

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Katedra politológie

Political Science Forum

Politologické fórum

Political Science Forum: Aims of the Journal

Political Science Forum is an international, scientific and peer-reviewed journal published by the Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia. It covers broad range of topics in political science, international relations, philosophy and social sciences. The journal is aimed to be read by the scholars in respective fields as well as its students and broader public. Periodicity of the journal is twice a year, in June and December.

Politologické fórum: Ciele časopisu

Politologické fórum je medzinárodný vedecký a recenzovaný časopis vydávaný Trenčianskou univerzitou Alexandra Dubčeka v Trenčíne. Pokrýva široký okruh tém z oblasti politických vied, medzinárodných vzťahov, filozofie a sociálnych vied. Časopis je určený odborníkom v daných vedných odboroch, ako aj študentom a širšej verejnosti. Časopis vychádza v júni a v decembri.

Editor-in-chief / Hlavný redaktor: Karol Janas, Alexander Dubček University of Trenčín (TnUAD), Slovakia

General Editor / Výkonný redaktor: Marián Bušša, TnUAD, Slovakia

Editorial Board / Redakčná rada:

Oliver Andonov, MIT University Skopje, Macedonia; **Irena Bačlija**, University of Ljubljana, Slovenia; **Miro Haček**, University of Ljubljana, Slovenia; **Petr Just**, Metropolitan University Prague, Czechia; **Rastislav Kazanský**, Matej Bel University, Slovakia; **Rudolf Kucharčík** EUBA, Slovakia; **Ginés Marco**, Catholic University of Valencia, Spain; **Miquel Àngel Oltra Albiach**, University of Valencia, Spain; **Rastislav Rosinský**, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **David Schriffel**, Austrian Academy of Sciences, Austria; **Antonín Staněk**, Palacký University Olomouc, Czechia; **Pavol Tišliar**, Comenius University in Bratislava, Slovakia; **Dubravka Valić Nedeljković**, University of Novi Sad, Serbia; **Adriana Vasil'ková**, Matej Bel University, Slovakia; **Katerina Veljanovska**, MIT University Skopje, Macedonia; **Jaroslav Vencálek**, University of Prešov, Slovakia; **Luisa Vicedo**, Catholic University of Valencia, Spain; **Pablo Vidal**, Catholic University of Valencia, Spain; **Štefan Volner**, TnUAD, Slovakia.

Publisher / Vydáva: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, verejnoprávna inštitúcia zriadená zákonom. IČO: 311 180 259.

Adresa redakcie: Katedra politológie TnUAD, Študentská 2, 91101 Trenčín

E-mail: politologicke.forum@tnuni.sk

E. č. MK: EV 4567/12

ISSN 1338-6859 (tlačené vydanie) ISSN 2729-8949 (online)

© TnUAD, Trenčín. Časopis je bezplatný, vychádza dva krát do roka 30. júna a 31. decembra.

Contents / Obsah

STUDIES / ŠTÚDIE:

Marcela GBÚROVÁ
**PARTICIPATÍVNA DEMOKRACIA A MOŽNOSTI JEJ ROZVOJA Z
POHĽADU POLITICKEJ VEDY..... 4**

Ľudmila LIPKOVÁ
SÚČASNÉ GLOBÁLNE EKOLOGICKÉ PROBLÉMY 26

Radoslava BRHLÍKOVÁ
DÉMONIZÁCIA NEPRIATEĽA - CESTA NENÁVISTI 47

DISCUSSION / DISKUSIE:

Jaroslav VENCÁLEK
**NOVÉ POJETÍ KOMPLEMENTARITY ÚZEMNĚ-SPRÁVNÍCH STRUKTUR
JAKO NADĚJE VZNIKU A ROZVOJE FRAKTÁLNÍ DEMOKRACIE 68**

Peter SLOVÁK
SOCIÁLNA POLITIKA A SOCIÁLNE SLUŽBY 80

RECENZIE / REVIEWS

Ľudmila LIPKOVÁ
ERIK PAJTINKA: DIPLOMACIA EURÓPSKEJ ÚNIE 89

Studies

PARTICIPATÍVNA DEMOKRACIA A MOŽNOSTI JEJ ROZVOJA Z POHĽADU POLITICKEJ VEDY

THE POSITION OF TRADITIONAL PARTIES IN LOCAL ELECTIONS TO CITY COUNCILS OF REGIONAL CAPITALS

Marcela GBÚROVÁ

Abstract

The advantage of participatory democracy, which has developed very slowly in the Slovak Republic after 1993, is in active citizenship, which participates not just in the public scrutiny of political power, but also in its creation. This model of democratic governance is based on the belief that democracy is not just a matter of the way of government and politics, but also of the quality of civic life in its diversity and variety. Attaining that quality means 'creating' a majority of innovative and flexible citizens who have a high level of social and emotional intelligence and a well-developed creative and critical mindset, and who are mentally and psychologically more resilient and creative in dealing with crises. The paper will outline the theoretical framework of participatory civic engagement in the first section. In the second part, it will focus on the political science community and its capacity to create participatory democracy projects aimed at increasing critical civic responsiveness in the public sphere, in the work of civic movements and in school setting.

Keywords: *participatory democracy, political science, civic engagement, projects, public sphere*

ÚVOD

V súčasnom období globalizačných procesov, spoločenských a sociálnych nerovností, hodnotového relativizmu, konzumného spôsobu života, environmentálnych katastrof, nástrah *medzinárodného terorizmu*, krízových javov v rozličných sférach spoločenského, kultúrneho, sociálneho a hospodárskeho života väčšiny štátov sveta a riešenia mocenských sporov vojenskými prostriedkami si intelektuálne elity z rozličných oblastí vedeckého a verejného priestoru kladú zásadné otázky nielen o kvalite demokratických procesov (Deneen, 2019), ale aj o tom, ako identifikovať tieto defektné spoločenské javy a súčasne ako hľadať efektívne formy ich eliminácie.

Cieľ

Štúdia si kladie za cieľ sprítomniť problematiku participatívnej demokracie, v ktorej vidíme reálne možnosti ako kvalitatívne rozvinúť v podmienkach Slovenskej republiky demokratické procesy v rozličných oblastiach spoločenského a politického života. V našom uvažovaní sa opierame o teoretické koncepty participatívnej demokracie a zásadu postupnej modernizácie demokratických pravidiel, ktoré majú potenciál ozdravovať občiansky a politický život občanov Slovenskej republiky v jeho piatich základných zložkách – demokratickej, vedomostnej, činnostnej, asociačnej a delegatívnej. Vzhľadom na rozsiahlosť uvedenej problematiky v štúdiu sa koncentrujeme na prvé dve zložky občianskych potenciálov a na úlohu politologickej komunity pri skvalitňovaní participatívnej demokracie v Slovenskej republike.

Vývojový rámec demokracie a politiky v Slovenskej republike po roku 1993

Slovenská spoločnosť od roku 1993 po dnešok prešla zložitým obdobím svojho vývoja. Najprv prekonala hlbokú kvalitatívnu zmenu v spoločensko-politických vzťahoch a vyrovnala sa s autoritárskymi mocenskými deformáciami. Vstupom do Európskej únie sa posilnil rozvoj slovenskej spoločnosti o jej mnohorozmernú občiansku identitu. Občania Slovenskej republiky si začali uvedomovať výhody modernej európskej integrácie, hodnoty a ciele demokracie, ale aj jej nedostatky a defektné javy. Tento uvedomovací proces mal rozličné podoby odborných i laických diskusií o minulých, súčasných i budúcich podobách rozvoja slovenskej spoločnosti. Z nich sa vyvinul diskurzívny, participatívny a kooperatívny typ občianskej komunikácie z dôvodu, že sa osvedčil nielen v západných demokraciách, ale začal mať výrazne pozitívny dosah na rozvoj liberálno-demokratického prostredia v Slovenskej republike, ale aj na kvalitu života občanov v tomto štáte. Uvedený typ názorového pluralizmu teoreticky rozvinul najmä K. R. Popper v podobe demokratického konceptu otvorenej spoločnosti (Dobiaš, 2012). Z popperovského princípu dobre spravovaných sociálnych a politických inštitúcií je potrebné upozorniť najmä na rovinu profesionality spravovania politickej roly. Dominantnými znakmi zodpovednej stranícko-politickej práce politika z pohľadu vyššie uvedeného nemeckého politického filozofa sú jeho charakter a profesionalita, nie materiálny nedostatok či materiálny dostatok viazaný na výkon politickej roly. Z tohto názoru možno vyvodiť záver, že stranícka politika by mala mať dostatok politikov s vyššie uvedenou hodnotovou výbavou, ktorých úlohou v reálnej politickej činnosti by malo byť napĺňať obsah slov o demokracii, pravde a slobode pozitívnymi skutkami a príkladmi.

V tomto kontexte treba pripomenúť predstaviť politického realizmu T. G. Masaryka (Čapek, 2013), ktorý demokraciu vnímal ako diskusiu. Zdôrazňoval, že pravá diskusia je možná len tam, kde si ľudia navzájom dôverujú a poctivo hľadajú pravdu. Tento postoj politika s algoritmom

vedeckej práce si pomohol sformulovať z nepolitickej oblasti, a to z akademického prostredia, v ktorom pôsobil. K tomu treba poznamenať, že v intelektuálnom prostredí sa väčšinou vedie diskurz kultivovaným spôsobom s cieľom hľadať spôsoby ako riešiť odborný problém. Politický diskurz by mal mať s vedeckým diskurzom spoločné najmä poctivé hľadačstvo pravdy, pravdy o stave spoločnosti a o spôsoboch ako liečiť jej neduhy. Uvedená metóda politickej práce má predpoklady byť službou občanom a zároveň je otvorená smerom do vnútrostraníckej politiky, do tvorby, resp. nastavovania jej demokratických pravidiel. V odpovedi na otázku Karla Čapka v knihe rozhovorov či politika má byť vedecká (Čapek, 2013: 157) Masaryk zdôraznil toto: „Bez politického vzdelání, bez teoretické přípravy není možná politika slušná, a řekl bych, veliká. Tož pravda: halda vysvědčení ještě nezaručuje vzdělanost a dokonce nenahrazuje přirozené nadání. A nezapomínat na požadavek mravní; učenost, doktorské zkoušky a tituly nezaručují slušnost, čestnost ani statečnost.“ Pri úvahe o výkone štátnej moci dospel, podobne ako Masaryk, aj americký teoretik politiky Robert Alan Dahl keď tvrdil, že politický výkon si vyžaduje vedecké znalosti, ale aj (alebo predovšetkým) mravnú vyspelosť, resp. „neskorumpovateľnosť,... odolnosť voči veľkým pokušeniam moci, nepretržitú a stabilnú službu verejnému prospechu“ (Dahl, 2001: 63).

1 TEORETICKÉ KONCEPTY PARTICIPATÍVNEJ DEMOKRACIE

Moderné teoretické koncepty participatívnej demokracie rozpracovali Paterman a Macpherson (Paterman, 2012: 7–19; Macpherson, 1977; Barber, 2003). Participatívnu občiansku angažovanosť vo verejnom živote rozvinuli svojimi teoretickými prístupmi a výskumnými projektmi aj poprední slovenskí a českí vedci z humanitnej a spoločenskovednej sféry (Bardovič, 2015: 173–176; Barša, – Císař, 2004; Bútorová - Gyarfašová, 2010: 137–184; Čambáliková, 1996: 51–53; Gbúrová, 2014: 360–287; Klimovský, 2008: 23–25; Klimovský, 2009: 1–9; Sekerák, 2012: 81–90; Višňovský, 2008: 92–99; Vlachová – Lebeda, 2006: 11–34 a i.). Ich teoretické koncepty sa úspešne aplikovali na rôznych úrovniach spoločenskej praxe (štátne a verejné inštitúcie, občianske združenia, spoločensko-politické organizácie, spolkové komunity, volebné akty, referendá, verejné zhromaždenia, petičné aktivity...).

1.1 Prednosti participatívnej demokracie

Prednosťou participatívnej demokracie, ktorá sa v prostredí Slovenskej republiky rozvíja po roku 1993 veľmi pomaly, je aktívne občianstvo, ktoré participuje nielen na verejnej kontrole politickej moci, ale aj na jej tvorbe. Tento model demokratického spravovania vecí verejných stojí na presvedčení, že demokracia nie je len záležitosťou spôsobu vlády a politiky, ale aj kvality občianskeho života v jeho rozmanitosti a rôznorodosti. Dosiahnuť uvedenú kvalitu značí „vytvoriť“ väčšinu inovatívnych a flexibilných občanov, ktorí disponujú vysokou mierou sociálnej a emočnej inteligencie a rozvinutým kreatívnym a kritickým myslením. Je všeobecne známym faktom, že v krízových situáciách sú títo občania psychicky a mentálne odolnejší a

kreatívni pri riešení úloh participatívnej demokracie. Cesta k uvedenej kvalite života v slovenských posttranzitívnych podmienkach je spomaľovaná, limitovaná a modifikovaná pôsobením najmä sociálnych, ekonomických a iných nerovností (statusová nerovnosť, nerovnosť v schopnostiach, vo vzdelaní a v prístupe k vzdelaniu, nerovnosť na trhu práce, nerovnosť životných podmienok...), malými reformnými posunmi v oblasti politického a hospodárskeho života, školstva, kultúry, zdravotníctva. Veľkým problémom pri tvorbe participatívnej demokracie je korupcia a ďalšie neduhy v politickom a verejnom živote (oligarchizácia politiky, dominancia politických strán nad individuálnymi politikmi a občanmi, zneužívanie mediálnej moci ich vlastníkmi, rast extrémizmu, centralizácia inštitúcií, chaotické vládnutie...).

1.2 Vládne politiky na Slovensku a participatívna demokracia

Postoj doterajších vládnych politík v Slovenskej republike k participatívnej občianskej angažovanosti po roku 1993 bol viac rešpektujúci ako partnersky. Nestala sa témou širšej politickej a verejnej reflexie na tému ako posilniť autonómnosť občianskeho prostredia a ako ju zapojiť do diskusií o vnútornej kohézii a odolnosti slovenskej spoločnosti voči krízovým javom spojeným so zlou sociálnou, hospodárskou a energetickou situáciou či posunmi v geopolitike. Programové vyhlásenie vlády SR z roku 2020 (Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021–2024, 2023) túto požiadavku splnilo len čiastočne, pričom v realizačnej rovine bolo v dôsledku chaotickej vládnej politiky zaznamenaných len málo pozitívnych výsledkov. Schválená koncepcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022–2030 (Koncepcia rozvoja občianskej...,2023) sa veľmi nelíši od predchádzajúcej koncepcie. Zahŕňa formalizovanú sféru, teda mimovládne neziskové organizácie, ale aj neformálnu sféru občianskeho združovania a ďalších neziskových aktivít a sféru hybridných foriem vrátane sociálneho podnikania a filantropie. Do tejto sféry je zahrnutá aj akademická obec. Problémom však je, že sa nevyčlenili hranice pôsobenia tejto obce pri rozvoji občiansko-politickej participácie. Akademická obec, z nej politologická komunita, na ktorú zacieme svoju pozornosť, je viac-menej odkázaná na vlastné iniciatívy ako sa zapojiť do diskusií o spôsoboch posilňovania participatívneho demokratického prostredia v Slovenskej republike.

1.3 Výsledky výskumov stavu a trendov rozvoja občianskej spoločnosti

Viacere sociologické výskumy po roku 1993 (Bútorová, Z. a Gyárfášová, 2010: 427-491; Bútorová, 2020) dokumentujú, že medzi občanmi na Slovensku je veľmi slabo rozšírená interpersonálna či všeobecná dôvera. V zásade pritom platí, že občania pociťujúci interpersonálnu dôveru ju vo zvýšenej miere prenášajú na spoločenské a politické inštitúcie. Na jednej strane požíva väčšinovú dôveru armáda, miestna samospráva, Európska únia, verejný ochranca práv či prezident SR. Naopak, dlhodobo pretrváva nízka dôvera voči súdom, Národnej rade SR, vláde SR a politickým stranám. Vzájomná dôvera je pritom jedným z dôležitých predpokladov tvorby a posilňovania sociálneho kapitálu, ktorý má pozitívny vplyv na ekonomický

rozvoj, ale aj na rozvoj politickej kultúry postavenej na dôvere a spolupráci. Výsledky výskumov tiež naznačujú, že spoločnosť je značne polarizovaná, pričom v posledných rokoch je celková spoločenská atmosféra poznačená nízkou dôverou voči vláde a protestnou mobilizáciou rozličných zložiek spoločnosti (Bútorová, 2020). Hodnotová rozmanitosť spoločnosti nadobúda ostro vyhrtenú podobu. Apely na solidaritu a zodpovednosť účinkujú na bežných občanov menej a v dôsledku týchto nepriaznivých okolností stojí vnútorne diferencovaná, rôznorodá občianska spoločnosť pred náročnými výzvami. Otvorenou otázkou naďalej ostáva premietnutie politických deklarácií do praxe na prevádzkovej úrovni štátu a verejného sektora. Jedným z najdôležitejších záverov uvedených výskumov je poznatok, že východiskom pre budúci vzťah občianskej spoločnosti so štátom by sa mal stať princíp komplementarity – dopĺňania a spolutvorby. Medzi prioritné témy pre participatívny rozmer občianskej spoločnosti na Slovensku by v nadchádzajúcom období mali patriť: deradikalizácia a posilňovanie systémovej odolnosti občianskej spoločnosti i priestoru pre ňu a budovanie kohézie v spoločnosti (bližšie Slovensko po troch desaťročiach slobody... 2021, 105–156). Náprava negatívnych javov v oblasti občianskeho a politického života na Slovensku bude, predpokladáme, dlhá a komplikovaná. Z historických skúseností vieme, že cesta radikálnych zmien pri náprave demokratického systému sa neukázala ako najvhodnejšie riešenie. Skôr tu platí zásada postupnej modernizácie demokratických pravidiel, ktoré majú potenciál ozdravovať občiansky a politický život občanov Slovenskej republiky. Za najkomplikovanejší rámec spoločensko-politického prostredia v Slovenskej republike považujeme riešenie vzťahov medzi občianskou spoločnosťou participatívneho typu a politickými aktérmi. Dosiahnuť medzi nimi vzťah komplementarity bude zložitou úlohou pre obidve strany vzťahu.

1.4 Zložky občianstva

Posilňovanie úrovne inkluzívneho, aktívneho a participatívneho občianstva prostredníctvom jeho piatich základných zložiek – demokratickej, vedomostnej, činnostnej, asociačnej a delegatívnej (Roško, 1995: 34–75), považujeme za jeden z najúčinnějších spôsobov kvalitatívnej premeny politického a verejného života na Slovensku. Demokratická a vedomostná zložka občianstva vykazuje, podľa nás, najvýraznejšie pozitívne efekty v rozvoji participatívnej demokracie. Z uvedeného dôvodu sa im budeme venovať podrobnejšie.

2 DEMOKRATICKÁ ZLOŽKA

V demokratickej zložke by sa mala modernizovať participácia občanov na správe vecí verejných. Táto modernizácia predpokladá, okrem iného, kultiváciu verejného priestoru formou verejných diskusií politikov a odbornej komunity s občanmi na vážne aktuálne spoločensko-politické témy, najmä na a/ problematiku dlhodobých štátno-politických vízií, na b/ otázky spôsobov

uskutočňovania demokratických posunov v politicko-straníckej praxi, c/ na témy spojené s hľadaním efektívnych volebných systémov a d/ tém, ktoré sa vzťahujú na participatívne formy občianskej angažovanosti v kontexte politiky Európskej únie.

a/ Kriticky treba konštatovať, že pri vyhraňovaní politického systému na Slovensku po roku 1993 sa presadila viac pragmaticko-účelová ako hodnotová línia politiky. Z toho dôvodu sa nedosiahol želateľný stupeň politickej modernosti. Za jednu z hlavných príčin tohto stavu považujeme neexistenciu dlhodobej konsenzuálnej¹ a pravidelne inovovanej štátno-politickej vízie, ktorá by načrtnula predstavu slovenskej spoločnosti o jej budúcom základnom smerovaní, ako aj o prostriedkoch a cestách uskutočňovania tejto predstavy. V posledných desaťročiach sa u nás sporadicky vypracúvali dlhodobé vízie a prognózy, z ktorých nie všetky boli akceptované politickými či vedeckými elitami z dôvodu, že vznikli buď na objednávku niektorej z vládnych politických strán alebo ju vypracovala vedecká inštitúcia, ktorá do projektu nezapojila všetky relevantné vedecké authority z najrôznejších pracovísk základného a aplikovaného výskumu a oblastí spoločenskej praxe. Ako príklad možno uviesť *Dlhodobú víziu rozvoja slovenskej spoločnosti*, ktorú vypracovali v rámci projektu *Vízia a stratégia slovenskej spoločnosti* schváleného vládou SR uz. č. 906 z 25. októbra 2006 (*Dlhodobá vízia.. 2006*) pracovníci Ekonomického ústavu SAV (gestorské pracovisko), Prognostického ústavu SAV, Ústavu politických vied SAV, Ústavu štátu a práva SAV, Národohospodárskej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave, Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a ďalší experti. Napriek tomu, že východiskové tézy tejto vízie sa viacnásobne diskutovali ako na jednotlivých úrovniach autorského kolektívu, tak aj na seminároch a konzultáciách s poprednými predstaviteľmi výskumu SAV a univerzít, priemyselných výskumných a vývojových organizácií, automobilového a elektrotechnického priemyslu, veľkých zahraničných firiem, inovatívnych malých a stredných podnikov, bánk, KOZ SR a s celým radom ďalších reprezentantov vedeckého, politického a spoločenského života, nebola pozitívne prijatá značnou časťou slovenských politických elít z dôvodu, že išlo o objednávku vtedajšej vládnej koalície strany Smer-SD a Slovenskej národnej strany. Okrem toho treba poznamenať, že napriek pomerne kvalitne spracovanej stratégii sa z nej do reálnej spoločenskej praxe podarilo implementovať len malé množstvo častí jednotlivých akčných plánov. Slovenskej politike i kvalitatívnemu vývoji participatívnej demokracii by veľmi

¹ Ide najmä o spoločenský konsenzus politickej spoločnosti daný zhodnými alebo podobnými hodnotovými orientáciami. Ak funguje, je to znak, že máme do činenia s legitimitou demokracie. Procedurálny konsenzus v otázke všeobecného dobra je v istom zmysle v politickej spoločnosti oveľa dôležitejší ako základný konsenzus, pretože ho určuje politický, presnejšie stranícko-politický konsenzus v podobe ústavy štátu ako súhrnu najvšeobecnejších právnych pravidiel zakotvujúcich hodnotové normy spoločnosti.

pomohlo, keby mala kvalitné analýzy globálnych megatrendov a smerovania civilizačných zmien, premien svetového a smerovania domáceho politického systému, modernizácie kvality a hodnôt života, keby poznala tendencie vývoja starostlivosti o človeka, vízie regionálneho rozvoja, právneho poriadku, hospodárskeho vývoja, rozvoja vedy a výskumu a podobne.

b/ Pragmaticko-účelová línia politického vývoja v Slovenskej republike sa výrazne podpísala pod nerozvinutosť politického diskurzu a stranícko-politickej kultúry. Stranícky princíp sa stal natoľko dominantný, že sa vzdialil od svojho etického a hodnotového rozmeru, vytvára partokratické prostredie, ktoré na jednej strane rozširuje pôsobenie lobokratických mechanizmov, najmä prepájanie straníckych väzieb na podnikateľské prostredie, na strane druhej spomaľuje udomácnovanie sa demokratických princípov, vrátane participatívnej komunikácie občanov so stranícko-politickou scénou. Tento negatívny jav výrazne znižuje aj úroveň vnútrostraníckej personálnej práce. Ukazuje sa, že modernizáciou by mala prejsť najmä slovenská stranícka politika. Po parlamentných voľbách v roku 2006 sa ukázalo, že reálnou alternatívou vývoja straníckeho systému môže byť pravicovo-ľavicový stranícky systém konštituovaný na dvoch deliacich líniách: ideovo-hodnotovej a pragmaticko-účelovej línii. Pre rozvoj, skvalitnenie a vyformovanie slovenského straníckeho systému by sa, podľa nás, mala precizovať ideovo-hodnotová línia v politike, pretože z dlhodobého hľadiska má výrazné pozitívne efekty nielen na politickú scénu, ale aj na formovanie vyspelej občianskej spoločnosti. Zdôraznili sme, že demokracia v Slovenskej republike je stále „zavírená“ partokraciou, ktorá nahľadáva medziľudské i stranícke vzťahy, marginalizuje morálku v politike, vo verejnej mienke vytvára predstavu, že stranícka politika otvára dvere k bohatstvu, ku kariére, k vyššiemu spoločenskému a sociálnemu statusu, k dôležitým pracovným pozíciám v štátnej správe, k diplomatickým postom, k finančne lukratívnym objednávkam. Súčasne vytvára živnú pôdu pre taký negatívny jav v spoločenskom a politickom živote, akým je korupcia, ktorá znehodnocuje politickú kultúru, plodí nedôveru v straníckom prostredí, čím umožňuje vznik tzv. privilegovaných neformálnych sietí parazitujúcich na štátnom majetku. Zároveň problematizuje tradičné politické strany, ktoré sú týmto negatívnym javom zasiahnuté najviac.

Každému, kto sa pohybuje vo verejnom politickom živote je zrejmé, že táto téma traumatizuje podstatnú časť slovenskej spoločnosti, nerobí dobré meno politike ako takej, zvlášť straníckej politike. Nie je náhodné, že občania svoje rozhorčenie z politiky a politikov vyjadrujú nielen slovne, ale najmä nízkou účasťou v referendách, vo voľbách alebo rozličnými formami občianskych protestov. V tomto smere Slovenská republika nedosiahla želaný stupeň modernosti vnútrostraníckej a medzistraníckej politiky. Odstrániť tento jav z verejného života nebude vôbec jednoduché. Každý, kto vstupuje do stranícko-politického života by si mal sám v sebe vyriešiť problém, akú politiku chce robiť, aké hodnoty chce v nej presadzovať, ako chce slúžiť občianskej verejnosti. Žijeme v slobodnej krajine s veľkými možnosťami

slobodnej voľby. Politik však nemá veľa možností voľby. Buď si vyberie cestu vytvárania charakternej, poctivej, zodpovednej a vypočítateľnej politickej práce v prospech celku, alebo sa rozhodne politikou riešiť svoje súkromné ambície. Prvá voľba predpokladá spojenie charakternosti, vysokej kvalifikovanosti a sociálnej vnímavosti, druhá voľba má veľa lákavých podôb a motivácií: pre jedných má pragmatické, pre iných citové či iracionálne a pre ďalších ideologické či populistické podoby.

Slovensko potrebuje zo všetkých politických možností najviac transparentnú, otvorenú a hodnotovú politiku a charakterných a profesionálne pripravených politikov. Tých by mali pripravovať predovšetkým politické strany, najmä tie, ktoré si chcú plniť jednu z najdôležitejších funkcií straníckej politiky: výberovú, resp. regulačnú, ktorá je zameraná na výber politickej elity, ktorá bude stranu zastupovať v rozličných pozíciách štátnej a verejnej správy. Zmysel tejto funkcie spočíva v tom, že politická strana má možnosť pripraviť stranícky dorast s cieľom, aby dorástli na mienkotvorné stranícke špičky. To značí, že ich vyberie podľa prísnych kritérií, ktoré si nastaví sama alebo profesionálna agentúra. V tomto smere majú slovenské politické subjekty vážne nedostatky. Väčšinou túto funkciu strany neplnia z dôvodu, že nevedia alebo nemôžu eliminovať skupinové záujmy, ktoré stoja v pozadí ich financovania. Na ich kandidátku sa tak dostávajú ľudia z kruhov silných finančných alebo mediálnych podporovateľov príslušného politického subjektu, ktorých dominantnou úlohou je strániť politike povolania, nie politike poslania a služby verejnosti. V úsilí zviditeľniť stranu vo verejnom voličskom priestore zvyknú osloviť aj známe osobnosti zo športovej či umeleckej oblasti. V reálnej politike sa z nich väčšinou stávajú „insitní“ amatérski politici, ktorí strane viac škodia ako jej pomáhajú. Doterajšie skúsenosti z politického života na Slovensku, ale aj z politiky v Európskej únii nasvedčujú tomu, že ideálny profil voleného zástupcu občanov možno nájsť len v politologických knihách alebo v etických kódexoch správania sa poslancov. Realita politickej a inej činnosti volených zástupcov je často výrazne odlišná od toho, čo sa od nich vyžaduje v kódexoch správania sa. V tomto kontexte chceme pripomenúť klasické etické posolstvá, ktoré by mali platiť v politickej činnosti zástupcov občanov pôsobiacich v zákonodarných zboroch a v iných orgánoch štátnej a verejnej správy. Ide o dve pravidlá pre politikov v riadení štátu od Sokratovho žiaka Platona, ktoré si osvojil aj vynikajúci štátnik, právnik, filozof, spisovateľ a najslávnejší rečník starovekého Ríma Marcus Tullius Cicero. V prvom pravidle im Platon pripomína „aby sa starali o dobro občanov, aby len dobro mali na zreteli a nehľadeli svojho vlastného osohu.“ V druhom pravidle ich upozorňuje, „aby sa starali o celok štátu, lebo ak by sa starali len o niektorú časť, zanedbali by ostatné.“ Tieto pravidlá, ktoré majú nadčasovú platnosť, možno dať do pozornosti všetkým, ktorí sa chcú podieľať na riadení a správe štátu. Pripomenúť treba aj návrh slovenského poslanca Dočasného národného zhromaždenia – najvyššieho zastupiteľského a zákonodarného orgánu v období vzniku Česko-Slovenska v roku 1918 Jura Janošku, ktorý spočíval v tom, aby spomínané dve „zlaté“ Platonove pravidlá „boli do očí bijúcim písmom napísané a vyvesené na bránach všetkých

vládných a úradných miestností našej Česko-slovenskej republiky, počnúc od ministerských siení v Prahe cez vládnú budovu v Bratislave až po posledné dvorany a kancelárie župných domov na Slovensku. Áno i po najodľahlejších dedinách, kde majú miesto úrady, vrchnosti a všelijaké rady bez počtu, bez konca a kraja.“ (Sobrané spisy Dra Juraja Janošku. 1932: 274).

Okrem morálneho rozmeru politickej práce je pre politika hľadajúceho odpovede na otázku, „kto a ako by mal riadiť veci verejné“ dôležité mať minimálne elementárne základy politologického vnímania politiky. To značí študovať odbornú literatúru k dejinám politických teórií, k tzv. tradičným a novým politickým ideológiám (liberalizmus, konzervativizmus, socializmus, nacionalizmus, fašizmus, environmentalizmus, feminizmus, multikulturalizmus,...), k podstate, pravidlám a hodnotám demokracie, k typom a funkciám politických strán, k politickým systémom, k výkonu politickej moci, k fungovaniu parlamentného systému, k základných demokratických princípom, k základným hodnotám pluralistických spoločností (sloboda, rovnosť, poriadok), k ľudsko-právnej problematike, k politike zastupiteľských demokracií, k politickej etike a kultúre, k problematike občianskej spoločnosti, k úrovniam politického vedomia, k nedemokratickému spôsobu uplatňovania moci a k ďalším témam dôležitým pre kvalitný výkon politika. Politologické vzdelanie je veľmi dôležité pre výkon akejkoľvek pozície alebo funkcie v politickom prostredí. Potvrdzujú to príklady zo zahraničia. Vo Francúzsku platí nepísaná prax, že k vysokým politickým ambíciám patrí aj politologické vzdelanie na prestížnych univerzitách vrátane svetovo známeho Parížskeho Inštitútu politických vied, ktorý absolvovali viacerí francúzski prezidentí a predsedovia vlád. Jeho náročné štúdium ukončili napríklad aj druhý československý prezident Eduard Beneš, bývalý generálny tajomník OSN Butrus Butrus-Gálí, alebo svetovo známy politológ českého pôvodu Jacques Rupnik.

c/ Slovenská parlamentná demokracia, jej model politických inštitúcií a tvorba stranického prostredia sa viaže na pomerný volebný systém, ktorý bol v podmienkach Československa zavedený po politických zmenách v roku 1989. Aplikácia pomerného volebného systému v podmienkach prechodu od autoritatívneho režimu k demokratickému pluralitnému systému usporiadania politických vzťahov najlepšie vyhovovala požiadavke prirodzeného formovania základných charakteristík stranického systému a prechodu k pluralitnej demokracii. V súčasnosti vyčerpal svoje možnosti. Negatívne zasahuje do skvalitňovania stranického systému, politickej kultúry a konsenzuálnej konsolidácie politických elít. Je to najmä z dôvodu, že uvedený systém umožňuje: a/ presadzovať stranícku vôľu pri tvorbe kandidátnej listiny strany ako aj pri nastupovaní náhradníkov do NR SR; b/ nezhodu medzi straníckymi programami a koalíčným vládnym programom, čím sa vytvára nižšia miera zodpovednosti za plnenie straníckych programov; c/ neexistenciu spodnej percentuálnej hranice voličskej účasti vo voľbách, čo znižuje legitímnosť dosiahnutých volebných výsledkov; d/ destabilizovať stranícku politickú scénu v zmysle problematizovania klasického ľavicovo-liberálno-

konzervatívneho stranícko-politického spektra (v súčasnosti sme svedkami toho, že v parlamente sú strany ideologicky nečitateľné, ale opierajúce sa o postoje ekonomicky, resp. marketingovo silných lídrov); e/ vytvárať priaznivé podmienky na to, aby poslanci odchádzali zo svojich poslaneckých klubov a pôsobili ako nezávislí, alebo prestupovali do iných poslaneckých klubov; f/ problematizovať priestor pre hľadanie prirodzených typov strategických koalíčných zoskupení; g/ vytvárať nezrozumiteľné koalície spájajúce pravicové strany s ľavicovými, vládne strany s opozičnými; h/ časté štiepenie politických strán, ktoré vedie k nestabilite straníckeho systému. Okrem toho tento systém neumožňuje, aby v NR SR boli zastúpené všetky regióny Slovenska. Jeho jedinou výhodou je existencia vnútrokoalíciej kontroly (za predpokladu, že efektívne funguje napríklad krížová kontrola na ministerstvách). Táto výhoda však nie je natoľko závažná, aby bola prekážkou pre ďalšiu existenciu, resp. zásadnú reformu uvedeného volebného systému. Vzhľadom na tieto skutočnosti, ale aj na fakt, že nateraz nedošlo k zásadnej reforme existujúcich volebných pravidiel otvára sa reálna možnosť zmeny volebného systému z pomerného (proporcionálneho) zastúpenia na väčšinový volebný systém, resp. zmiešaný volebný systém.

Otázka, aký volebný systém zvoliť a ako následne legislatívne upraviť volebné pravidlá bude v sebe obsahovať silný politický rozmer vnášaný predovšetkým z prostredia politických strán. V Slovenskej republike sa o zámere upraviť volebný systém zavedením zmiešaného (kombinovaného), resp. väčšinového volebného systému začalo hovoriť najmä v roku 1996 pri diskusiách o reforme územného a správneho členenia Slovenskej republiky. Keď NR SR prijala zákon č. 221/1996 Zb. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky, ktorým sa rozdelilo územie Slovenska na 8 krajov a 79 okresov, bolo z politického hľadiska zjavné, že sa vážne uvažuje o príprave legislatívnej pôdy pre zmenu volebného systému na kombinovaný volebný systém. Táto argumentácia vychádzala z toho, že počet novoutvorených okresov (79, pôvodne sa rátalo so 75 okresmi) približujúci sa takmer k polovici počtu 150 poslaneckých mandátov v NR SR, ako aj vymedzenie administratívnych hraníc viacerých okresov nebol náhodný.

Väčšinový volebný systém je už súčasťou politického systému v Slovenskej republike. Uplatňuje sa pri voľbe prezidenta Slovenskej republiky, pri voľbách do orgánov samosprávnych krajov a pri komunálnych voľbách, teda voľbách do obecných a mestských zastupiteľstiev. Výhody väčšinového systému volieb do NR SR sú najmä tieto: a/ posilnenie občianskeho rozmeru politiky, b/ stabilizácia parlamentu, c/ zabránenie odchodu poslancov a "hromadeniu" tzv. nezávislých poslancov, d/ zabezpečenie reprezentácie všetkých regiónov v NR SR, d/ občania by mali možnosť voliť známeho kandidáta, resp. mali by väčší vplyv na personálne zloženie parlamentu, d/ o funkciu poslanca by sa mohli uchádzať aj nestraníci na kandidátkach politických strán, e/ poslanci by boli menej závislí na politických stranách, f/ vláda by bola zostavená spravidla z jednej strany, čoho dôsledkom by bola jej vyššia miera stability a realizácia straníckeho volebného programu, g/ bola by nízka miera fragmentácie politických strán,

pretože kandidáti malých a extrémistických strán by mali malú šancu vo voľbách uspieť. Hoci väčšinový volebný systém má svoje úskalia (napríklad treba v ňom rátať s pomerne vysokým množstvom prepadnutých voličských hlasov, s nepredvídateľnosťou konania nezávislých poslancov, či s problémami s kontrolnými mechanizmami) z hľadiska dosahovania vyššej úrovne participatívnej demokracie má viac výhod ako nevýhod. Pre realizovanie posunu v kvalite spomínanej demokracie a politického systému v Slovenskej republike treba v prvom rade dosiahnuť politický konsenzus buď v oblasti reformy terajšieho volebného systému alebo v tvorbe nových volebných pravidiel. A to je problém, ktorý sa v najbližších rokoch nevyrieši. Za optimálny variant politického konsenzu v období prechodu od pomerného k väčšinovému volebnému systému možno považovať tvorbu zmiešaného volebného systému, ktorým sa úspešne riadi stranický život v podobne konsolidovaných postkomunistických demokraciách v Maďarsku, Česku, Litve. V tomto systéme by sa kombinovali princípy pomerného zastúpenia s prvkami väčšinového volebného systému. Toto prechodné obdobie by bolo dôležité pre politické strany ako aj pre voličov. Relevantné politické strany by museli skvalitniť personálny, resp. osobnostný rozmer svojej vnútrostraníckej politiky, doriešiť otázku autonómnosti svojej programovej a ideologickej orientácie, vyprofilovať ideologické línie korešpondujúce s hlavnými konfliktnými ideologickými líniami v Európskom parlamente, hľadať integračné alebo kooperujúce možnosti so stranami, ktoré sa ideologicky profilujú v rámci tej-ktorej konfliktnej línie. Z hľadiska voliča by toto obdobie znamenalo psychologickú adaptáciu na možnosť zmeny volebných pravidiel, ale aj možnosti identifikácie sa s väčšími rozhodovacími možnosťami pozitívne ovplyvňovať úroveň participatívnej demokracie v štáte. Reformnými zásahmi do politického a ústavného systému Slovenskej republiky by sa dosiahli stabilnejšie volebné pravidlá a súčasne by sa upevnilo v občianskej komunikácii povedomie o parlamentnej demokracii ako dominujúcej a spoľahlivej forme politickej moci

2.1 Politika Európskej únie a rozvoj občianskej participácie na Slovensku

Spomenuli sme, že úroveň demokracie a rozvoja občianskej participácie v Slovenskej republike po roku 1993 súvisí aj s rozvojom demokracie a občianskej spoločnosti v krajinách Európskej únie. Napriek pozitívnemu nastaveniu vzťahov medzi EÚ a jej členskými štátmi stále existujú rozličné druhy disharmónií medzi etnickými (národnými, národnostnými) faktormi a občianskym princípom. Potvrdzujú to príklady z krízového riešenia problémov koronakrízy². Aj súčasné riešenia krízy na

² Upozornili by sme na situáciu, keď si štáty EÚ začali vytvárať vlastné opatrenia proti šíreniu koronavírusu. Tie boli v protiklade s princípom integračnej politiky Európskej únie, Európskej susedskej politiky a interregionálnej spolupráce. Výsledkom boli nekoordinované opatrenia a sťažovanie exportu zdravotníckeho tovaru na COVID-19 na hraniciach štátov EÚ, pričom rozhodnutia niektorých štátov pripomínali situáciu

trhu s energiami v priestore EÚ a problémy s harmonizáciou postojov jednotlivých členských štátov EÚ k vojenskému konfliktu na Ukrajine svedčia o tom, že najlepším ukazovateľom politickej sily alebo slabosti jednoty a súdržnosti štátov EÚ je spôsob riešenia vážnych politických, sociálnych, ekonomických, etnických, náboženských a iných situácií.

Za dôležité z hľadiska vzťahov medzi EÚ a jej členskými štátmi, najmä v strednej Európe, považujeme efektívne nastavenie riešení geopolitických, politicko-psychologických a právno-administratívnych otázok interregionálnej spolupráce, resp. otázok tvorby politických participačných práv regiónov na nadnárodnej úrovni, ktoré majú predpoklady rozvinúť okrem hospodárskej spolupráce aj ľudský etnicko-identifikačný pluralizmus, občiansku participáciu a zabrániť regionálnym etnickým napätiam a konfliktom. Ide o cestu, ktorá môže byť prínosná najmä pre uvedené štáty, vrátane Slovenskej republiky, v tejto krízovej etape integračných vzťahov EÚ. Zdôrazňuje totiž občiansko-participačný rozmer národného štátu a koncepciu spoločnosti založenú na politicky utvorenej zmluvnej legitimitate viacerých identít. Zároveň je to cesta rozvojovej trajektórie, súťaživosti, koordinácie, partnerstva a spolupráce. Túto cestu ešte v roku 2006 priorizovalo Rakúske predsedníctvo EÚ (Priority Rakúskeho predsedníctva EÚ / január – jún 2006). Namiesto dovtedajších politických geokonceptov strednej Európy sa precizoval nový pojem – *Európska susedská politika*, ktorá nespočíva v posilňovaní obrannej stratégie malých európskych národov bez ohľadu na ich geografickú a geopolitickú polohu, ale v integrácii krajín východnej Európy a Stredomoria do spoločného európskeho priestoru nachádzajúcich sa v rozličných etapách demokratizačného procesu. Ďalšia reformná politika EÚ – Politika súdržnosti (*Úvod do politiky súdržnosti 2014 – 2020*, 2014) – je primárne zacielená na zníženie rozdielov medzi bohatými a menej bohatými regiónmi EÚ, pričom osobitne má byť určená na zvýšenie zamestnanosti mladých ľudí a nízkej úrovne vzdelania, na zmenu klímy a prijímania a integrácie migrantov. Uvedený spôsob prístupu EÚ k zaostalejším regiónom, medzi ktorými sú aj regióny strednej a východnej Európy, predpokladá skvalitňovanie participačného demokratického prostredia a v rámci neho odstraňovanie rizikových spôsobov riešenia menšinovej problematiky.

Európska únia vo svojom doterajšom pôsobení oslabilá traumatizujúcu silu štátnych hraníc národných štátov, vytvorila priestor pre adaptáciu prirodzených euroregiónov, posilnila demokratické mechanizmy, občiansky samosprávny princíp, interkulturalizmus a multikulturalizmus, umožnila vznik občianskych podôb patriotizmu (vlastenectvo „globálnych“ či „malých vlastí“ –

z politiky vojnového obdobia. Zlyhanie tejto spolupráce malo nielen vnútroštátny politický rozmer, ale aj medzinárodný rozmer politiky EÚ. Mnohé štáty EÚ si sťažovali, že Európska komisia neskoro zareagovala na epidémiu koronavírusu, lebo Brusel nebol legislatívne pripravený na tento vážny zdravotný problém. Chýbal napríklad zákon, ktorým by uzavrel schengenské hranice; aby tak urobil, museli by o to požiadať členské štáty EÚ, ktoré disponujú – vďaka Lisabonskej zmluve – takouto právnou suverenitou vo vzťahu k Bruselu (Gbürová, M. – Dobiaš, D. , 2020: 134–136).

miestnych, regionálnych, rodinných, profesionálnych, klubových a i.). Intenzívne pracuje na vytvorení spoľahlivých a účinných obranných politických mechanizmov, ktoré by potláčali revitalizáciu rozličných druhov tradičných kolektívnych emocionálnych identít, krajných primordiálnych etnicko-kultúrnych prejavov, sofistických etnicko-politických diskurzov, rozličných foriem falšnej nacionálnej psychológie a iných negatívnych javov brániacich modernite občianskej, medzietnickej a medzištátnej komunikácie. EÚ chce byť moderným civilizačným priestorom, preto nacionalitu viaže na aktívne, inkluzívne a participatívne občianstvo ako integrujúci občiansky princíp, ktorý stabilizuje politické spoločenstvo, zrovnoprávňuje všetkých jeho príslušníkov bez ohľadu na etnické a iné rozdiely. Občianska rovnosť posilňuje etnický pluralizmus, mnohodimenzionálnu občiansku identitu, civilizované formy patriotizmu, miestnu demokraciu, decentralizáciu politickej moci (Machalová a kol., 2001) i globálnu mobilitu všetkých oblastí života (King & Schneider, 1991). Súčasne tlmí autonomizačné politické požiadavky a iné politické podoby separatizmov minorít a nátlakových nacionalistických skupín. Súčasný konfederálny politický princíp s využitím určitých prvkov federálneho usporiadania je perspektívnou víziou politického a inštitucionálneho vývoja EÚ z hľadiska riešenia problémov etnicity. Podmienkou je, aby bol schopný „sklíbiť administratívnu dimenziu s duchovnou dimenziou“ (Plešu, 1999, s. 54), aby EÚ bola priestorom fungujúcich stratégií trhovej ekonomiky a kultúrnej „polyfónie“ (Arendtová, 1994, s. 53), aby bol kvalitnejšie nastavený vzťah medzi EÚ a jej členskými štátmi pomocou právnych, mocenských a diskurzívnych nástrojov, aby nová legislatíva v oblasti etnického a občianskeho potenciálu občanov EÚ skvalitnila etický a hodnotový rozmer straníckej politiky v členských krajinách EÚ. Vízia federálnej EÚ z pohľadu rozvoja konsenzuálnej demokracie a v jej rámci rozvoja ľudskej identifikačnej mnohorozmernosti, ktorá sa rozvinula v politickom prostredí EÚ po schválení Lisabonskej zmluvy, môže mať z dôvodov, ktoré sme uviedli, veľmi komplikovanú realizačnú podobu. Napriek tomu, aj cesta k nej je teoreticky i realizačne otvorená. Je to z dôvodu, že sme v priestore tvorby vysokej kvality demokratického zriadenia EÚ.

Pri príležitosti 60. výročia vzniku EÚ vznikla *Biela kniha o budúcnosti EÚ (úvahy a scenáre pre štáty K 27 do roku 2025)*, ktorá mala rozptýliť občanov štátov EÚ z jej inštitucionálnej nefunkčnosti a poskytnúť im niekoľko scenárov do diskusie o jej budúcnosti do roku 2025 (Biela kniha o budúcnosti Európy, 2020). Okrem toho, že pripomenula komplikovanú cestu európskeho spoločenstva čeliť rozličným krízam, vrátane v tom čase najväčšej utečeneckej kríze od druhej svetovej vojny, teroristickým útokom a *vystúpeníu* Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska (v skratke – „brexit“) z EÚ, otvorene konštatovala, že mnoho občanov tohto integračného zoskupenia ju považuje „za príliš vzdialenú alebo za príliš zasahujúcu do ich každodenného života“ (Biela kniha o budúcnosti Európy, 2020, s. 2). EÚ otvorila k jednotlivým scenárom uvedeného dokumentu verejnú diskusiu. Dala tým najavo, že ide o dôležité scenáre nielen z pohľadu politických elít tohto jedinečného hospodárskeho a politického partnerstva 27

európskych krajín, ale aj z pohľadu európskej občianskej participačnej verejnosti. O uvedenej knihe, žiaľ, diskutovali viac politici ako občianska verejnosť, čo považujeme z pohľadu rozvoja európskeho demokratického prostredia za problematické rozhodnutie. V Slovenskej republike sa táto diskusia realizovala iba na úrovni niektorých politických strán a hnutí, čiastočne o nej polemizovali novinári, politickí analytici a odborná politologická verejnosť. Väčšina aktérov diskusie sa najpriaznivejšie vyjadrovala o scenári č. 4. Predpokladáme, že to bolo z dôvodu ponuky, vyjadrenej v hesle „*najviac Európy*“. Tento scenár otvorene priorizoval dve politické úlohy: 1. vyváženie oblastí spoločného európskeho záujmu s oblasťami prirodzene patriacimi do okruhu národno-štátnych politík (etnická problematika, materiálne a nemateriálne produkty ľudovej národnej a národnostnej kultúry, prírodné, historické objekty, umelecké artefakty a i.), 2. hľadanie funkčnej štátno-politickej, resp. inštitucionálnej podoby EÚ, ktorá je dôležitá pri riešení vyššieho stupňa integrácie európskeho spoločenstva (Bližšie Gbúrová, 2019, s. 11–26). Závery a odporúčania z diskusie mal predseda Európskej komisie Jean-Claude Juncker predstaviť voličom EÚ pred voľbami do Európskeho parlamentu, čo sa však nestalo. Z tohto dôvodu zámer „Bielej knihy“ nemal zásadnejší vplyv na predstavy voličov o ďalšej politickej vízii EÚ, ale aj na výsledky nateraz posledných, v poradí dvanástych volieb do Európskeho parlamentu (štvrtých na Slovensku), ktoré sa uskutočnili v členských štátoch EÚ v dňoch 23. až 26. mája 2019 (Voľby do Európskeho parlamentu, 2022). V súvislosti s témou inštitucionalizovanej podoby EÚ a etnicity sa dostala do popredia v politickej a odbornej (najmä politologickej, historickej, sociologickej, psychologickej) rovine problematika vzťahu medzi etnickou (osobitne národnou) a občianskou identitou (bližšie Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie, 2005). Tento vzťah sa stal jedným z pomerne frekventovaných odborných problémov aj v slovenskom odbornom prostredí po roku 1990. Najčastejšie sa vymedzoval na princípe antinómie. Oproti predstave spoločenstva založeného na myšlienke občiansko-právnej spoločnosti s demokratickým riadením bola predstava etnického („deterministického“) národa, nárokovujúceho si na vlastný štát, prípadne na historické územia nachádzajúce sa v inom štátnopolitickom celku. Kým v občiansky „otvorenom“ štáte sa predpokladal bezproblémový rozvoj konsenzuálnej demokracie a v jej rámci rozvoj ľudskej identifikačnej mnohorozmernosti, v etnicky uzavretom spoločenstve sa, naopak, predpokladala orientácia na určitý typ kolektivistického etnicko-sociálnej či sociálnopolitickej identity, resp. preferovanie etnickej (národnej, národnostnej) identity na úkor ostatnej identifikačnej škály občana. Pritom nebolo vylúčené, že táto preferovaná identita môže v dôsledku politicky exponovaných nacionálnych otázok nadobudnúť nacionalistické atribúty. Okrem konkurenčného vzťahu sa objavili v teoretickej literatúre na Slovensku v priebehu 90. rokov 20. storočia ďalšie tri pohľady. Prvý z nich vymedzoval obidvom členom vzťahu pozíciu nadväzovania (občianske je dovŕšením národného), druhý pohľad vymedzoval pozíciu komplementarity (národné a občianske sú komplementárnymi dimenziami spoločenstiev, ktoré vstúpili do

modernizačných procesov /Novosad, 1991, s. 97/), tretí pohľad uprednostňoval pozíciu *rovnocennosti* (treba ich brať ako dve zložky vzájomného procesu /Uher, 1992, s. 75/).

Nazdávame sa, že pri riešení uvedeného vzťahu sa treba pohybovať v rámci diferenciačného poľa zvrchovanej kategórie občianstva. Občiansku identitu považujeme za zvrchovanú kategóriu tvorby mnohorakých identít, vrátane národnej identity. Primárne miesto spôsobu utvárania obsahových a hodnotových charakteristík národnej identity občana vidíme v komponente politického občianstva (obsahuje napríklad politickú rovnosť zahrnujúcu predovšetkým participáciu občana určitej národnosti na výkone politickej moci a i.), no nevyklúčujeme jej existenciu v ďalších dvoch komponentoch občianstva – občianskom komponente (napríklad sloboda výberu etnickej príslušnosti, rovnosť pred zákonom, status ľudských práv a i.) a sociálnom komponente (napríklad vzrast národnej identity prameniáci zo sociálnych nerovností, z trhu práce a pod. /Müller, 2003/). Problematika vzťahu medzi etnickým (národným) a občianskym komponentom občianstva je testovacím indikátorom stavu euroobčianskych potenciálov, toho, ako je participačná občianska spoločnosť a štátnopolitické spoločenstvá pripravené na fázu celoeurópskej integrácie.

2.2 Vzdelanostná zložka

Je trochu paradoxné, že o rozvoji vzdelanostnej dimenzie občianstva sa verbálne deklaruje na rozličných úrovniach odborného a najmä politického diskurzu v Slovenskej republike už niekoľko rokov, no výsledok týchto diskusií sa výrazne nepremietol do reálnej vzdelávacej praxe. Treba pritom zdôrazniť, že pozitívne efekty vyplývajúce z potencionálneho rozvoja uvedenej zložky občianstva sú obrovské. Za základnú výhodu sa všeobecne považuje synergický, resp. multiplikačný efekt, ktorý sa prejavuje – z krátkodobého i dlhodobého hľadiska – pozitívnou zmenou kvality všetkých troch dimenzií a potenciálov občianstva, resp. zmenou kvality života spoločnosti vo všetkých jej aspektoch a prejavoch. Z uvedeného dôvodu vládne priority by mali výraznejšie ako doteraz smerovať do rozvoja vzdelanostnej úrovni spoločnosti, ktorú treba vnímať ako súčasť stratégie riešenia rozvojových priorít participatívnej občianskej spoločnosti v Slovenskej republike. V tomto vzdelávacom nastolení, najmä však pri skvalitňovaní politického vedomia slovenskej spoločnosti a pri zvyšovaní miery kritickej občianskej vnímavosti vo verejnej sfére a v školskom prostredí by nemala chýbať politologická komunita.

Možno uviesť mnoho príkladov na to, ako mienkotvorní slovenskí vládni a parlamentní politici problematizujú niektoré humanitné a spoločenské odbory, zvlášť politologické vzdelanie. Politologická komunita sa usiluje reagovať na tieto útoky vecným a argumentačným spôsobom: predkladá dôkazy o deformitách v straníckom prostredí, ale súčasne ponúka víziu novej straníckej politiky s dôrazom na realizáciu konsenzuálneho modelu politickej práce. Treba pripomenúť, že uvedený prístup si získal ohlas v škandinávskych štátoch, ktoré sa vyznačujú vysokou politickou kultúrou

a profesionálnou stranícko-politickou prácou. Odborníci z prostredia vedy o politike pripomínajú politickým subjektom, že výhody uvedeného prístupu sa môžu za relatívne krátky čas premietnuť do kultúrneho medzistraníckeho dialógu ako aj do spôsobu riešenia nosných spoločenských a politických problémov. Ambiciózne politické strany, ktoré chcú dosiahnuť želaný stupeň modernosti, porovnateľný s modernými európskymi straníckymi subjektmi by mali nastaviť vysoké mravné a profesionálne kritériá na úrovni personálnej politiky, pričom pri tomto nastavovaní by si mali vytvoriť primeraný priestor pre komunikáciu s odbornou, osobitne politologickou, komunitou na univerzitách, vysokých školách a vedeckých inštitúciách doma a v zahraničí. Vytvorenie tohto priestoru súvisí najmä s prípravou straníckych dokumentov strategicko-taktického a prakticko-realizačného charakteru. Výsledkom uvedenej komunikačnej stratégie by malo byť, okrem iného, vyzdvihnutie vedomia politickej zodpovednosti za riešenie vecí verejných, čo je podmienkou získavania dôveryhodnosti strany vo verejnom občianskom diskurze a eliminácie elitárskych názorov na politiku, resp. názorov typu, že odbornosť a čistý mravný profil nemusia byť nevyhnutným predpokladom vysokej štátnej (ministerskej) funkcie.

Osobitné zacielenie projektov na vzdelávanie v oblasti participatívnej demokracie najmä mladých ľudí má z dlhodobého hľadiska výrazne pozitívne účinky. Vo vzdelávaní žiakov ZŠ a študentov SŠ k občianskym zručnostiam a hodnotám ako štát zaostávame. Mali sme očakávanie, že v novele školského zákona, ktorú v máji 2023 schválil slovenský parlament, sa posilní výučba k modernému občianstvu. Žiaľ, nestalo sa. Namiesto toho od septembra tohto roka budú mať žiaci základných škôl povinné tri hodiny telesnej výchovy týždenne a stredoškólači dve hodiny. K tomu treba dodať, že telesný pohyb našich žiakov a študentov stredných škôl je z pohľadu ich telesného zdravia veľmi potrebný, ale vzdelávanie k občianskym zručnostiam má pre rozvoj ich občianskeho potenciálu a politického vedomia oveľa pozitívnejšie dôsledky. K tomu treba uviesť jeden závažný poznatok. Katedra politológie na FF UPJŠ v Košiciach realizovala na vybranej vzorke stredoškólačov v košickom kraji výskum stupňov politického vedomia. Jeden zo záverov tohto výskumu potvrdil, že v skúmaných štyroch stupňoch politického vedomia, teda naivnom, poučenom profesionálnom a teoretickom (Gbúrová, 2000: 127–129), sa vedomosti uvedených študentov z oblasti teórie a praxe politiky pohybovali na úrovni prvého a čiastočne druhého stupňa (Gbúrová, 2018: 38–44). To je z pohľadu kvality ich občianskej a politickej pripravenosti na riešenie závažných otázok verejného života veľmi nepriaznivý výsledok. Nositeľ uvedených stupňov, zvlášť prvého stupňa, je málo zorientovaný v stranícko-politickom živote, v jeho hodnotových a ideologických orientáciách. Sociálno-politické javy si osvojuje neuvedomelo a nezámerné. Bez väčších problémov sa v jeho vedomí zakorení systém jednoduchých riešení zložitej politickej situácie. Nekriticky prijíma rozličné formy zákazov a príkazov, mýtov a tabuizovaného konania a správania. Je ľahko manipulovateľný a ovládateľný cielene miereným politickým

marketingom a mediálnymi manipuláciami najmä na sociálnych sieťach (Gbúrová, 2000, 127 –128).

Alarmujúce sú aj výsledky sociologických prieskumov zameraných na širšie výzvy, ktorým v ostatnom čase čelia krajiny strednej a východnej Európy. Najnovší prieskum verejnej mienky (Nový prieskum... 26. 5. 2023), ktorý uskutočnil GLOBSEC v ôsmich krajinách strednej a východnej Európy k postojom občanov tohto regiónu ku kľúčovým naratívom vo verejnom priestore, je pre Slovensko veľmi nepriaznivý. Je predpoklad, že uvedený výsledok bude motivovať aj politologickú komunitu zamyslieť sa, či vo verejnom a mediálnom priestore nevládne prílišná názorová jednostrannosť, či na mentalitu slovenských občanov, v ktorej je zakorenená príslovečná nedôverčivosť a pochybovačnosť, nechýba viacej pluralitnej, objektívnej kritiky a názorovej pestrofarebnosti.

Veľmi dôležitým nástrojom účasti politologickej komunity na skvalitňovaní participatívnej demokracie treba považovať odborné diskusie na vedeckých konferenciách, ale aj na iných odborných podujatiach tejto komunity. Dlhú tradíciu má na Inštitúte politológie Prešovskej univerzity v Prešove projekt s názvom *Prešovské politologické dni* a v Košiciach, na Katedre politológie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach projekt s názvom *Košické politologické dialógy* (podnázvom *Kam kráčaš demokracia?*). Na košickom politologickom pracovisku sa jeho organizátori rozhodli v najbližších ročníkoch realizovať projekt interdisciplinárne koncipovaných medzinárodných vedeckých konferencií, ktorých náplňou bude kritická reflexia najaktuálnejších tém súvisiacich so stavom kvality demokracie a participatívnej občianskej spoločnosti v Slovenskej republike. Výstupom z konferencií budú nielen knižné publikácie konferenčných príspevkov, ale aj materiály legislatívneho charakteru, ktoré budú k dispozícii stranícko-politickým lídrom, štátnym inštitúciám a mimovládny organizáciám. Témy najbližších konferencií miera na aktuálne problémy rozvoja participatívnej demokracie v Slovenskej republike: Pohľad na postoje, hodnotové nastavenie a iné fenomény súvisiace s extrémizmom a migráciou v ich rôznych prejavoch a podobách; média, umenie a politika v digitálnom svete a konzumnej spoločnosti; problematika občianskeho začleňovania príslušníkov etnickej populácie s nejasnou identitou do väčšinovej spoločnosti; menšiny z perspektívy ich ochrany, rozvoja a integrácie.

ZÁVER

Prednosťou participatívnej demokracie je aktívne občianstvo, ktoré sa zúčastňuje nielen na verejnej kontrole politickej moci, ale aj na jej tvorbe. Tento model demokratického spravovania vecí verejných stojí na presvedčení, že demokracia nie je len záležitosťou spôsobu vlády a politiky, ale aj kvality občianskeho života v jeho rozmanitosti a rôznorodosti. Dosiahnuť uvedenú kvalitu značí otvoriť verejný priestor pre inovatívnych občanov, ktorí disponujú sociálnou a emočnou inteligenciou a rozvinutým

kritickým myslením. Dôležité v tomto procese otvárania sa participatívnej demokracii je skvalitniť všetky zložky občianstva, osobitne demokratickú a vzdelanostnú zložku. Práve týmto zložkám sme venovali odbornú pozornosť. Zvláštne miesto pri skvalitňovaní občianskych zručností vo verejnej sfére a pri profesionalizácii politických aktérov má slovenská politologická komunita, ktorá je nositeľkou profesionálneho a teoretického politického vedomia. Z uvedeného dôvodu má v sebe dostatok aktívneho prístupu k životu, morálneho kreditu, odhodlania, odvahy a profesionálnych zručností na to, aby prekonala všetky príkoria a neprajnosti vonkajšieho sveta a dokázala svoju opodstatnenosť v jej fundamentálnej úlohe: byť strážcom a obhajcom hodnôt demokracie, iniciátorom vo vzdelávaní k aktívnemu a zodpovednému občianstvu a odborne zdatným diskutérom v témach, ktoré sa týkajú participatívnej demokracie v Slovenskej republike.

Zoznam použitej literatúry

- ARENDOVÁ, H. (1994): Krize kultury. [anglický preklad]. Praha: Mladá fronta.
- BARBER, B. R. (2003): Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age. 20th Anniversary ed. with a New Preface. Berkeley: University of California Press.
- BARDOVIČ, J. (2015): Konceptualizácia pojmu občianska participácia. In: Zborník príspevkov z 2. ročníka Jarnej školy doktorandov UPJŠ. Košice: UPJŠ v Košiciach, s. 173–176.
- BARŠA, P. – CÍSAŘ, O. (2004): Levice v postrevoluční době. Občianská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století. Brno: CDK.
- Biela kniha o budúcnosti Európy (2020). [anglický preklad]. In: [online] [Retrieved August 30, 2022]. Available at: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/biela-kniha-o-buducnosti-eu-v-kocke/>; https://eur-lex.europa.eu/content/news/white_paper.html?locale=sk; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=COM:2017:2025:FIN>.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYARFÁŠOVÁ, O. (2010): Slovensko na prahu tretej dekády slobody: kontúry participačného paradoxu. In: Plichtová, J. (ed.): Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: Teória a realita. Bratislava: VEDA, s. 137–184;
- BÚTOROVÁ, Z. a kol. (2020): Občianska spoločnosť 2019 očami dospelých populácie (reprezentatívny prieskum verejnej mienky). In: Ministerstvo vnútra SR (ÚSV ROS) a Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici: Analýza socioekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a trendov rozvoja občianskej spoločnosti. Bratislava, 2020, s. 39. [online]. Available at: https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/vyskum_neziskoveho_sektora_a_obcianskej_spolocnosti/2020/ANALYZA_NP%20VYSKUM_17.12.2020_FINAL.pdf. 9. [Accessed 17. Máj 2023].
- BÚTOROVÁ, Z. (2020): Občianska spoločnosť očami verejnosti. Správa zo sociologického výskumu. In: Stav, trendy, potreby a možnosti rozvoja občianskej spoločnosti (analytická štúdia). Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, PDCS a Centrum pre filantropiu, 2016, s. 175–226.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYARFÁŠOVÁ, O. (2020): Občianska participácia: trendy, problémy súvislosti. Sociológia 42, č. 5, s. 447–491.
- ČAMBÁLIKOVÁ, M. (1996): K otázke občianskej participácie v transformujúcom sa Slovensku. Sociológia 28, č. 1, s. 51–53.
- ČAPEK, K. (2013): Hovory s Masarykem, Cesta demokracie I., Praha, Ústav T. G. Masaryka.
- DAHL, R., A. (2001): O demokracii: průvodce pro občany. Praha, Portál.
- DENEEN, P.J. (2019): Why Liberalism Failed. Yale University Press.

- Dlhodobá vízia slovenskej spoločnosti bola vypracovaná v rámci projektu Vízia a stratégia slovenskej spoločnosti schváleného vládou SR uz. č. 906 z 25. októbra 2006. Gestor projektu: prof. Ing. Milan ŠIKULA, DrSc., Ekonomický ústav SAV Vypracovali pracovníci Ekonomického ústavu SAV (gestorské pracovisko), Prognostického ústavu SAV, Ústavu politických vied SAV, Ústavu štátu a práva SAV, Národohospodárskej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave, Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a ďalší experti. [online] Available at: <http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/dlhodoba-vizia-rozvoja-slovenskej-spolocnosti.pdf> [Accessed 29. Máj 2023].
- DOBIAŠ, D. (2012): Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera. *Acta Facultatis Philosophicae Univesitatis Šafarikianae* 15, Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.
- GBÚROVÁ, M. (2000): Politické vedomie ako hodnotový problém. In: *Na ceste k politike štandardu*. Prešov: Náuka.
- GBÚROVÁ, M. (2014): Marshallova teória moderného občianstva a rozvoj sociálneho občianstva v Slovenskej republike po roku 1993. In: *Európsky sociálny model – čo ďalej?*. Bratislava : VEDA, s. 360–387.
- GBÚROVÁ, M. (2019): Biela kniha o budúcnosti Európy – scenáre, závery. [anglický preklad] In: T. Koziak & J. Ruman & J. Šutajová (eds.): *Kam kráčaš demokracia* [anglický preklad] Košické politologické dialógy. Politologický zborník 9. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s. 11–26.
- GBÚROVÁ, M. (2018). K problematike formovania politického vedomia občanov Slovenskej republiky v súčasnosti. In: Gbúrová, M. – Bzdilová, R. – Eštok, G. – Onufrák, A. – Koziak, T. – Dobiaš, D. – Šutajová, J.: *Sekundárny analfabelizmus, alebo o príčinách a dôsledkoch nízkeho záujmu verejnosti o politiku na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, s. 13–53.
- KING, A. – SCHNEIDER, B. (1991): *První globální revoluce*. [anglický preklad]. Bratislava: Bradlo 1991.
- KLIMOVSKÝ, D. (2008): Participačné nástroje v rukách občanov a proces tvorby politiky. *Politické vedy* 11, č. 3-4, s. 23–35.
- KLIMOVSKÝ, D. (2009): Občianska participácia a jej limity. In: *Decentralizácia a efektívnosť verejnej správy v podmienkach regiónov EÚ*. Banská Bystrica: UMB v Banskej Bystrici, s. 1–9.
- Koncepcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022–2030. [online]. Available at: https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/2022/kros_2022_2030/KROS%202022-2030.pdf. [online]. [Accessed 25. Máj 2023].
- MACHALOVÁ, T. a kol. (2001): *Lidská práva proti rasismu*. [anglický preklad]. Brno: Doplněk, s. 16–57.
- MACPHERTERSON, C. B. (1977): *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

- MÜLLER, K. (2003): Češi a občanská společnost : pojem, problémy, východiska. 2. vyd. Praha: Triton.
- NOVOSAD, F. (1991): Komplementarita národného a občianskeho. [anglický preklad] In: Národy, národnosti a etnické skupiny v demokratickej spoločnosti. [anglický preklad]. Zborník. Bratislava-Praha: Filozofický ústav SAV, Filozofický ústav ČSAV, s. 93–99.
- Lisabonská zmluva (2022). [online] [Retrieved August 29, 2022]. Available at: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sk/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-lisbon>.
- GLOBSEC (2023): Nový prieskum GLOBSEC-u: Slovensko zaznamenalo výrazný prepád v prozápadných postojoch. GLOBSEC - A Global Think Tank: Ideas Shaping the World. 26. 5. 2023. Available at: <https://www.globsec.org/what-we-do/press-releases/novy-prieskum-globsec-u-slovensko-zaznamenalo-vyrazny-prepad-v>.
- PATERMAN, C. (2012): Participatory Democracy Revisited. Perspectives on Politics 10, č. 1, s. 7–19;
- PLEŠU, A. (1999): Európsky patriotizmus. [anglický preklad]. Os, jún 1999/6, s. 54–55.
- Poslanci EP: Maďarsko už nemožno považovať za úplnú demokraciu (2022): [anglický preklad]. J. Spravodajstvo, Európsky parlament (europa.eu) [online] [Retrieved September 15, 2022] Available at: <https://www.europarl.europa.eu/news/sk/press-room/20220909IPR40137/poslanci-ep-madarsko-uz-nemozno-povazovat-za-uplnu-demokraciu>.
- Priority Rakúskeho predsedníctva EÚ (január – jún 2006). [anglický preklad]. In: Prameň. 5. 1. 2006. [online] [Retrieved August 27, 2022]. Available at: <http://www.europarl.eu.int/members/public.do?language=sk>.
- Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021 – 2024. . [online]. Available at: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=494677>. [Accessed 27. Máj 2023].
- ROŠKO, R. (1995): Smer moderné občianstvo. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- Sobrané spisy Dra Juraja Janošku. II. diel. Články a úvahy. (1932): Liptovský Sv. Mikuláš: Vydal spolok Tranoscius.
- SEKERÁK, M. (2012): Ideological sources of the economic democracy and its historical development. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research 2, č. 2, s. 81–90.
- Slovensko po troch desaťročiach slobody: Demokracia, verejná mienka, občianska spoločnosť. (2021): Eds. Grigorij Mesežnikov. Inštitút pre verejné otázky. Bratislava: Nadácie Konrada Adenauera.
- Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie (2005): Zborník. J. Marušiak & M. Ferencová (eds.). Bratislava: Ústav politických vied SAV.
- UHER, J. (1992): Občiansky a národný princíp v súčasnej spoločnosti. [anglický preklad] In: Slovensko a systémové zmeny v spoločnosti.

- [anglický preklad] Zborník. Zväzok I. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 72–76.
- VIŠŇOVSKÝ, E. (2008): Pragmatist conception of participatory democracy. Human Affairs 18, č. 1, s. 92–99.
- VLACHOVÁ, K. – LEBEDA, T. (2006): Aktivní občanství a spokojenost s demokracií v Evropě. Sociologický časopis/Czech Sociological Review 42, č. 1, s. 11–34.
- Voľby do Európskeho parlamentu.(2022) [anglický preklad]. In: [online] [Retrieved August 30, 2022] Available at: https://www.europarl.europa.eu/slovakia/sk/informacie_o_eu/ep_volby_2019.html.

Marcela Gbúrová is a professor at Department of Political Science at the Faculty of Arts at Pavol Jozef Šafárik University in Košice.
[e-mail: marcela.gburova@upjs.sk]

Studies

SÚČASNÉ GLOBÁLNE EKOLOGICKÉ PROBLÉMY

CURRENT GLOBAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Ľudmila LIPKOVÁ

Abstract

The contribution aims to determine and critically discuss the main ecological problems of the present and to outline their possible future development. The main research method used in the article is critical and comparative analysis and synthesis of the acquired knowledge. In our work, we determine individual segments of the current environment on the planet. These include a growing population, increasing exploitation of natural resources (minerals, water, soil, air), available energy sources, etc. As a result of the increase in well-being, the volume of production and consumption increases, which results in the creation of production and consumption waste. The extensive use of fossil fuels leads to an increase in the volume of CO₂ in the atmosphere and an increase in the temperature on the planet. The inhabitants of the so-called also contribute to the devastation of the environment. the rich North but also the so-called poor South. The world community, led by the UN, tries to solve ecological problems on a multilateral basis within the framework of organizing international conferences on the environment.

Keywords: *climate change, population, biodiversity, water, land, energy*

ÚVOD

Ekologické zmeny sprevádzajú celú históriu našej planéty a sú vyvolávané rôznymi prírodnými javmi, na ktoré nemá človek žiadny vplyv. V minulosti ohrozovali život a podnebie na planéte iba prírodné kataklyzmy. Ich negatívny vplyv na životné prostredie sa zachoval i v súčasnosti. Od polovice 19. storočia, od začiatku prvej priemyselnej revolúcie, narastá negatívny vplyv aktivít človeka (antropologické vplyvy) na kvalitu životného prostredia.

Vývoj ľudskej spoločnosti viedol v krajinách globálneho Severu k sformovaniu industriálnej spoločnosti tzv. euroamerického typu. Tento výrobný - spotrebiteľský model je cieľom pre všetky národné ekonomiky vo svetovom hospodárstve, aj pre krajiny dnes chudobného (globálneho) Juhu. Pozitívnu stránkou uvedeného výrobného - spotrebiteľského modelu, ktorý používa najprogressívnejšie výrobné metódy, je, že svojim členom

zabezpečuje vysokú mieru materiálneho zabezpečenia. Negatívnou stránkou euroamerického výrobného – spotrebiteľského modelu je skutočnosť, že spôsobuje devastáciu geobiosystému. V krajinách globálneho Severu žije v súčasnosti 1,34 mld. (17%) obyvateľov z celkového počtu 8,1 mld. Worldometer a (2024) Na devastácii životného prostredia sa nepodieľajú iba industrializované štáty, ale i štáty rozvojové, ktoré nemajú dostatok finančných prostriedkov na renováciu životného prostredia a znečisťujú vodné toky, znehodnocujú poľnohospodársku pôdu, podieľajú sa vo veľkej miere na deforestácii planéty (tropické pralesy), apod.

V súvislosti s ochranou geobiosystému možno definovať tri zásadné problémy. **Prvý problém** sa týka determinovania *objektov*, ktoré by mali podliehať ochrane. Je to všetka živá i neživá príroda pod povrchom, na povrchu i nad povrchom Zeme. Ide o ochranu hydrologického a klimatického systému, planetárnych látkových cyklov, neobnoviteľných a obnoviteľných prírodných zdrojov a živých organizmov. **Druhý problém** sa týka *ochrany planetárneho systému*, mnohé zmeny, ktoré nastávajú v geobiosystéme pod vplyvom ľudskej činnosti, sa hodnotia ako negatívne. Atmosféra, hydrosféra a biosféra sa dnes pokladajú za znečistené. Ochrana by mala zabezpečiť revitalizáciu geobiosystému tak, aby v ňom mohli prirodzene prebiehať základné prírodné procesy. Ďalším nemenej významným dôvodom pre zabezpečenie ochrany geobiosystému je zachovanie bohatstva prírody i pre budúce generácie. **Tretím problémom** je skutočnosť, že je *ohrozená celá planéta*, t. j., problém má globálny rozmer. Globalizácia má mnohorozmerné následky. Jej negatíva spočívajú napríklad v presúvaní ekologicky závadných výrob z krajín bohatého Severu do krajín chudobného Juhu s benevolentnejším zákonodarstvom (ekologický neokolonializmus). Postupná industrializácia predtým ekonomicky zaostalých štátov vedie k zvyšovaniu priemyselného i spotrebiteľského odpadu. Za jedno z pozitív globalizácie možno považovať skutočnosť, že problém starostlivosti o životné prostredie sa stáva spoločným problémom celého ľudstva.

Pokiaľ by v dohľadnej dobe rozvojové krajiny začali používať výrobný – spotrebiteľský model priemyselne vyspelých štátov v oblasti životného štýlu a mrhania prírodnými zdrojmi, viedlo by to k neodvratnej ekologickej katastrofe na planéte. Plytvanie energiou, organickou chémiou, priemyselným spracovaním potravín a motorizáciou v krajinách Juhu, tak ako sa v súčasnosti praktizuje v krajinách Severu, by viedlo k nenávratnému zrúteniu ekosystému Zeme.

Rast populácie na planéte a zvyšovanie spotreby vedú ku

- klimatickým zmenám (globálne otepľovanie),
- redukovaniu biodiverzity,
- znehodnocovaniu sladkej (pitnej) vody,
- degradácii poľnohospodárskej pôdy,
- rozsiahlemu využívaniu zdrojov energie.

1 KLIMATICKÉ ZMENY

Klimatické zmeny prebiehajú na planéte Zem od jej vzniku. K prirodzeným faktorom ovplyvňujúcim klimatické zmeny na planéte patria: dopady meteoritov na Zem, sopečné erupcie, kolísanie množstvo slnečného žiarenia dopadajúceho na planétu, tektonické posuny, dokonca aj malé zmeny na našej obežnej dráhe našej planéty okolo Slnka spôsobujú otepľovanie alebo ochladzovanie.

1.1 Astronomické teórie klimatických zmien

Jedným z najveľkolepejších pokusov o zaradenie každodennej klimatickej skutočnosti do vesmírneho meradla slnečnej sústavy predstavujú *astronomické teórie klimatických zmien*. K najvýznamnejším autorom minulosti, ktorí sa zaoberali týmito otázkami, môžeme zaradiť francúzskeho matematika Josepha Alphonsa Adhémara, nemeckého polyhistora Alexandra Humbolta, britského fyzika Jamesa Crolla a ďalších. Cílek (1998) Joseph A. Adhémara vo svojej teórii uvádza, že astronomický cyklus, t. j. posúvanie bodov rovnodennosti ovplyvňuje topenie polárnych ľadovcov, a tým môže viesť ku katastrofálnemu nárastu hladiny morí na celom svete. Adhémara teória ovplyvnila sformulovanie tzv. Croll-Milankovičovho cyklu, ktorý je dnes považovaný za jeden z prírodných faktorov, ktoré sú základom opakujúcich sa dôb ľadových a globálnych klimatických zmien. Adhémara (1842)

Srbský vedec, matematik a geofyzik Milutin Milankovič je autorom teórií, pomenované na jeho počesť ako Milankovičove cykly. Milankovičovú teóriu uvádzame preto, že na rýchly rast teploty v súčasnosti majú vplyv antropogénne faktory, ale tie nie sú jediné. Táto teória vysvetľuje striedanie dôb ľadových a medziľadových (interglaciálnych), klimatických zmien a obývateľnosti našej planéty pod vplyvom prírodných faktorov. Macdougall (2023)

Podstata jeho teoretického tvrdenia je založená na výsledkoch meraní, ktoré uskutočňoval v priebehu tridsiatich rokov. Podľa tejto teórie sú klimatické zmeny na Zemi spôsobené periodicky sa opakujúcou zmenou obežnej dráhy Zeme okolo Slnka, čo ovplyvňuje zmenu množstva slnečného žiarenia, ktoré dopadne na Zem. Ak je obežná dráha Zeme viac elipsovité, excentricita je väčšia a naopak. Tieto zmeny vedú k zmene množstva slnečného žiarenia, ktoré dopadne na Zem, v rozsahu od 1 % do 11 %. Sklon zemskej osi k Slnku kolíše od $12,6^{\circ}$ do $24,5^{\circ}$ a mení sa zhruba každých 40 000 rokov. Cílek (1998)

Doby ľadové vysvetľuje Milankovič vysokou excentricitou obežnej dráhy, nízkym sklonom zemskej osi a veľkou vzdialenosťou medzi Zemou a Slnkom, čo vedie k malému rozdielu medzi ročnými obdobiami. Doby medziľadové sú spôsobené nízkou excentricitou, veľkým sklonom a kratšími vzdialenosťami medzi Zemou a Slnkom, čo vedie veľkým rozdielom medzi ročnými obdobiami. NASA (2020)

Tí, ktorí popierajú vplyv antropogénnych faktorov na rýchle zvyšovanie teploty na Zemi, sa odvolávajú práve na teóriu Milankovičovych cyklov.

Od polovice 19. storočia, odkedy sa datuje začiatok prvej priemyselnej revolúcie (súčasne sa uskutočňujú pravidelné merania teploty na Zemi), majú značný podiel na urýchľovaní klimatických zmien antropogénne faktory. Odhaduje sa, že pod vplyvom prírodných faktorov, by došlo k zvýšeniu priemernej teploty na planéte od roku 1890 do roku 2010 iba o 0,1°C. Európska komisia a (2024) Predpokladá sa, že globálna teplota sa do roku 2050 zvýši o približne 1,5°C a do roku 2100 o 2°C až 4°C v porovnaní s rokom 1850. WMO (2024)

Rok 2023 bol podľa údajov Európskej služby pre zmenu klímy Copernicus najteplejším rokom od začiatku zaznamenávania teploty v roku 1850. V mesiaci novembri 2023 nakrátko prekonal namerané teploty v porovnaní s predindustriálnou úrovňou o viac ako 2°C. Európska komisia b (2024)

Prirodzene sa vyskytujúce skleníkové plyny ako vodné pary, metán, oxid uhličitý zachytávajú tepelné žiarenie a zohrievajú atmosféru. Spaľovanie fosílnych palív (uhlia, spracovanej ropy, zemného plynu), deforestácia, chov hovädzieho dobytku a iné aktivity človeka zvyšujú koncentráciu oxidu uhličitého v atmosfére. Tieto emisie zvyšujú prirodzený skleníkový efekt a spôsobujú dodatočné zvyšovanie teploty na celej planéte.

Globálne otepľovanie vedie k topeniu arktických ľadovcov, častým suchám, povodniam, uragánom, vymieraniu niektorých druhov rastlín a živočíchov. Klimatické zmeny pôsobia na zdravotný stav ekosystémov, vyvolávajú zmeny v rozširovaní rastlinných a živočíšnych druhov, vírusov, baktérií z teplejších regiónov do pôvodne chladnejších regiónov. Tento stav môže vyvolať prenos vírusov a baktérií zo živočíchov na ľudí a spôsobovať vážne zdravotné problémy.

Existujú dve možné cesty boja proti klimatickým zmenám. *Jedna cesta* vedie cez odstránenie príčiny globálneho otepľovania, keď nie úplne, tak aspoň v maximálnej možnej miere, znižovaním emisií skleníkových plynov obmedzovaním používania fosílnych palív.

Druhá cesta vedie prostredníctvom adaptácie k novým klimatickým podmienkam a to budovaním nových zavlažovacích systémov, šľachtením rastlín, menej náročných na vlahu, vyvíjaním nových technológií, ktoré budú spotrebúvať menej energie, používaním filtrov, zachytávajúcich škodlivé emisie, v priemyselných objektoch, používanie čističiek odpadových vôd apod. Klimatické zmeny predstavujú najväčšiu globálnu sociálno - ekonomickú výzvu 21.storočia. Problémy spojené s klimatickými zmenami, ich dopadmi a boj proti nim sa v súčasnosti dostali na vrchol politickej agendy najvplyvnejších štátov sveta. Problémy spomalenia klimatických zmien sú predmetom každoročných rokovaní medzinárodných konferencií o klimatických zmenách.

2 BIODIVERZITA

Biodiverzita predstavuje rôznorodosť života na planéte, ktorá zahŕňa diverzitu génov v rámci druhov, diverzitu druhov v rámci ekosystémov a diverzitu ekosystémov. Forestportal (2024)

Ekosystémy predstavujú základnú jednotku prírody. Sú charakteristické podobným zložením rastlinstva a živočíšstva, majú podobnú mikroklimu ako aj podobné pôdne podmienky. Pančík (2016) Biosféra je relatívne tenká vrstva zemského povrchu, siaha od niekoľkých kilometrov atmosféry až do hĺbok oceánu. Je to globálny ekosystém, zložený zo živých organizmov a neživých častí (minerálov, pôdy, vody, slnečného svitu, počasia a z iných neživých súčastí prírody), z ktorých získavajú živé organizmy energiu. Britannica (2024) Súčasná biodiverzita je výsledkom evolúcie na Zemi v priebehu 4,5 miliardy rokov, na ktorú vplývali prírodné procesy. Pod vplyvom aktivít človeka (antropogénny vplyv) sa rýchlym tempom redukuje množstvo živočíšnych a rastlinných druhov divej prírody. Benson, Butler, Close, Saupe, Rabolsky (2021) Od biodiverzity závisí stabilné podnebie, množstvo a kvalita dostupných potravín, množstvo a kvalita vody, kvalita zdravotníctva, ekonomický rast a mnohé ďalšie súčasti nášho života. V dôsledku činnosti človeka sa vytvárajú skleníkové plyny, z ktorých polovica smeruje do atmosféry a druhú polovicu absorbujú lesné a trávnaté porasty a oceány. Ekosystémy, ktoré sa tu nachádzajú, sú prirodzeným pohlcovačom skleníkových plynov a napomáhajú riešenie klimatických zmien. Tretina emisií skleníkových plynov môže byť absorbovaná práve prírodnými zdrojmi. WMO (2023)

2.1 Tropické dažďové pralesy

Tropické dažďové pralesy predstavujú najstarší vegetačný typ, ktorý sa stále vyskytuje na Zemi. Tak ako všetka vegetácia, aj vegetácia dažďového pralesa sa neustále vyvíja a mení, avšak umelo vysádzané tropické dažďové pralesy nie sú svojou štruktúrou totožné s dažďovými pralesmi z geologickej minulosti. Tropické dažďové pralesy sa nachádzajú hlavne v tropickej časti Južnej a Strednej Ameriky (Brazília, Peru, Kolumbia, Venezuela, Ekvádor, Bolívia, Guyana, Surinam a Francúzska Guyana), v povodí Amazonky, v juhovýchodnej Ázii (Thajsko, Malajzia, Indonézia, Filipíny, ai.), v tropickej časti Austrálie a v západnej a strednej Afrike. Smith (2024)

Amazonské tropické pralesy sú najväčším tropickým pralesom na svete rozprestierajú sa na rozlohe 6,7 mil. km². Je to územie s najväčšou biodiverzitou na svete. Tropický prales umožňuje udržiavať kolobeh vody, stabilizuje rôzne druhy pôdy a zvyšuje tým úrodnosť susedných teritórií. Pomáha kontrolovať množstvo vodíka v atmosfére celej planéty. Povodie Amazonky môže pohlcovať desaťnásobne viac emisií vodíka zo spotreby fosílnych palív v porovnaní s bežnými regiónmi. Prales reguluje klímu na planéte. WWF (2024)

Amazonský dažďový prales však už v súčasnosti emituje viac CO₂, ako absorbuje. Obrovský les bol predtým zásobárňou vodíka a absorboval

emisie, ktoré spomaľovali klimatickú krízu, ale teraz prispieva k jej zrýchleniu. Väčšina emisií je spôsobená požiarmi, z ktorých mnohé sú zámerne zakladané za účelom získania pasienkov na chov hovädzieho dobytku a pôdy na pestovanie sóje, a tiež dôsledkom vyšších teplôt v atmosfére a sucha.

Deforestácia - hlavnou príčinou deforestácie je neustále rastúca populácia a zvyšovanie objemu výroby a spotreby. Tropické pralesy poskytujú obrovské množstvo zdrojov, produktov a služieb.

Odlesňovanie sa v skutočnosti považuje za druhý najvýznamnejší faktor ovplyvňujúci zmenu klímy viac ako celý globálny dopravný sektor. Medzi najvýznamnejšie príčiny odlesňovania patrí ťažba dreva, rozvoj poľnohospodárstva, baníctvo, ťažba ropy a výstavba priehrad. Každý rok sa vyrúbe približne 18 miliónov hektárov lesa, čo je oblasť o veľkosti Anglicka a Walesu. (WRI 2024).

Morská biodiverzita - uchovanie rôznorodosti života v moriach a oceánoch je dôležitejšie, než v akejkoľvek inej sfére na planéte. Moria a oceány predstavujú 90 % vhodných podmienok pre život na Zemi. Oceán zabezpečuje polovicu kyslíka a pohlcuje asi štvrtinu antropogénnych emisií z atmosféry. Lenntech (2024) Za posledné desaťročia absorbovali morské hladiny vyše 90 % prebytočného tepla na svete. Sektory rybolovu a akvakultúry (chov sladkovodných a morských živočíchov) sú zdrojom príjmov pre stovky miliónov ľudí na planéte, najmä v chudobných regiónoch. Moria a oceány prispievajú k potravinovej bezpečnosti. Morské ekosystémy zabezpečujú priaznivé životné podmienky pre prímorské komunity. Moria a oceány sú stále viac vystavené negatívnym antropogénnym vplyvom, najmä v dôsledku neudržateľných spôsobov rybolovu, neekologickej námornej dopravy, morského odpadu, klimatických zmien. Hrozbou pre zdravie morí a oceánov sú plastové odpady. Plastový odpad sa dostáva do morských vôd z pobrežných oblastí – z odpadkov v parkoch, z pláží, búrkových odtokov z priľahlých pobrežných miest. Najčastejšie vyplávajú do morí a oceánov plastový odpad krajiny s menšou geografickou rozlohou ale dlhším pobrežím, s väčším množstvom ročných zrážok a nekvalitným systémom odpadového hospodárstva. Čína, Indonézia, Filipíny, Thajsko a Vietnam spolu vyhodia do vôd oceánov viac plastov než zvyšok sveta. Forbes (2018) Členské štáty OSN schválili v roku 2023 Dohovor o ochrane otvoreného mora. Klimatické zmeny narúšajú charakter počasia a oceánskych prúdov, zvyšuje sa teplota morí, menia sa morské ekosystémy a druhy, ktoré v nich žijú. Dohovor je súčasťou snáh zaradiť 30 % celosvetovej plochy morí ale aj zemskej súše do roku 2030 do chránených oblastí, v ktorých bude obmedzený rybolov, námorná doprava a výskumná a ťažobná činnosť. Dobošová (2023)

Mokrade sú tiež jedným z najohrozenejších biotopov na Zemi. Približne 85 % mokradí prítomných v roku 1700 zaniklo do roku 2000, mnohé boli vysušené, aby uvoľnili miesto pre ľudský rozvoj. Miznú trikrát rýchlejšie ako lesy a ich strata predstavuje existenčnú hrozbu pre státisíce živočíšnych a rastlinných druhov. Carvahlo (2022)

Napriek veľkému rozsahu deforestácie, lesy stále pokrývajú 30 % zemskej súše. Rašeliniská a močiare pokrývajú iba 3 % zemskej súše, ale majú

dvojnásobne vyššiu schopnosť absorbovať skleníkové plyny v porovnaní s lesmi. Christiansen (2019) Oceánske biotopy ako napríklad morské trávy alebo mangrovníkové húštiny majú tiež štvornásobne vyššiu absorpčnú schopnosť v porovnaní s lesmi. Uijttewaal (2021)

2.2 Vplyv klimatických zmien na biodiverzitu

Významným faktorom redukcie biodiverzity je využívanie pôdy na poľnohospodárske účely človekom. Adaptáciou pôdy na potreby poľnohospodárstva niektoré druhy pôvodných živočíchov a rastlín strácajú svoje pôvodné životné podmienky a v dôsledku toho môžu vymierať. Najviac na vymieranie živočíšnych a rastlinných druhov vplyvujú klimatické zmeny. Zmena podnebia ovplyvňuje životné podmienky morských, sladkovodných i suchozemských ekosystémov. So zvyšovaním teploty migrujú živočíchy do severnejších zemepisných pásiem a rovnako to je i s rastlinným svetom, v horšom prípade vymierajú. Zvýšená teplota a acidifikácia oceánov viedla k odumretiu asi polovice korálových útesov, ďalšie zvyšovanie teploty môže viesť k ich úplnému zániku. European environment agency (2024) Medzinárodné spoločenstvo prijalo mnoho záväzkov pre ochranu biodiverzity. Jedným z posledných je Dohovor OSN o biodiverzite prijatý v roku 2022 v kanadskom Montreale, ktorý stanovuje priority v oblasti ochrany prírody a biodiverzity, ochrany druhov rastlín a živočíchov z voľnej prírody, obnovy ekosystémov, zníženia používania pesticídov, obmedzenia šírenia invázijských druhov rastlín a živočíchov, či znižovania negatívnych vplyvov dotácií vo vzťahu k biodiverzite. V súčasnosti je svetovo chránených iba 17 % suchozemských a 10 % morských oblastí. WEF (2021)

Dohovor nastavuje finančné mechanizmy. Požaduje získať 200 miliárd dolárov do roku 2030 na ochranu prírody a biodiverzity z rôznych zdrojov a spoluprácu na reforme a pretransformovaní dotácií, ktoré by mohli poskytnúť ďalších 500 miliárd dolárov na ochranu prírody a biodiverzity. Zvýšiť by sa mal aj objem finančných prostriedkov pre rozvojové krajiny na minimálne 20 miliárd dolárov ročne do roku 2025. Táto suma by sa mala do roku 2030 každoročne zvýšiť na 30 miliárd dolárov. CBD (2024)

3 SLADKÁ VODA

Voda pokrýva 70 % povrchu našej planéty. Slaná voda tvorí 97 % z celkového objemu vodných zdrojov, sladká voda tvorí necelé 3 %. Viac ako dve tretiny sladkej vody (69 %) sa nachádzajú v ľadovcoch (z toho až 99 % v Antarktíde a v Grónsku), 30% tvorí podzemná voda, 1% nadzemná voda (z toho sa 87 % nachádza v jazerách - americké Veľké jazerá 21 %, jazero Bajkal 20 %, jazero Tanganika, 11 % v močiaroch a 2 % v riekach. National Geographic (2024)

Z celkovej spotreby sladkej vody sa 70 % používa v poľnohospodárstve, 22 % v priemyselnej výrobe a 8 % v domácnostiach. Gitnux marketmedia (2023)

Antropogénne faktory majú rozhodujúci vplyv na znečistenie a znehodnotenie sladkej vody. Odpadové látky z ťažby nerastných surovín, z priemyselnej výroby, z poľnohospodárskej výroby i z ľudských obydľí spôsobujú chemické a biologické znečisťovanie (kontamináciu) sladkej vody (nadzemných a podzemných zdrojov), čo spôsobuje nevhodnosť na jej ďalšie použitie. Reliefweb (2022) Moderné technológie umožňujú čistiť odpadovú vodu. Avšak iba veľmi malá časť celkovej vyprodukovanej odpadovej vody sa zbiera a čistí. Odhaduje sa, že celosvetovo sa viac ako 80 % všetkých vyprodukovaných odpadových vôd vypúšťa do životného prostredia bez adekvátneho čistenia. Krajiny s vysokými príjmami čistia v priemere asi 70 % odpadovej vody, tento podiel klesá na 38 % v krajinách s vyšším stredným príjmom, na 28 % v krajinách s nižším stredným príjmom, v krajinách s nízkymi príjmami sa upravuje iba 8 % vyprodukovanej odpadovej vody. European Investment Bank (2022) Spotreba vody na deň je veľmi rôzna v závislosti od krajín, napríklad v USA sa spotrebuje na 1 obyvateľa v priemere 575 l, v Nemecku 121 l, v Číne 142 l, v Afrike 20 litrov. Gitnux (2024)

Najväčším spotrebiteľom pitnej (sladkej) vody je poľnohospodárstvo, ktoré je aj jej významným znečisťovateľom. Asi 60 % -ami sladkej vody sa v poľnohospodárstve plytvá v dôsledku nedostatočne tesných zavlažovacích systémov, neefektívnych aplikačných metód, pestovaním plodín náročných na zavlažovanie. V dôsledku nevhodného využívania vody vysychajú rieky, jazerá a podzemné zdroje vody. Okrem toho poľnohospodárstvo znečisťuje sladkú vodu používaním pesticídov a fungicídov. S rastom populácie a so zvyšovaním blahobytu sa používa stále väčšie množstvo sladkej vody na výrobu potravín, v priemyselnej výrobe, rastie spotreba vody v domácnostiach. Dnes žije 41 % svetovej populácie v povodiach riek a je na vode existenčne závislá. WWF (2024) Geografické rozloženie zdrojov sladkej vody je značne nerovnomerné. Dodávka čistej a zdravotne nezávadnej pitnej vody je problémom v mnohých častiach sveta. Viac ako polovica svetových zásob sladkej vody sa nachádza v 9 krajinách (Brazília, Čína Rusko, India, Indonézia, Kanada, Kolumbia, Konžská demokratická republika, Spojené štáty americké). Water supplies department (2018)

4 DEGRADÁCIA PÔDY

Ďalším globálnym ekologickým problémom je degradácia pôdy, ktorá je spôsobená stratou jej fyzikálnych, chemických, biologických a ekologických vlastností. Znamená znehodnotenie jej vrchnej vrstvy s výživnými látkami a organickej hmoty. K poškodeniu pôdy dochádza v dôsledku silných mrazov, rýchlych zmien teploty, nadmerných zrážok (vodná erózia), prašného vetra (veterná erózia), acidifikácie, salinizácie, dezertifikácie a znečistenia. Degradácia pôdy negatívne ovplyvňuje jej úrodnosť. K degradácii pôdy dochádza pod vplyvom prírodných i antropogénnych faktorov. Tieto dva druhy sa významne líšia rýchlosťou prebiehajúceho procesu. Prírodná degradácia prebieha až niekoľko tisícročí. Antropogénne faktory skracujú proces degradácie na 10 - 30 rokov. Až 40 % pôdy je v súčasnosti klasifikovaných

ako znehodnotených a polovica ľudí na svete trpí jej následkami. Harvey (2022) Degradáciu pôdy posilňujú účinky globálneho otepľovania, ktoré ovplyvňuje pôdu, vegetáciu a hydrologický cyklus. Antropogénne vplyvy vedú k degradácii suchozemských ekosystémov, keď dochádza k využívaniu pôdy nad rámec jej produkčných kapacít v dôsledku neudržateľných postupov hospodárenia. Rast počtu obyvateľov vedie k rozširovaniu poľnohospodárskej pôdy často deforestáciou a nevhodným obrábaním pôdy dochádza k dezertifikácii.

Technogénna degradácia pôdy je spôsobená neekologickou ťažbou nerastných surovín, využívaním neekologických priemyselných procesov, výstavbou budov, dopravných komunikácií atď. Emisie z priemyselných objektov (kyslé dažde) spôsobujú acidifikáciu ovzdušia i pôdy. Jednou z foriem degradácie je jej salinizácia. Zasoľovanie pôdy je jav, spôsobený prirodzene zvýšením hladiny mora. Salinizácia môže mať aj antropogénny pôvod v dôsledku intenzifikácie poľnohospodárstva, nevhodných postupov hospodárenia alebo nadmerným používaním umelých hnojív. Zdravotný stav týchto pôd rýchlo klesá, strácajú schopnosť produkovať biomasu, pôsobiť ako prirodzený filter, viazať na seba uhlík a ďalšie potrebné funkcie ekosystému. FAO (2024)

Dezertifikácia je proces degradácie pôdy v suchých a polosuchých oblastiach v dôsledku pôsobenia prírodných a ľudských faktorov. Pred 6000 rokmi bola saharská púšť trávnatý porast pokrytý vegetáciou. Pohyby zemskej osi zmenili túto oblasť planéty zo záhrady na piesočnatú oblasť. V takom prípade hovoríme o procese prirodzenej dezertifikácie.

S klimatickou zmenou sa tieto faktory len znásobili a v súčasnosti sa považuje dezertifikácia za jeden z najväčších globálnych environmentálnych problémov. Dezertifikácia ohrozuje rôzne oblasti planéty, od Aralského jazera po Amazóniu. Podľa údajov OSN každý rok zmizne viac ako 24 miliárd ton úrodnej pôdy. V ohrození je 1,5 milióna km² poľnohospodárskej pôdy, čo je plocha zodpovedajúca celej ornej pôde v Indii. Iberdrola (2024)

Antropogénne vplyvy vedú k procesom, ktoré hrozia premenou v súčasnosti nepúštnych ekosystémov na púšte, patrí k nim:

- Odlesňovanie, nadmerný výrub stromov a s tým spojené zvýšené riziko požiarov.
- Zlé poľnohospodárske postupy, od nestriedania plodín po nechránenú pôdu alebo používanie chemických hnojív a pesticídov, fungicídov atď.
- Nadmerné využívanie prírodných zdrojov, napríklad v dôsledku nezodpovedného hospodárenia s vegetáciou alebo vodou.
- Zlé praktiky chovu hospodárskych zvierat, ako je nadmerné spásanie pasienkov, ktoré silne eroduje pôdu a bráni regenerácii vegetácie.

5 ZDROJE ENERGIE A ICH VPLYV NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE

Bez energie nie je možný život na planéte. Energetika je v modernom svete základom rozvoja všetkých sektorov ekonomiky a celej spoločnosti. Podľa vyčerpatelnosti zdroja energie alebo možnosti jeho obnovy delíme zdroje energie na *obnoviteľné druhy* predstavuje slnečná, veterná, vodná, geotermálna energia a energia biosféry (biomasa) planéty a *neobnoviteľné druhy* zdroje energie sú fosílna palivá a jadrové palivo. Energetika (ťažba, výroba a používanie jej produktov) je jedným zo zdrojov nepriaznivého vplyvu na životné prostredie. Negatívne vplyva na *atmosféru*, keď spotrebováva sa pri výrobe kyslík, emituje škodlivé plyny, vytvára tepelný efekt, vytvárajú sa elektromagnetické polia okolo elektrického vedenia, *hydrosféru* zmenou hydrologického režimu riek, budovaním vodných elektrární a vodných nádrží, spotrebovávaním vody (chladenie v jadrových elektrárnach), ako následok znečistenie povodia riek odpadovými látkami z priemyselne výroby i osobnej spotreby, *litosféru* ťažbou nerastných surovín, zmenou pôvodného ekologického rázu krajiny, presakovaním toxických častíc do zeme, pri doprave energetických nosičov (ropy, plyn) a uskladňovaním odpadu pri výrobe energie (napr. jadrového odpadu, odpadu – mazut - z tepelných elektrární).

Skíbiť neustály rast spotreby energie s rastom negatívnych následkov energetiky na životné prostredie možno dvomi spôsobmi a to *úsporami energie* - rozpracovaním a používaním nových efektívnejších materiálov a energeticky úsporných technológií. Vedecko - technický pokrok sa výrazne urýchlil po ropných šokoch 70. rokoch 20. storočia, keď sa niekoľkonásobne zvýšila cena ropy a následne i iných energetických surovín. Zavádzanie do priemyselnej výroby nových efektívnejších strojov, motorov do automobilov, spotreba menšieho množstva ale kvalitnejšieho materiálu (spotrebiče s nižšou spotrebou elektrickej energie) zabezpečilo zníženie spotreby palív a materiálov na jednotku výroby. Druhý spôsob je založený na **rozvoji výroby a spotreby ekologicky čistejších druhov energie**. Tento proces sa bude realizovať používaním alternatívnych druhov zdrojov energie, ktoré by mali byť založené predovšetkým na obnoviteľných zdrojoch. Súčasná technológia neumožňuje zatiaľ výrazne zvyšovať podiel obnoviteľných zdrojov energie, ktoré sú teoreticky nevyčerpatelné (slnečná energia a energia zo zemského jadra).

5.1 Ekologické problémy spojené s tradičnou energetikou

Väčšina elektrickej energie sa vyrába v súčasnosti v tepelných, vodných a atómových elektrárnach, t. j. najmä z neobnoviteľných zdrojov. Obnoviteľné zdroje energie zatiaľ predstavujú iba malú časť na celkovom energetickom mixe. Využívané zdroje energie sa líšia podľa regiónov sveta. Globálnemu energetickému mixu dominujú fosílna palivá s 85 %, vodné zdroje sa podieľajú na výrobe energie 6,6 %, jadrové zdroje 4,4 % a obnoviteľného zdroje 4,0 %. Planet energies (2024) V štátoch Európskej únie je iná ekologickejšia štruktúra energetického mixu, tento je zastúpený výrobou

v elektrárnach nasledovne: jadrové 22 %, tepelné 38 % (uhlie 16 %, ropa 2 %, zemný plyn 20 %), vodné 11 %, veterné 16 %, solárne 8 %, biomasa 4 %, ostatné 1 %. Fueleurope (2022)

Každoročne sa zvyšuje spotreba energie na planéte o 1% – 2%. Ritchie, Rosado, Roser (2020) *Tepelné elektrárne* používajú na výrobu elektrickej energie uhlie, mazut (vyrobený z ropy), zemný a bridlicový plyn, sú to všetko neobnoviteľné zdroje. Prevádžka tepelných elektrární spotrebováva veľké množstvo vody na chladenie a kyslíka na spaľovanie. Súčasne výrazne znečisťuje životné prostredie emisiami CO₂. *Vodné elektrárne* využívajú energiu vody v riekach. Tiež majú negatívne dopady na životné prostredie. Ich výstavba mení pôvodný ráz krajiny. Priehrady ovplyvňujú mikroklimu aj ďaleko od miest, kde sa nachádzajú. V priehradách sa rozmnožujú riasy, narúšajú sa ekosystémy (napríklad pri výstavbe vodného diela Gabčíkovo), zaplavuje sa úrodná pôda, mení sa hladina podzemných vôd, apod. *Atómové elektrárne* neemitujú škodlivé látky do ovzdušia. Vplyv rádioaktívnych látok, ktoré sa vytvárajú pri exploatacii atómových elektrární, je relatívne malý. Z dlhodobého hľadiska sa atómové elektrárne pokladajú za ekologicky najčistejší zdroj energie. Treba zdôrazniť, že u atómových elektrární je síce hrozba havárie relatívne nízka, ale jej následky sú hrozné (Černobyľská atómová elektráreň, atómová elektráreň vo Fukušime). Druhou veľkou nevýhodou atómových elektrární je technická a finančná náročnosť uskladňovania vyhoretého paliva.

Obnoviteľné zdroje energie pochádzajú z energie slnka, vetra, vody, geotermálnej energie. *Slnečná energia* je hnacím motorom života na Zemi. Zohrieva povrch Zeme, oceány a atmosféru, vytvára vietor, spôsobuje odparovanie vody, poháňa vodné toky, dodáva životnú energiu všetkým živým tvorom a rastlinám na Zemi. Zo slnečnej energie pochádzajú aj fosílna palivá a ostatné obnoviteľné zdroje energie – veterná a vodná aj energia biomasy. Každý rok dopadne zo Slnka na Zem asi desiatitisíckrát viac energie, ako ľudstvo za toto obdobie spotrebuje. Slnko je obrovský, nevyčerpatelný a takmer všade dostupný zdroj energie. Napriek tomu sa stále využíva iba veľmi nedostatočne. Technológie na premenu slnečnej energie na teplo alebo elektrinu sú bežne k dispozícii, ich inštalácia je jednoduchá. Rýchly technologický rozvoj vedie k znižovaniu cien solárnych zariadení. Vďaka relatívne malým vplyvom využívania slnečnej energie na životné prostredie a klímu v porovnaní s inými spôsobmi získavanie energie sa solárna energia pokladá za perspektívnu. Energoportál (2024) *Veterné elektrárne* využívajú na výrobu elektrickej energie energiu vetra. Nespájajú sa s nimi také negatívne javy, ako je ťažba energetických surovín, nevytvárajú tepelný efekt na životné prostredie, neemitujú škodlivé látky do ovzdušia. Napriek tomu majú svoje nedostatky. Vzhľadom k silnej závislosti na prírodných podmienkach nie sú nestabilným zdrojom dodávok elektriny. Geograficky sú nerovnomerne rozdelené. V rámci Európskej únie má veterná energia najvyšší podiel na výrobe elektrickej energie v Dánsku, v Írsku a v Nemecku, kde dosahuje viac ako 30 % podiel na energetickom mixe. Brož, Votruba, (2024). Majú negatívny vplyv na krajinotvorbu (príkladom sú rakúske prihraničné oblasti neďaleko Slovenska).

Silné vibrácie z veterných turbín sa prenášajú nielen do atmosféry ale i na zem, čo negatívne vplýva na živočíchy i človeka. Ďalšou nevýhodou veterných elektrární je, že zaberajú veľké územia. *Prílivové elektrárne* vyrábajú elektrickú energiu, ktorá sa získava z kinetickej energie vody vytvorenej prílivom a odlivom a spôsobenej kombinovaným účinkom gravitačných síl Mesiaca a Slnka. CDE (2015) Vo svete sa zatiaľ prevádzkuje iba relatívne malý počet prílivových elektrární a to v Číne, Francúzsku, Južnej Kórei, Kanade, Rusku, Spojenom kráľovstve. Clarc (2015) *Geotermálne elektrárne* sa prevádzkujú v krajinách, ktoré ešte stále zaznamenávajú sopečnú činnosť (Filipíny, Indonézia, Island, Japonsko, Mexiko, Nový Zéland, Taliansko, USA). Richter (2022) Horúca voda alebo para pochádza zo zásobníkov, ktoré sa nachádzajú niekoľko kilometrov hlboko pod zemským povrchom. Para roztáča turbínu, aktivuje generátor, ktorý vyrába elektrinu. Náklady na zdroje energie sú u geotermálnych elektrární minimálne.

Využívanie takmer všetkých zdrojov energie má aj negatívne vplyvy na životné prostredie. Neobnoviteľné zdroje najmä fosílna palivá spôsobujú najväčšie škody na životnom prostredí, najmä tým, že ich využívanie spôsobuje globálne otepľovanie. Využívanie väčšiny obnoviteľných zdrojov tiež negatívne ovplyvňuje životné prostredie. Každá ľudská činnosť, najmä rýchly priemyselný rozvoj a s tým spojené využívanie prírodných zdrojov viac či menej devastuje prírodu. Ľudský pokrok je však podmienený využívaním energie.

6 EKOLOGICKÁ DIPLOMACIA

Ekologická diplomacia sa sformovala ako odpoveď na hrozbu globálnej ekologickej katastrofy. Devastácia životného prostredia sa dotýka celej planéty, ľudstvu hrozí degradáciou rozvoja výrobných síl, preto si tento problém vyžaduje kolektívne úsilie zo strany všetkých štátov. Pre záchranu globálneho životného prostredia sú potrebné najrozmanitejšie formy medzinárodnej spolupráce na základe používania jednotných kritérií na ochranu životného prostredia a všeobecne uznaných prístupov. Ekologická diplomacia sa uskutočňuje na pôde príslušných medzinárodných organizácií, na celosvetových konferenciách a tiež na bilaterálnej úrovni. Výsledky rokovaní vedú k uzatváraniu bilaterálnych a multilaterálnych zmlúv, ktorých signatárske štáty sa zaväzujú k napĺňaniu ich cieľov. Medzinárodné spoločenstvo vytvorilo mnohé medzinárodné organizácie, ktoré riešia problematiku planetárneho životného prostredia. V rámci Organizácie spojených národov sa od roku 1973 realizuje Program OSN pre životné prostredie (UNEP), Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) realizuje Environmentálny program. Bola zriadená Svetová meteorologická organizácia, Európska organizácia pre využívanie meteorologických družíc, Medzinárodná organizácia pre morské dno, Medzinárodná organizácia pre ochranu Dunaja, a pod.

Osobitné miesto v snahách o zachovanie životného prostredia na planéte má *Rímsky klub* založený v roku 1968. Zaoberá sa globálnymi

problémami najmä otázkami udržateľného rastu. Jeho cieľom je pôsobiť na verejnú mienku a rozvíjať dialóg s politickými a spoločenskými činiteľmi. Desaťročia rýchleho rastu populácie a spotreby ohrozili podnebie a ekosystémy na Zemi a súčasne podporili prehĺbenie sociálnych a ekonomických nerovností. Rímsky klub sa zaoberal otázkou, čo by sa stalo, keby ľudstvo naďalej spotrebúvalo obmedzené svetové zdroje spôsobom, akoby boli neobmedzené. Ich úsilie vyústilo do dnes známeho dokumentu *Limity rastu* z roku 1972, v ktorom modelovali budúcnosť. Predpovedali, že svet je na trajektórii, ktorá v prvej polovici 21. storočia prekročí svoju schopnosť podporovať ďalší rast. Pokračovanie v doterajšej činnosti (vyčerpávanie zdrojov, znečisťovanie životného prostredia) by do konca 21. storočia viedlo k „náhlemu a nekontrolovateľnému poklesu“ produkcie potravín, populácie a priemyselnej výroby, čo by viedlo ku globálnemu kolapsu. Od roku 1972 (*Limity rastu*) vydal Rímsky klub doposiaľ 45 správ. Nextech (2023) Rímsky klub združuje sto významných predstaviteľov vedy, umenia, ekonomiky a publicistiky z rôznych krajín sveta.

6.1 Medzinárodné konferencie

Medzinárodné spoločenstvo organizuje konferencie, ktoré prijímajú opatrenia na elimináciu alebo aspoň zníženie negatívnych dôsledkov devastácie životného prostredia pôsobením človeka. Úspešnosť realizácie týchto opatrení závisí od ochoty jednotlivých štátov prispieť k zachovaniu globálneho životného prostredia. Ich výsledky nie sú jednoznačne pozitívne, pretože nie všetky štáty sú ochotné vzdať sa časti svojich zdrojov a spomaliť svoj ekonomický rast na úkor ochrany životného prostredia.

Prvou medzinárodnou konferenciou, zaoberajúcou sa problematikou ochrany životného prostredia bola *Konferencia o životnom prostredí* - (United Nations Conference on Environment), ktorá konala v roku 1972 v Stockholme. Pomenovala hlavné globálne problémy spojené s devastáciou životného prostredia. Jedným z výsledkov konferencie bolo inštitucionalizovanie ochrany životného prostredia v národných hraniciach. Vo všetkých priemyselne vyspelých krajinách sa vytvárali ministerstvá, ktoré mali za úlohu zaviesť účinný spôsob ochrany a kontroly životného prostredia.

Po ukončení konferencie boli prijaté mnohé zákony na ochranu jednotlivých zložiek životného prostredia: vzduchu, vody, ostatných prírodných zdrojov, zaobchádzanie s odpadom, apod. Začali sa realizovať opatrenia technického charakteru na ochranu pred zvyšovaním miery znečisťovania životného prostredia. Inštalovali sa filtračné a čistiace zariadenia. Zavádzali sa nové ekologicky vyhovujúce technológie. Od začiatku 80. rokov 20. storočia, napriek mnohým zmenám, ku ktorým došlo v súvislosti s ďalšou etapou vedecko-technickej revolúcie, vyvolanej ropnými šokmi (štetenie surovinovými a energetickými zdrojmi, ktoré sa stávali cenovo nedostupné v pôvodne používaných množstvách), začalo byť zrejmé, že takéto opatrenia budú nedostatočné.

Od roku 1992 usporadúva OSN konferencie o životnom prostredí a rozvoji. Doposiaľ sa konalo 11 konferencií: 1972 - Stockholm, 1992 - Rio de

Janeiro, 1997 - New York, 2000 - New York, 2002 - Johannesburg, 2005 - New York, 2008- New York, 2010 New - York, 2012 - Rio de Janeiro, 2013 - New York, 2015- New York, 2022 Stockholm (UNCE 1992).

V roku 1992 bola zorganizovaná Konferencia Organizácie spojených národov o životnom prostredí a rozvoji nazvaná i Summit Zeme (United Nations Conference on Environment and Development - UNCED) bola jednou z najvýznamnejších udalostí roku 1992. Výsledkom rokovaní bolo prijatie dvoch konvencií a to Konvencia o zachovaní podnebia a Konvencia o zachovaní biodiverzity. UN conferences (2024)

Konferencia o trvalo udržateľnom rozvoji v **Johannesburgu** v roku 2002 nazývaná i Rio + 10 mala zhodnotiť, do akej miery sa záväzky zo Summitu Zeme v Rio de Janeiro naplnili. Súčasne mal summit vytýčiť účinnejšie spôsoby presadzovania trvale udržateľného rozvoja do budúcnosti v troch oblastiach v sociálnej, ekonomickej a ekologickej. V sociálnej oblasti bolo hlavným cieľom summitu zostaviť a schváliť vykonávací plán obmedzenia chudoby, ktorý by sa sústredil na päť hlavných oblastí: prístup k vode a k hygiene, rozvoj zdravotníctva, rozvoj energetiky, rozvoj poľnohospodárstva a zachovanie biodiverzity. V ekonomickej oblasti sa rokovalo najmä o o prísľube otvorenia trhov vyspelých krajín pre dovoz z rozvojových krajín. V ekologickej oblasti boli vytýčené ciele pre urýchlenie plnenia medzinárodných dohôd o životnom prostredí a upozornenie na nedodržiavanie medzinárodných záväzkov – najmä bojkotu Kjótskeho protokolu zo strany USA. World summit (2002)

6.2 Klimatické summity

Od roku 1997 sa konajú každoročne medzinárodné konferencie v Rámci dohody OSN o zmene klímy (UNFCCC – United Nations Framework Convention on Climate Change). Do roku 2023 bolo zorganizovaných 28 medzinárodných konferencií o zmene klímy. UNFCCC (2024)

V roku 1997 sa konala prvá Konferencia OSN o zmene podnebia v japonskom meste **Kjóto**. Výsledkom rokovaní konferencie bolo podpísanie Kjótskeho protokolu o znížení emisií skleníkových plynov v rokoch 2005 až 2008 o 5 % v porovnaní s rokom 1990. Jednotlivé štáty mali stanovené povolené objemy emisií skleníkových plynov. Na konferencii v Kjóto navrhli priemyselne vyspelé štáty rozvojovým štátom obchodovanie s povolenými objemami emisií skleníkových plynov. Vzhľadom k nízkej industrializácii mnohých rozvojových štátov rozsah emisií ich skleníkových plynov nedosahuje ani povolené množstvá. Zo svojich kvót rozvojové štáty „predali“ svoje emisné kvóty a tým i možnosť priemyselne vyspelým štátom emitovať vyššie objemy a obmedziť tak investovanie do ekologicky nezávadnejšej priemyselnej výroby, čím sa čiastočne cieľ Kjótskeho protokolu eliminoval.

V roku 2015 sa konala ďalšia konferencia OSN o klimatických zmenách v Paríži. Na záver tejto konferencie bola prijatá historická Parížska dohoda.

Dohoda stanovuje dlhodobé ciele, ktoré majú viesť všetky štáty k podstatnému zníženiu globálnych emisií skleníkových plynov, aby sa globálne

zvýšenie teploty udržalo výrazne pod 2⁰ C v porovnaní s úrovňou v predindustriálnom období a usilovať sa obmedziť zvýšenie priemernej teploty na Zemi na 1,5⁰ C v porovnaní s predindustriálnymi úrovňami. Dosiahnutím tohto cieľa by sa výrazne znížili riziká na ovplyvnenie klímy a zvýšenie priemernej teploty na planéte. Pravidelne sa má hodnotiť kolektívny pokrok pri dosahovaní cieľov tejto dohody. Zároveň majú bohaté krajiny poskytnúť rozvojovým krajinám finančné prostriedky na zmiernenie zmeny klímy, tým, že sa posilní odolnosť a zlepší sa ich schopnosť prispôbiť sa klimatickým vplyvom. UN climate change (2015) Svet sa rúti do klimatického pekla“ uviedol António Guterres, generálny tajomník OSN a varoval, že ľudstvo smeruje k zvýšeniu teploty o 2,8⁰ C, čím sa zvyšuje nebezpečenstvo politickej a ekologickej nestability. Cieľ Parížskej dohody obmedziť nárast teploty čo najbližšie k 1,5⁰ C (od roku 1850 do roku 2100) je stále dosiahnuteľný. Stále môžeme vybudovať svet čistého vzduchu, zelených pracovných miest a dostupnej čistej energie pre všetkých.“ Guterres (2023)

Predposledná konferencia z roku 2023 zhodnotila „globálneho úsilie“ o riešenie klimatických zmien v rámci Parížskej dohody. Závery hodnotenia konštatovali, že pokrok bol príliš pomalý vo všetkých oblastiach – od znižovania emisií skleníkových plynov, cez posilnenie odolnosti voči zmene klímy až po získanie finančnej a technologickej podpory zraniteľným štátom. Zúčastnené krajiny sa rozhodli urýchliť realizáciu opatrení vo všetkých oblastiach do roku 2030. Vyzvali vlády, aby urýchlili prechod od fosílnych palív k obnoviteľným zdrojom energie, ako je veterná a solárna energia.

Dohody o zmierňujúcich opatreniach teraz zahŕňajú postupné vyradovanie fosílnych palív ako zdroja energie, aby bola do roku 2050 dosiahnutá uhlíková neutralita. Súkromný sektor bude podporovaný aktivizovaním súkromného trhového klimatického kapitálu v hodnote 30 miliárd USD. UN climate change conference (2023)

V novembri 2024 sa konala doposiaľ posledná konferencia OSN o klimatických zmenách v azerbajdžanskom Baku. K najdôležitejším výsledkom možno zaradiť vyhlásenie, v ktorom sa upriamuje pozornosť účastníkov na ochranu vodných zdrojov, vzhľadom na hroziace nebezpečenstvo nedostatku vody v budúcnosti v súvislosti s prebiehajúcimi klimatickými zmenami. Štáty sa zaviazali, že si budú vymieniť skúsenosti s efektívnym využívaním vodných zdrojov pre odvrátenie prípadnej krízy. Ďalším pozoruhodným výsledkom bolo upriamenie pozornosti na budovanie tzv. inteligentných klimatických miest, ktoré využívajú zelené technológie a energeticky úsporné riešenia na svoju prevádzku. UN climate change conference (2024)

ZÁVER

V príspevku sme sa zaoberali analýzou základných segmentov, ktoré tvoria životné prostredie a sú v menšom či väčšom ohrození pod vplyvom antropogénnych zmien. Pre odvrátenie nebezpečenstva nezvratnej

klimatickej zmeny by malo svetové spoločenstvo svoje výrobné a spotrebiteľské vzorce správania orientovať na ekologicky úsporné programy, aby bol negatívny vplyv na všetky zložky životného prostredia minimálny. Netreba však ignorovať i samotný vplyv prírodných procesov, ktoré prebiehajú absolútne nezávisle od aktivít človeka a tiež ovplyvňujú životné prostredie na planéte. Neustále rastúci počet populácie najmä v rozvojovom svete a zvyšovanie ekonomickej úrovne v mnohých doposiaľ chudobných krajinách je spoločnou výzvou pre krajiny bohatého Severu i chudobného Juhu, aby venovali dostatok finančných, materiálnych i ľudských zdrojov ochrane všetkých súčastí životného prostredia na planéte. Organizácia spojených národov zvoláva každoročne konferencie o živom prostredí a udržateľnom raste. Účastníci konferencií prijímajú konštruktívne a tvorivé vyhlásenia, ktorých napĺňanie by viedlo nielen k ochrane životného prostredia, ale by zabezpečilo príjemnejší život pre obyvateľov planéty. Jednotlivé štáty však nemajú dostatok finančných, technických a ľudských prostriedkov, aby súčasne zabezpečovali hospodársky rast a chránili a pretvárali životné prostredie. Výnimku v súčasnom svete predstavuje Európska únia, ktorá prijala ambiciózne Green Deal. Budúcnosť ukáže, do akej miery sa bude dať zosúladiť udržanie ekonomickej úrovne štátov Európskej únie a životnej úrovne jej občanov s ochranou životného prostredia.

Zoznam použitej literatúry

- ADHÉMAR, J. A. (1842): Révolution de la Mer. Paris. University Libraries. The University of Oklahoma. [Citované 12.2.2024]. Dostupné na internete : <https://galileo.ou.edu/exhibits/revolutions-sea>.
- BRITANNICA (2024): The Editors of Encyclopaedia. "ecosystem". In *Encyclopedia Britannica*, [Citované 23.3.2024] Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/science/ecosystem>.
- BROŽ, J. - VOTRUBA, V. (2024): Turbína nad korunami strom stromů. In *Hospodářské noviny*. 17.4.2024. [Citované 17.4.2024]. Dostupné na internete: <https://archiv.hn.cz/c1-67314660-turbina-nad-korunami-strom-cez-s-lesy-cr-chystaji-vetrne-elektrarny-v-lesich>.
- CARVALHO, L. (2022): Wetlands: the unsung heroes of the planet. In *UN environment program*. [Citované 1.2.2022]. Dostupné na internete: <https://www.unep.org/news-and-stories/story/wetlands-unsung-heroes-planet>.
- CDB - The Biodiversity Plan. (2024). For Life on Earth. In *Convention on Biological Diversity*, [Citované 14.2.2022]. Dostupné na internete: <https://www.cbd.int/gbf>.
- CÍLEK, V. (1998): Milankovičovy cykly. Astronomické teorie klimatických změn. In *Vesmír* 74. 5.9.1998. [Citované 15.3.2022]. Dostupné na internete: <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/1995/cislo-9/milankovicovy-cykly.html>.
- CLARC, R. H. (2023): Énergie marémotrice. In *l'Encyclopédie Canadienne*, 23 mars 2015, *Historica Canada*. [Citované 15.4.2023]. Dostupné na internete: www.thecanadianencyclopedia.ca/fr/article/energie-maremotrice.
- CONNAISSANCES DES ENERGIES (2015): Énergie marémotrice. In *Connaissances des énergies*. [Citované 19.9. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.connaissancedesenergies.org/fiche-pedagogique/energie-maremotrice>.
- CULLUFHO, A., RUIZ, N. G. (2019): World's population is projected to nearly stop growing by the end of the century. In *Pew Research Center*, 17.6.2019 [Citované 14.2.2024]. Dostupné na internete: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/06/17/worlds-population-is-projected-to-nearly-stop-growing-by-the-end-of-the-century/>.
- CVTI SR (2023): OSN dosiahla kľúčovú dohodu o ochrane otvoreného mora. In *Veda na dosah*. 6.3.2023. [Citované 12.2.2024]. Dostupné na internete: <https://vedanadosah.cvtisr.sk/priroda/zivotne-prostredie/osn-dosiahla-klucovu-dohodu-o-ochrane-otvoreneho-mora>.
- DFGE (2023): COOP 28 – Results, Key Findings and Summary. [Citované 18.12.2023]. Dostupné na internete: <https://dfge.de/cop28-results-key-findings-and-summary/>.
- DOBOŠOVÁ, M. (2023): Členské štáty OSN prijali prvú dohodu o ochrane otvoreného mora, zmluva dáva oceánu „šancu bojovať“. *Agentúra SITA*. 19.6.2023. [Citované 20.6.2023]. Dostupné na internete:

- <https://sita.sk/nasvidiek/clenske-staty-osn-prijali-prvu-dohodu-o-ochrane-otvoreneho-mora-zmluva-dava-oceanu-sancu-bojovat/>.
- ENERGOPORTÁL (2024): Slnko. In *Energoportál*. [Citované 21.12.2024]. Dostupné na internete: <https://energoportal.org/obnovitelne-zdroje/energia-zo-slnka>.
- EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY (2014): How climate change impacts marine life. In *European Environment Agency*. [Citované 12.11. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.eea.europa.eu/publications/how-climate-change-impacts>.
- EUROPEAN INVESTMENT BANK (2022): Water as a resource. In *European Investment Bank*. 18.8.2022 [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.eib.org/en/publications/wastewater-as-a-resource>.
- EURÓPSKA KOMISIA (2024): Príčiny zmeny klímy. In *Európska komisia*. *Príčiny zmeny klímy*. [Citované 18. 3. 2024]. Dostupné na internete: https://climate.ec.europa.eu/climate-change/causes-climate-change_sk.
- FAO (2024): Soil salinization as a Global Major Challenge In *Global Soil Partnership*. [Citované 20.2.2024]. Dostupné na internete: <https://www.fao.org/global-soil-partnership/resources/highlights/detail/en/c/1412475/>.
- FORBES (2018): Päť krajín, ktoré si robia z oceánov najväčšie smetisko. In *Forbes*. 20.4.2018. [Citované 20.4.2024]. Dostupné na internete: <https://www.forbes.sk/5-krajin-ktore-si-robja-z-oceanov-najvacsie-smetisko-ako-mozete-pomoc-vy/>.
- Forest portal (2024): ABC biodiverzity. In Národné lesnícke centrum, Forest Portal [Citované 20.3.2024]. Dostupné na internete: <https://www.forestportal.sk/les-pre-verejnost/zaujímavosti-z-lesa/abc-biodiverzity/>.
- FUELEUROPE (2022): Net Electricity Generation in the EU by Fuel Type. In *FuelEurope*. [Citované 13.2.2023]. Dostupné na internete: https://www.fuelseurope.eu/uploads/files/modules/documents/file/1688465746_9QVT0k45USp8KI5GT9DpYNRpPy0Vk8vJKpo08NM3.pdf.
- GITNEX (2024): Statistics about the average water consumptions per person, 7.2.2024. In *GITNEX Market Report 2024*. [Citované 20.3.2024]. Dostupné na internete: <https://gitnux.org/average-water-consumption-per-person>.
- GITNEX MARKETDATA (2023): Global Water Consumption Statistics. In *Gitnux Marketdata Report*. 16.12.2023 [Citované 22.10. 2024]. Dostupné na <https://gitnux.org/global-water-consumption-statistics/> <https://reliefweb.int/report/world/wastewater-resource-may-2022>.
- GREENHOUSE GAS CONCENTRATIONS HIT RECORD HIGH. AGAIN (2023): World Meteorological Organization. In *Press Release*. 15.11.2023. [Citované 20.2.2024]. Dostupné na internete: <https://wmo.int/news/media-centre/greenhouse-gas-concentrations-hit-record-high-again>.
- HANNAH, R., ROSADO, P., ROSER, M. (2020): Energy Production and Consumption. In *Published online at OurWorldinData.org*. [Citované 20.5.2024]. Dostupné na internete: <https://ourworldindata.org/energy-production-consumption>.

- GUTERRES, A. (2023): Humanity has opened the gates to hell' warns Guterres as climate coalition demands action UN News. *In Global perspective Human stories*. 23.9.2023. [Citované 19.2.2024]. Dostupné na internete: <https://news.un.org/en/story/2023/09/1141082>.
- CHRISTIANSEN, K. (2019): 3 percent for the Planet. 2019. *In Michigan Tech. Research Magazine*. [Citované 2.12. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.mtu.edu/magazine/research/2019/stories/peatlands/>.
- IBERDROLA (2024): What is desertification? Discover its causes and consequences. *In IBERDROLA*. <https://www.planete-energies.com/en/glossary/N#1696> [Citované 2.12. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.iberdrola.com/sustainability/desertification>.
- LENNTECH (2024): Water ecology FAQ frequently asked questions. *In Lenntech*. [Citované 10.1. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.lenntech.com/water-ecology-faq.htm>.
- MACDOUGALL, D. (2023): "Milutin Milankovitch". *In Encyclopedia Britannica*, 8 Dec. 2023, [Citované 1.3. 2024]. Dostupné na internete <https://www.britannica.com/biography/Milutin-Milankovitch>.
- NASA (2020): Milankovich (Orbital) Cycles nad Their Role in Earth's Climate. *In Science NASA*. [Citované 17.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://science.nasa.gov/science-research/earth-science/milankovitch-orbital-cycles-and-their-role-in-earths-climate/>.
- NATIONAL GEOGRAPHIC (2024): The World's Fresh Water Sources. *In National Association of Water Companies*. [Citované 2. 10. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.the71percent.org/the-worlds-fresh-water-sources/>.
- NEXTECH (2023): Planéta už nevydrží rýchly rast. Toto musíme zmeniť. *In Nextech*. 5.6.2023. [Citované 22. 1. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.nextech.sk/a/Planeta-uz-dlho-nevydrzi-rychly-rast-Toto-musime-zmenit>.
- PANČÍK, P. (2016): Biopedia.sk. *In Ekosystém*. [Citované 25.4.2024]. Dostupné na internete: <https://biopedia.sk/ekologia/ekosystem>.
- PLANET ENERGIE (2024): Types of energies. *In Planet energie*. [Citované 13.11. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.planete-energies.com/en/glossary/N#1696>.
- RELIEFWEB (2022): Wasterwater as a resource. 22.7.2022. *In Reliefweb*. 18.8.2022. [Citované 10.1. 2023]. Dostupné na internete: <https://reliefweb.int/report/world/wastewater-resource-may-2022>.
- RICHTER, A. (2022): ThinkGeoEnergy's Top 10 Geothermal Countries 2022 – Power Generation Capacity. *In Think Geoenergie*. [Citované 10.1. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.thinkgeoenergy.com/thinkgeoenergys-top-10-geothermal-countries-2022-power-generation-capacity-mw/>.
- ROGER, B. J., BENSON, R., BUTLER, R., CLOSE, E., SAUOE, D., RABOSKY, D. (2021): Biodiversity across space and time in the fossil record. *In Current biology*. Volume 31. Issue 19. 110.10.2021. pp

- R1225-R1336. [Citované 15.1. 2024]. Dostupné na internete: <http://com/science/article/pii/S0960982221010617>.
- SMITH, J. (2024): Tropical rainforest. In *Encyclopedia Britannica*. [Citované 30.1. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/science/tropical-rainforest>.
- STARLEY, M. (2022): 8 Billion and Growing: World Polulation Milestones Trough History, Population Connection, 6.7.2022. [Citované 20.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://populationconnection.org/blog/world-population-milestones-throughout-history/>.
- Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2018 (2018): Slovenská agentúra životného prostredia. In *Slovenská agentúra životného prostredia*. [Citované 2.6. 2024]. Dostupné na internete: <https://old.enviroportal.sk/uploads/report/9341.pdf>.
- The CLUB of Rome (2023): About the Club of Rome. In *the Club of Rome*. [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.clubofrome.org/about-us/>.
- THE SCIENCE OF CLIMATE CHANGE (2024): THE WORLD IS WARMING. In *Wisconsin Department of Natural resources*. 2024. [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://dnr.wisconsin.gov/climatechange/science>.
- UIJTTEWAAL, I. (2021): World Mangrove Day: The Value of Mangroves for Marine Life. In *Coastal Communities and Climate Change*. July 27, 2021. [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://bcssmz.org/the-value-of-mangroves/>.
- UN CONFERENCES (2024): United Nation Conferences | Environment and sustainable developments. In UN conferences Environment and sustainable developmentt 1992. [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>.
- UN CLIMATE CHANGE (2015): United Nations. The Paris Agreement. In *UN Climate Action*. [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.un.org/en/climatechange/paris-agreement>.
- UN CONFERENCES ON ENVIRONMENT AND SUSTANABLE DEVELOPMENT (1992): In Conferences - *Environment and Sustanable development* 1992. [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>.
- WATER SUPPLIES DEPARTMENT (2018): The Governement of the Hong Kong Special Administrative Region. Water Conservation. In *Water supplies Department HK*. [10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.waterconservation.gov.hk/en/why-save-water/water-resources-on-earth/index.html>.
- WEF (2021): How much of Earth is currently protected? In *World Economic Forum*. 25.5.2021 [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2021/05/how-much-of-earth-is-currently-protected>.

- Why are rainforests being destroyed? (2024): *In World Resources Institute*. 2024. [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.rainforestconcern.org/forest-facts/why-are-rainforests-being-destroyed>.
- WORLDOMETERS (2024): Population by country. *In Worldometers 2024*. [Citované 10.12. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>
- WORLD SUMMIT (2002): World Summit on Sustainable Development, 26 August-4 September 2002, Johannesburg. *In Conferences.* [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.un.org/en/conferences/environment/johannesburg2002>.
- WORLD WILDE FUND (2022): Water scarcity. World Wildlife Fund. 16.10.2022 [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.worldwildlife.org/threats/water-scarcity>.
- WORLD WILDE FUND (2024): Water Scarcity. *In World Wild Fund*. [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.worldwildlife.org/threats/water-scarcity>.
- WMO (2024): Global temperature is likely to exceed 1,5⁰ C above preindustrial level temporarily in next 5 years. *In World Meteorological Organization*. [Citované 5.6. 2024]. Dostupné na internete: <https://wmo.int/news/media-centre/global-temperature-likely-exceed-15degc-above-pre-industrial-level-temporarily-next-5-years>.
- WWF (2024): To Facts about the Amazon. *In World Wild Forum*. [Citované 10.2. 2024]. Dostupné na internete: <https://www.wwf.org.uk/learn/fascinating-facts/amazon>.

L'udmila Lipková is a professor at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.
[e-mail: ludmila.lipkova@tnuni.sk]

Studies

DÉMONIZÁCIA NEPRIATEĽA - CESTA NENÁVISTI

DEMONIZATION OF THE ENEMY - THE WAY OF HATE

Radoslava BRHLÍKOVÁ

Abstract

At the beginning there is a word, but at the end it can also be a bullet. Continuous dehumanization along with demonization leads to the spread of hatred in society and can end in murder. Assassination. It polarizes society, divides it into groups, clans. Slovak society become a clan society. Since 1989, there has been polarization in Slovak society, which basically divides its members into two main groups - winners and losers. It was not possible to direct the transformation of society in such a way that no one feels defeated and excluded. This contribution contemplates and analyses the state of Slovak society until the fateful day of May 15, 2024, when Slovakia was shaken to its foundations after the first assassination of high ranking politician in our modern history, while motivation was hate. It is based on the assumption that we have reached where we are today through the technique of demonization and lawfare used primarily by the media and some politicians.

Keywords: *enemy, demonization, word, hate speech, lawfare, hatred, assassination*

ÚVOD

Takto pred rokom, keď bol pripravovaný prvý príspevok pre prvý ročník konferencie „Politické vedy v modernom svete“ v Trenčianskych Tepliciach o jazyku politiky, politickej korektnosti a enemifikácii, respektíve démonizácii nepriateľa, nikto nepredpokladal a ani vo sne si nevedel predstaviť, ako sa tieto teoretické východiská potvrdia v realite tým najobľudnejším spôsobom, prostredníctvom teroristického činu v podobe atentátu na premiéra Slovenskej republiky, z ktorého sa celá spoločnosť bude spamätávať veľmi dlho, ale rôznymi spôsobmi.

Technika démonizácie nepriateľa sa v modernej dobe vníma viac v súvislosti s medzinárodnou a bezpečnostnou politikou. Spájala sa skôr s potrebou ospravedlnenia určitých extrémnych krokov v zahraničnej politike, ako je vojenský zásah alebo vojna samotná. Vo väčšom rozsahu sa o tejto technike neuvažovalo ako o technike politického boja v domácom prostredí. Skôr sa hodí do temného stredoveku, do obdobia honu na čarodejnice a

tridsaťročnej vojny, nie do sveta, ktorý sám seba nazýva moderným a civilizovaným. Najmä nezapadá do prostredia, ktoré samo seba definuje ako prostredie demokratické, liberálne, tolerantné, rešpektujúce rozmanitosť a základné práva a slobody, najmä slobodu myslenia, prejavu a názoru, v ktorom platia určité základné zásady, ktoré nikto nespochybuje, ako sú, že 1. všetci dospelí majú právo voliť; 2. každý má jeden hlas; 3. každý vyberá z dvoch a viacerých strán; 4. voľby sa konajú pravidelne; 5. jedna strana či koalícia bola zvolená; 6. strana, ktorá získala väčšinu hlasov sa považuje za víťaza; 7. tí, čo prehrali, sa nesnažia znemožniť víťazom vládnuť a 8. víťaz sa nesnaží zničiť porazeného.

Po udalosti z 15. mája 2024 v Handlovej však takéto latentné rozčleňovanie neplatí. Ukázalo sa, že túto techniku je možné dokonale a efektívne využiť v boji proti domácim politickým oponentom, najmä v situácii, ak subjektom, čo ju používajú, chýba talent a dostatočná atraktivita (soft power), fakty a argumenty, riešenia a skúsenosti, ktorými dokážu prilákať dostatok voličov, aby v rovnej súťaži politických názorov a ideológií, v rovnej súťaži politických strán, reprezentujúcich tieto názory a ideológie, zvíťazili nad politickým oponentom a získali politickú moc. Práve osoba súčasného premiéra bola dlhodobo (viac než 12 rokov, pričom najmiernejšia prezývka alebo nadávka, ktorou bol častovaný, bola *hranol*) vystavená technike vytvárania nepriateľa a jeho démonizácie zo strany médií, ku ktorým sa pridali opoziční politici, frustrovaní z toho, že ho nedokázali poraziť v demokratickom súboji – vo voľbách – argumentačne a pragmatickými, fungujúcimi riešeniami. Táto frustrácia konkrétnych novinárov, konkrétnych médií a politikov sa pretavila do kampane a štvance na jeho osobu, cudne prikrutá nálepkami ako „hyperbolizácia“ a „satira“, ktoré ďaleko presiahli a prekročili všetky prípustné čiary slušného správania sa demokratickej spoločnosti, vrátane zapojenia techniky lawfare – teda zneužitia trestného práva na odstavenie nepohodlného politika, ako to poznáme z príkladov z Latinskej Ameriky.

To, že sa obeť takejto šikany a démonizácie začala brániť rovnakými zbraňami až v poslednom období pred atentátom, sa dnes ukazuje ako vhodné a výhodné alibi pre všetkých, ktorí by si po takom bezprecedentnom akte mali vstúpiť do svedomia, prejavíť pokoru a obeti sa ospravedlniť tak, ako to urobil napríklad bývalý novinár Karol Lovaš v nedeľnej relácii RTVS *O 5 minút 12* zo dňa 19. 5. 2024, hoci práve on, ako jeden z mála, takúto techniku pri svojej práci nikdy nepoužil. Nič také sa však zatiaľ nestalo, naopak, zodpovednosť za to, čo sa stalo v Handlovej, začali mnohé média a opoziční politici pripisovať práve obeti. Kde sú však korene toho, že sme sa ako spoločnosť dostali do takejto situácie, do kruhu opakovanej a prehľbujúcej sa nenávisti?

1 SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ 35 ROKOV OD NEŽNEJ REVOLÚCIE

Opierajúc sa o klasickú teóriu štiepení (cleavage) Rokkana a Lipseta (1967), ktorá predpokladá, že štiepenie predstavuje stret odlišných záujmových skupín o prisvojenie si čo najväčšej časti obmedzených

materiálnych či nemateriálnych hodnôt a umožňuje definovať rozhodujúce politické problémy, ktoré podstatnou mierou ovplyvňujú vznik formovanie a činnosť politických strán a zásadným spôsobom ovplyvňujú politiku danej krajiny alebo regiónu, že tieto štiepenia sú vyvolávané protichodnými potrebami a záujmami ľudí a sú riešené prostredníctvom politickej organizácie, k čomu Lane a Errson (1987) dodávajú, že štiepenie je rozdiel medzi ľuďmi (jednotlivcami, skupinami, organizáciami), ktorý má tendenciu prerásť do konfliktu a existuje buď v potencionalnej alebo otvorenej konfliktnej podobe, možno konštatovať, že od roku 1989 prešla slovenská spoločnosť mnohými štiepeniami, ktoré sa na nej výrazne podpísali, ale neprinesli uspokojenie všetkých konfliktných línií. Zároveň sú tieto štiepenia v poslednej dekáde vývoja spoločnosti sprevádzané procesom vytvárania nepriateľa, využívajúc pritom program politickej korektnosti, propagandu, hybridnú informačnú vojnu plnú hejtov, poloprávď a klamstiev, k čomu po roku 2020 pribudla aj technika lawfare.

Vo vedeckej obci panuje zhoda, že relatívne rovnostárska spoločnosť sa najskôr – po roku 1989 - rozdelila na dve základné skupiny – víťazov a porazených v ekonomickej, politickej a kultúrnej transformácii. Následne sa vo veľmi rýchlom slede uskutočnili v rámci týchto dvoch základných skupín vnútorné štiepenia na ďalšie podskupiny podľa takých rozlišujúcich znakov, ako je príslušnosť k určitému etniku a identite dominantne na Slovákov a Maďarov, miesto pôvodu na tých z mesta a tých z vidieka, podľa ideológie na liberálov a konzervatívcov, socialistov a komunistov, zástancov vstupu do EÚ a NATO a odporcov vstupu do EÚ a NATO. To viedlo k vzniku mnohých politických strán a hnutí. Aktuálne, konkrétne číslo je podľa Registra politických strán a politických hnutí Slovenskej republiky 272³, z ktorých mnohé sa nikdy reálne do politiky, či už na úrovni regionálnej alebo na úrovni parlamentu, nedostali a slovenský politický systém vygeneroval v podstate 7 až 8 relevantných strán, ktoré sa viac či menej pravidelne uchádzajú, striedajú a reálne aj získavajú kreslá v parlamente. Najstaršími relevantnými stranami, fungujúcimi od vzniku samostatnej Slovenskej republiky, sú SNS, KDH a Smer – SSD.

V rozmedzí rokov 2015 až 2023 sa objavujú nové konfliktné línie okolo problémov ako je postoj k medzinárodno-bezpečnostným otázkam - konkrétne k masovému prílevu nelegálnych migrantov, či k diani na Ukrajine; k otázke, aké je mesto a aký je vidiek, respektíve Bratislava proti zvyšku Slovenska; k otázke konzervativizmu a progresivizmu, redukovanej na vnímanie základného postavenia a miesta rodiny v spoločnosti a miery ohrozenia tradičného životného štýlu; podľa podpory, respektíve odporu k pandemickým opatreniam a povinnému očkovaniu na ochorenie Covid19, a s tým súvisiacim obmedzovaním základných ľudských práv garantovaných ústavou SR; do popredia sa pod vplyvom odchodu Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska z Európskej únie (EÚ) opäť dostáva otázka

³ Pozri stránku ministerstva vnútra:

<https://ives.minv.sk/PolitickeStrany/Vyber?pageIndex=1>

členstva v EÚ a Severoatlantickej aliancii (NATO). Je to aj postoj k otázke, či je Slovensko stále právny štát, najmä v poslednom období, keď vo vyšetrovacej väzbe začali za záhadných okolností umierať - podľa princípu prezumpcie nevinu - stále nevinní ľudia ako generál Lučanský a zatýkaní boli najvyšší predstavitelia politickej opozície, pričom do väzby ich posielali konkrétni, jednotliví, stále tí istí prokurátori a sudcovia (Repa, Šurek, Záleská, Kliment) za výdatnej pomoci spriaznených policajných príslušníkov – tzv. čurillovcov a nimi vyrobených kajúcnikov. Oblúkom sa tak štiepenie slovenskej spoločnosti vrátilo do bodu hlbokkej fundamentálnej polarizácie a rozdelenia spoločnosti na dva základné tábory – víťazov a porazených vo voľbách 2020, a následne v predčasných voľbách 2023, respektíve podporovateľov dnešnej koalície (tzv. dezoláti) a podporovateľov dnešnej opozície (tzv. slušňoľudia).

Táto zatiaľ nezmieriteľná polarizácia vyprodukovala dehumanizované rozdeľovanie jednotlivcov na skupiny nálepkované rôznymi, často až vulgárnymi označeniami ako *slniečkári*, *fašisti*, *slušňoľudia*, *šváby*, *spodina*⁴, *lúza*, *dezoláti*, *opice*, *paviány*, *svine*, *anitvaxeri*, *americkí pudlíci* a *ritolezci*⁵, *proruskí trolovia*, *Putinovi sluhovia*, *mieroví štváči*, *múdrosráči* či *postsedliaci*, *zmätení* a *dezinformovaní*). Jedna skupina deklaruje (skupina, ktorá sama seba označuje za liberálov a progresivistov, ktorá je v menšine a sústreďuje sa najmä vo veľkých mestách ako Bratislava a Košice), že tú druhú skupinu, tú pomýlenú, nesprávnú, neslušnú a nevzdelanú, tú, za ktorú sa slušní ľudia v Bratislave, Nitre, Košiciach hanbia, a ktorá je im z nejakého neznámeho dôvodu vo väčšine a volí tzv. národne orientované politické sily a Smer-SSD a sústreďuje sa vo všetkých regiónoch Slovenska⁶, je potrebné za jej „nesprávny“ a „pomýlený“ názor prevychovať a trestať nielen vylúčením z verejného priestoru, zo spoločnosti takzvaných slušných ľudí a hlavného

⁴Bývalá herečka, zaslúžila umelkyňa ČSSR a bývalá veľvyslankyňa, sociologička Magda Vášáryová takto označila asi 1, 4 milióna voličov strany Smer - SSD, pričom použila aj výrazy ako fašisti a nevzdelaná lúza.

⁵Intenzívnu polarizáciu v tejto otázke vyvolalo podpísanie Obrannej dohody s USA, ktorú v roku 2022 schválila NR SR a expresne rýchlo podpísala prezidentka, napriek výzvam, aby sa najskôr obrátila na Ústavný súd s otázkou, či táto zmluva nie je v rozpore s Ústavou SR. Až 54 % Slovákov s prijatím tejto dohody nesúhlasilo, podporovalo ju len 32 % opýtaných. Referendum o tejto dohode si želalo 57 % respondentov, opačný názor malo 34 %. Prítomnosť amerických vojakov prekáža až 64 % oslovených Slovákov. Ich prítomnosť naopak neprekáža len 29 % oslovených, 13 % americkí vojaci neprekážajú vôbec, 16 percentám skôr neprekážajú. Určite (15%) alebo skôr (21 %) si vojenskú spoluprácu s USA želá 36 percent oslovených, opačný názor má 52 %.

Zdroj: Median.sk.

https://www.median.sk/pdf/OSTATNE/4522507_Sprava_medzinarodne_institucie_v_19.pdf

⁶ Stačí sa pozrieť napríklad na výsledky 2. kola prezidentských volieb:

https://volby.statistics.sk/prez/prez2024/sk/vysledky_hlasovania_kolo2.html

prúdu, prostredníctvom tzv. kultúry vymazávania⁷ a cenzúrou, ale aj ekonomickou likvidáciou cez stratu zamestnania za názor, pričom veľmi efektívne asistujú rôzni aktivisti, ale najmä konkrétni novinári⁸ cez nátlakové akcie v podobe petícií alebo využitím iných nástrojov, trebárs aj nástrojov trestného práva. Dnes už máme konkrétne príklady ekonomického postihu za vyjadrený konkrétny politický názor⁹, ktorý sa nezhodoval s názorom tzv. progresívnej časti spoločnosti.

Ako už bolo vyššie uvedené, takáto polarizácia je priamo naviazaná na proces vytvárania nepriateľa, ktorý vychádza z pocitov ohrozenia existujúcich hierarchických vzťahov, hodnôt, existujúcej identity a integrity spoločnosti. Parafrazujúc Eca (2013, s. 10), to znamená, že pre jednoznačné vymedzenie našej identity je nevyhnutné nejakého nepriateľa mať. Takýto nepriateľ je pre nás zároveň aj barometrom nášho hodnotového systému. Jeho prostredníctvom preukazujeme našu vlastnú hodnotu. Ak takého nepriateľa nemáme, musíme si ho vyrobiť, aby sme sa vedeli identifikovať ako

⁷ Kultúra vymazávania (tzv. cancel culture) k nám preniká z angloamerického priestoru a úzko súvisí s tzv. politickou korektnosťou. Možno ju charakterizovať ako jednakoľajné, jediné správne myslenie, ktoré núti popierať históriu, a teda ju prepisovať v zmysle dnešných kategórií. Možno ju charakterizovať ako ideologickú kolonizáciu, ktorá neopnecháva priestor slobode prejavu a ktorá invazívne preniká do mnohých oblastí vrátane verejných inštitúcií. Kultúra vymazávania môže pod zámkou tzv. „rozmanitosti“ v skutočnosti vyústiť do zrušenia zmyslu pre akúkoľvek identitu. V praxi sa prejavuje odstraňovaním sôch historických osobností, ostrakizáciou a zosmiešňovaním kritikov súčasného západného, neoliberalného systému až k ich vymazávaniu z verejných databáz v zmysle: ak ho/ju nemožno nájsť v databázach vrátane internetu, tak neexistuje.

⁸ Na tomto mieste pripomeniem moderátorku Zlaticu Puškárovu, ktorej špecialitou bolo určovať politikom, s kým majú alebo nemajú vytvárať povolebné koalície. Ale kádovanie, cenzurovanie a kultúru vymazávania si osvojila iná moderátorka a novinárka Zuzana Kovačič Hanzelová, ktorá sa snažila zabrániť tomu, aby v českej verejnoprávnej televízii vystúpil slovenský veľvyslanec v ČR, označujúc ho za bývalého komunistu, a preto nekompetentného vyjadrovať sa. Je zároveň aj iniciátorkou zoznamu ľudí, ktorým v RTVS nemal byť poskytnutý priestor na vyjadrenie a prezentovanie vlastného názoru, a teda ktorí nemali byť pozývaní do spravodajských a diskusných relácií televízie. (Informácia poskytnutá v súkromnom rozhovore s iným členom redakcie spravodajstva RTVS)

⁹ Príkladom je športovec Attila Végh alebo moderátorka a youtuberka Jasmína Agalič, ktorí verejne a otvorene podporili na post prezidenta Slovenskej republiky demokratického kandidáta vládnej koalície Petra Pellegriniho, ktorého opozícia nálepkovala označeniami ako *podržtaška*, *Putinov sluha*, *nedemokratický kandidát*, čím chceli vo voľbách vyvolať strach z nastolenia autokratického režimu a akejsi „orbánovskej“ či „putinovskej“ cesty spoločenského vývoja, ak budú voliť práve tento kandidáta. Dodnes ale nikto verejnosti nevysvetlil, čo je zlé na Orbánovej alebo Putinovej „ceste“, ktorá logicky a v politike realisticky sleduje v prvom rade národný záujem štátu. V oboch prípadoch ide navyše o legitímne a zákonne zvolených politických predstaviteľov konkrétnych suverénnych štátov a ich demonizovaním sa vo verejnosti podnecuje a buduje strach, a tým aj nenávisť voči nielen týmto konkrétnym politikom, ale aj štátom a ich občanom.

skupina. Podstatný pre nás nie je v podstate prirodzený proces identifikovania nepriateľa, ktorý nás skutočne ohrozuje. Podstatný je proces výroby a proces démonizácie nepriateľa tam, kde nie je. Na Slovensku je táto situácia, ako už bolo uvedené vyššie, výsledkom postkomunistickej transformácie, ktorá sa počas tridsiatich rokov existencie samostatnej republiky odohrávala tak v rovine politickej od autoritatívneho režimu k neoliberalnej demokracii a dnes vyúsťuje k tzv. demokraticko-oligarchickej diktatúre¹⁰, ako aj v rovine ekonomickej od modelu centrálne plánovanej ekonomiky k otvorenej extrémnej neoliberalnej, kapitalistickej, koristníckej ekonomike. To sa potom cez podporu konkrétnych politických riešení tak v rovine zmenenej zahraničnopolitickej orientácie Slovenska, ako aj v rovine konkrétnych verejných politík prenieslo do spoločenskej roviny, ktorá vyprodukovala už konkrétne politické a sociálne štiepenia a polarizáciu spoločnosti. S tým úzko súvisí vytváranie nových identít, vnímaných ako „my“ a „oni“, presne v duchu vyššie citovaného Eca. Samy seba hodnotíme v porovnaní s cudzími, pričom nadhodnocujeme a pozitívujeme naše vlastnosti, hodnoty, spôsob života a zároveň negujeme, podhodnocujeme, ironizujeme a démonizujeme iných, cudzích, teda tých, ktorí nepatria do našej komunity, do našej skupiny. Cudzinec je vždy stelesnením inakosti, vždy sa mu pripisujú negatívne vlastnosti. Vždy je on ten škaredý, odporný a smradľavý, necivilizovaný, nevzdelaný, chudobný, z nižšej sociálnej triedy (najlepšie muž - kriminálnik a žena - prostitútku). (Eco, 2013, s. 11-27) Neuvedomujeme si pri tom, že „od samého počiatku sa v úlohe nepriateľa vyrábajú ani nie tak inakší, ktorí nás ohrozujú priamo“, ale skôr tí, „ktorých nám niekto v mene svojich záujmov predstavuje ako hrozbu, aj keď nás neohrozujú priamo“. (Eco, 2013, s. 12) Nevnímame ich ako inakších preto, že nás ohrozujú, ale pre ich inakosť ich začíname ako hrozbu vnímať. Ak zrozumiteľne a ešte aj pejoratívne pomenujeme a zároveň vymenujeme všetky ich negatívne vlastnosti najlepšie v porovnaní s našimi „dobrými“, pričom môžeme aj účelovo klamať, podporujeme tak percepciu „my – oni“, a tak v konečnom dôsledku pripravujeme verejnú mienku na možný budúci konflikt. (Brhlíková, 2018) Takýto proces vytvárania a démonizácie nepriateľa vychádza z predpokladu, že každá strana má „kladný a benevolentný obraz o sebe samej, ale k nepriateľovi prechováva negatívny a nenávisťný obraz“. (Krejčí, 1997, s. 385) Pri takomto nastavení odmietame prijať informácie, ktoré odporujú nášmu

¹⁰ Pod pojmom demokraticko-oligarchická diktatúra chápeme také nastavenie politického systému, v ktorom síce zostávajú formálne zachované prvky demokratického mechanizmu, ale vládnuci establišment a elity (médiá a určitý segment umeleckej scény – tzv. celebrity: herci a speváci) demokratickou cestou potláčajú pluralitu, slobodu názoru a zavádzajú cenzúru, presadzujú jediný „správny“ názor a vlastnú „správnu“ ideológiu, menšinový názor na úkor väčšinového, pričom sú z pozadia financovaní oligarchickou vrstvou spoločnosti, reprezentovanou veľkopodnikateľmi, vlastníkmi nadnárodných technologických a finančných spoločností, ktorej príslušníci sa v niektorých štátoch priamo do politického života zapájajú. Niektorí politológovia nazývajú takéto systémy defektnými alebo iliberalnými demokraciami. (Merkel, 2004)

vnímaniu sveta a naopak, hľadáme informácie, ktoré náš obraz potvrdzujú a posilňujú. Reinterpretujeme ich a odmietame pripustiť, že protivník môže zdieľať rovnaké hodnoty a videnie sveta ako my. Svoju myseľ uzatvárame pred akýmkoľvek spochybnením nášho videnia sveta. Takéto nastavenie podnecuje najtemnejšie ľudské vášne a emócie ako strach a nenávisť, ktoré sa stávajú silným motívom pre boj proti takto vytvorenému vnútornému, ale aj vonkajšiemu nepriateľovi, ako to explicitne opísal vo svojom literárnom diele „1984“ George Orwell. Použitý jazyk spolu s médiami slúži na to, aby sme protivníka natrvalo odzbrojili a znemožnili, čím stratí možnosť získať podobu mátyra, a tým aj sympatie verejnosti a prípadných nasledovníkov v podobe pomstiteľov, čo by sa takmer určite stalo v prípade jeho fyzickej likvidácie.

V rámci slovenskej spoločnosti sa to premieta do vnímania konkrétnych politik, realizovaných konkrétnou politickou reprezentáciou, či do vnímania našej pozície v rámci integračných štruktúr EÚ a NATO. Vstup do euroatlantických štruktúr mal, na základe predpokladov jeho projektantov, pomôcť slovenskej spoločnosti prijať a konsolidovať demokraciu (respektíve ich vnímanie demokracie) ako jedinú možnú alternatívu riešenia spoločensko-politických konfliktov. Na základe osvojenia si cudzej kolektívnej identity mala slovenská spoločnosť ako poslušný žiak prekonať tendencie k autoritárstvu a mechanizmy vytvárania nepriateľa a všetci, čo to nechápu, sú považovaní za *spiatočníkov, zápečníkov, autokratov*, či „*demokratov karpatského typu*“¹¹. No samotná EÚ bojuje v poslednom období s autoritárskymi tendenciami, opúšťa doktrínu mieru a pretvára sa na tzv. ekonomické NATO Hillary Clintonovej, čo sa podpisuje na jej negatívnom vnímaní nielen zo strany slovenskej spoločnosti, v ktorej sa tak prehlbuje dlhodobý pocit inakosti, druhotriednosti a odcudzenia. Aj to je jeden z dôvodov, ktorý viedol v spoločnosti k poklesu dôvery v centrálné inštitúcie, orgány štátu a verejné autority, ako aj v medzinárodné organizácie¹², popri sústavnom spochybnovaní takých tradičných inštitúcií spoločnosti vo verejnom diskurze ako je rodina, čo priamo ohrozuje demokraciu, keďže dôvera v inštitúcie vo všeobecnosti patrí medzi jej hlavné piliere¹³. Premieta sa to tiež do vnímania konkrétnych politikov, z

¹¹ Bez bližšieho vysvetlenia, čo si pod týmto pojmom vlastne treba predstaviť.

¹² Podľa agentúry Medián dôveruje medzinárodným inštitúciám v poradí V4, EÚ, OSN a NATO 40 % občanov SR (títo dôverujú všetkým spomenutým inštitúciám), približne štvrtina dôveruje výhradne V4 (27 %), ďalšia štvrtina nedôveruje žiadnej inštitúcii (25 %) a približne 8 % deklaruje dôveru všetkým skúmaným inštitúciám s výnimkou V4. Najvyššiu mieru dôvery prejavili oslovení Slováci voči V4, kedy dôveru vyjadrilo až 58 % oslovených. EÚ a OSN dôveruje 49 % opýtaných, avšak až 43 % vyslovilo EÚ nedôveru, čo je výrazný pokles od roku 2004, kedy EÚ na Slovensku požívala najvyššiu dôveru (okolo 70 %). Najnižšiu mieru dôvery (41 %) a najvyššiu mieru nedôvery (48 %) prejavujú Slováci voči NATO. Zdroj: Median.sk. https://www.median.sk/pdf/OSTATNE/4522507_Sprava_medzinarodne_institutcie_v_19.pdf

¹³ Napríklad, v súvislosti s krízou spôsobenou ochorením Covid-19 sa v období od apríla 2020 do júla 2021 znížila dôvera voči vláde SR zo 47 % na 11 %, voči prezidentke z 54 % na 21 %, voči vedeckým inštitúciám zo 65 % na 31 % a voči

ktorých následne politickí oponenti a, v prípade súčasného slovenského premiéra, práve médiá vytvárajú najväčšie zlo pod slnkom. Vzťahy založené na hierarchických princípoch a princípoch tvorby nepriateľa spoločnosť silne polarizuje, eskaluje vnútropolitické konflikty a brutalizuje a dehumanizuje politický jazyk, ústiac do autoritárskych tendencií a potláčania základných demokratických pravidiel.

Tieto tendencie však nie sú typické len pre Slovensko a slovenskú spoločnosť. Objavujú sa naprieč celou Európou a ich spoločnou črtou je binárne delenie spoločnosti na „nás“ (my) a „ich“ (oni), čo sa vzťahuje nielen na príslušníkov cudzích (ne-domácich) komunít, ale aj na príslušníkov „vlastnej“ komunity, pokiaľ nepodporujú nami ponúkané riešenia a nezdieľajú s nami rovnaký názor. Avšak, odlišnosť v otázke „my a iní“ nemusí byť nevyhnutne len zdrojom nezmieriteľných konfliktov a nie vždy musí nevyhnutne mechanizmus tvorby nepriateľa fungovať a viesť k polarizácii a rozdeleniu spoločnosti na nezmieriteľné tábory. Eriksen (2007) tvrdí, že neustále opakovanie tvrdenia, že kultúrna identita je v dnešnom svete zdrojom konfliktu, viedlo k jej nudnosti a zisku statusu banality. Pretože nie je to samotná kultúrna identita, ktorá je spúšťačom konfliktu, ale sú to pokusy túto identitu ignorovať, utláčať a vyhladiť. (Eriksen, 2007, s. 143) Predísť vážnemu stretu si vyžaduje rešpekt, čo znamená, že *„hlas človeka je vypočutý, že sa na neho nazerá ako na rovnocenného, a že je chápaný ako človek s právom definovať samého seba...Prechod od pohrdania k rešpektu si vyžaduje stretávanie sa s druhými a schopnosť vnímať ich ako odlišných, ale napriek tomu rovnocenných“*. (Eriksen, 2007, s. 187) Je toho slovenská spoločnosť dnes schopná?

2 CESTA NENÁVISTI

Posledné obdobie, od roku 2018 po dnešok (2024), sa vyznačovalo najmä tým, že slovenská politická realita sa zredukovala na boj dobra so zlom ako v rozprávkach, ktoré rozprávame na dobrú noc deťom. Tomu sa prispôbil aj jazyk politikov a odrazu sme tu mali poslanca, ktorého meno sa nevyslovuje (Ľuboš Blaha ako Voldemort), Slovensko ako Mordor (vláda Smeru) a hrdinných hobbitov Bilbov a Frodov Bublíkov (Daniel Lipšic), bojujúcich s armádou ohyzdov či škratov (členovia a sponzori strany Smer-SSD), nových Adolfov Hitlerov (takto označil tak Igor Matovič, ako aj Martin Šimečka Roberta Fica), či posledných križiakov (Milan Krajniak - <http://www.poslednykriziak.sk/>). Pred domom predsedu vlády a neskôr aj na námestiach sa začali stavať šibenice, prinášali sa rakvy a začalo sa volať po prevrate a *konečnom riešení*. Politici, a najmä novinári a s nimi umelci, herci, verejne činné osoby, začali bez ostychu používať dehumanizačné označenia a vulgarizmy ako spodina, opice, dezoláti, šváby, hmyz, hranol, kápo, mafia

zdravotníctvu zo 73% na 33%. Inštitúciám EÚ v novembri 2022 dôverovalo len 22 % občanov Slovenska. Zdroj: <https://www.akosamateslovesko.sk/tema/dovera-v-institucie/>

a najmä SVIŇA... Predstavitel'ov Smeru označovali za zlodejov. Nemusíme pripomínať heslo Igora Matoviča, ktoré dal natlačiť na tričká a plátenné tašky *Fico chráni zlodejov*, ktorých sa po Slovensku pohybuje dodnes hojne...

Tieto dehumanizačné a vulgárne výrazy samé o sebe ešte k nenávisti viesť nemusia, ale v slovníku sa nám začali veľmi často účelovo objavovať pojmy ako extrémista – fašista, dezinformátor a konšpirátor, spolu s obvineniami z korupcie a rozkrádania, ktoré možno považovať za tri hlavné zdroje, respektíve nástroje na vyvolanie nenávisti nielen na Slovensku. Stalo sa jednoduchým a prakticky beztrestným účelovo označiť kohokoľvek s opačným názorom týmito nálepkami. Zmyť ich zo seba je ale neskutočne náročné a častokrát to vedie k strate osobnej prestíže, ľudskej dôstojnosti a vážnosti v spoločnosti, ako aj k strate ekonomickej slobody v podobe zamestnania a v konečnom dôsledku to môže viesť až k strate slobody osobnej, ale aj k strate toho najcennejšieho - života. Pretože, označiť niekoho slovom na päť písmen je síce neslušné a do spoločenskej konverzácie nepatrí, ale nevyvoláva to smrtiacu nenávisť, keďže vulgarizmy sú súčasťou bežného jazyka, najmä mladých, a dnes dokonca aj televíznych hercov youtuberov a influencerov. Ale, ak je niekto krivo označený za extrémistu, vyvoláva sa tým voči nemu nenávisť, pretože najmä fašizmus je ešte stále v slovenskej spoločnosti chápaný ako absolútne zlo, proti ktorému musí každý bojovať všetkými prostriedkami. A Robert Fico bol médiami často prezentovaný ako fašista, pričom takéto jeho nevhodné označenie sa objavuje aj v rôznych odborných, vedeckých analýzach. Ešte nebezpečnejšie sú nepodložené obvinenia z korupcie a organizovaného zločinu. Na Slovensku nie je problém rozšíriť o nejakom politikovi – a týka sa to práve Roberta Fica – klebetu o korupcii, na základe ktorej začne byť časťou spoločnosti nenávidený a žiada sa jeho exemplárne potrestanie. Korupcia reálne existuje, každý s ňou v takej alebo onakej miere prišiel do styku a má s ňou nejakú, najmä negatívnu skúsenosť, takže nie je problém presvedčiť časť spoločnosti, že onen politik je korupčník a jeho strana je organizovaná skupina, najlepšie mafia (častý výraz používaný bývalým prezidentom Kiskom na označenie strany Smer-SSD). Najhoršie je, ak tento nenávisťný naratív šíria mienkotvorné médiá. Obrana proti nim je prakticky nulová a ani úspech v občianskom alebo trestnom konaní nedokáže meno politika a strany očistiť, pretože aj takýto výsledok možno označiť za výsledok korupcie, čo v konečnom dôsledku môže viesť k pokusu vysporiadať sa s korupčným a skorumpovaným politikom inak. Na počiatku je len slovo, ale nakoniec to môže byť guľka.

Najnovším nástrojom, vyvolávajúcim nenávisť, je boj proti dezinformáciám a konšpiračným teóriám. Každý, komu je dnes účelovo prilepená nálepka konšpirátora a dezinformátora, sa stáva terčom rôznych foriem nenávisti, hoci ním nie je. Ako huby po daždi vznikli rôzne, zväčša súkromné spoločnosti s nejasným financovaním, ale jasným politickým zámerom, ako napríklad konspiratori.sk či Gerulata, tváriace sa ako neutrálni arbitri, ktorí udeľujú ľuďom (často odborníkom s menšinovým, nemainstreamovým názorom) a médiám s nepohodlnými názormi nálepku

konšpirátor, čím znemožňujú otvorenú diskusiu a krivia slobodný výkon práva na vlastný názor a slobodu prejavu. Punc legitimacy im dodávajú samotní politickí vedci a vysokoškolskí učitelia, ktorí sa na tieto organizácie odvolávajú ako na autoritatívne inštitúcie a neutrálne hodnotiace agentúry bez bližšieho skúmania metodiky a overovania, falzifikácie a verifikácie, akým spôsobom a na základe čoho sú na zoznamy týchto spoločnosti dané subjekty a dané osoby zaraďované. Už John Stuart Mill v roku 1859 skonštatoval, že existuje skupina ľudí, ktorej stačí, keď niekto nepremyslene pritakáva ich pravde, aj keď o nej nič nevie. Akonáhle podobní ľudia dosiahnu to, že ich názory hlásajú ako pravdivé, každé spochybnenie berú ako zlo. (Mill, 1995) A to by sme ako politológovia mali mať v súvislosti s bojom s tzv. dezinformáciami vždy na pamäti.

Žiaden iný politik na Slovensku ako Robert Fico (ani Vladimír Mečiar) a žiadna iná politická strana ako Smer - SSD nebola nikdy vystavená všetkým spomenutým manipulatívnym technikám. A potom sa stal atentát. Na identifikáciu jednotlivých krokov (teda cesty nenávisti), ktoré viedli k tomuto teroristickému činu, môžeme využiť popis španielskeho politológa, bývalého španielskeho vicepremiéra Pabla Iglesiasa Turriona (2022), zakladateľa španielskeho antiglobalizačného ľavicového hnutia Podemos, ktorý použil na opis situácie vedúcej k atentátu na Cristinu Fernandez de Kirchner, bývalú argentínsku prezidentku¹⁴.

(1) Prvým krokom je šírenie nenávisti a falošných obvinení (fake news), klamstiev prostredníctvom reproduktorov, ktorými sú veľké pravicové médiá. Je nepopierateľným faktom, že predstavitelia strany Smer – SSD boli dlhodobo vystavení útočnej mediálnej kampani mienkotvorných denníkov ako SME, Denník N a v poslednom období Pravda, ako aj televízií, či už súkromných ako Markíza, JOJ, TA3, ale aj verejnoprávnej RTVS. Predstavitelia strany boli, často falošne a bez dôkazov, obviňovaní

¹⁴ Jej politický príbeh je podobný príbehu Roberta Fica. V politike, v najvyšších funkciách pôsobila v rovnakom období ako on a takisto ako on, aj ona sa stala najvýznamnejšou političkou v Argentíne. Cristina Elisabet Fernández de Kirchner, alebo skrátene Cristina Fernández de Kirchner, je ľavicová politička, hlásiaca sa k perónizmu. V rokoch 2007 – 2015 bola prezidentkou a v rokoch 2019 – 2023 viceprezidentkou Argentíny. Počas svojej vlády zaviedla mnohé ľavicové, sociálne opatrenia, zrušila neefektívny tzv. druhý pilier dôchodkového sporenia a snažila sa o suverénnu zahraničnú politiku, čím si získala podporu širokých mas, ale aj veľa nepriateľov, najmä z radov vlastníkov médií, ktorými bola následne prezentovaná ako univerzálna vinníčka všetkých problémov v štáte. Samozrejme, bola spájaná aj s rozsiahlou korupciou. Stala sa terčom nenávistnej kampane médií, ktorá nabrala extrémne rozmery. Cristina Fernández de Kirchner mala v deň atentátu 1. septembra 2022 o 20:52 pred jej domom v Buenos Aires, na rozdiel od Roberta Fica, neuveriteľné šťastie, keďže zbraň, ktorú jej atentátnik, 35-ročný brazílsky občan s dlhodobým pobytom v Argentíne Fernando Andrés Sabag Montiel, člen pravicovej politickej skupiny Federálna revolúcia, namieril zblízka do tváre, nevystrelila. Zdroj obsahuje video, na ktorom je vidieť zbraň namierenú do tváre političky a jej zlyhanie: https://www.clarin.com/politica/detenido-apunto-arma-cristina-kirchner_0_bPC3tlzPEm.html

z korupcie a daňových optimalizácií, pričom samotný Robert Fico bol Igorom Matovičom obvinený, že má tajný účet na Belize. Neboli ušetrení ani obvinení zo sexuálneho zneužívania maloletých (kauza Čistý deň). Táto kampaň sa ešte zintenzívnila po vražde Jána Kuciaka a Marty Kušnírovej, ktorá dodnes nebola uspokojivo objasnená a ktorej páchatel' – objednávateľ je dodnes neznámy, ale vina za ňu bola médiami pripísaná strane Smer- SSD a priamo jej predsedovi Robertovi Ficovi a ministrom vnútra Robertovi Kaliňákovi. Podsúvalo sa dokonca prepojenie slovenskej vlády na taliansku zločineckú organizáciu (mafiu) Ndrangheta. Tejtó vlny sa chytili aj opoziční politici ako Igor Matovič¹⁵ alebo Lucia Ďuriš Nicholsonová spolu s Richardom Sulíkom. Demonštrácie, organizované aj pred domami politikov, na ktorých sa objavili šibenice a rakvy, sa ešte zintenzívnilí. Vrcholom tejto nenávistej kampane sa stal film Sviňa, ktorý manipulatívne skreslil politickú realitu na Slovensku podsúvaním nepravdivých verzíí o trestnej činnosti Roberta Fica a ľudí z jeho okolia, čím vyvolal vo verejnosti masovú nenávisť voči konkrétnym politikom a konkrétnej politickej strane a priamo tak ovplyvnil parlamentné voľby 2020. Opozícia začala uplatňovať politiku „Lebo Fico“, nenávisť sa začala koncentrovať a kolektivizovať¹⁶. Cielila na stranu Smer – SSD a jeho voličov. Na rovnaké situácie a kauzy sa zaviedol dvojitý meter. Kauza kohokoľvek zo Smeru - SSD alebo blízkeho Smeru - SSD bola médiami umelo zveličená a nafúknutá, zatiaľ čo kauzy opozície boli často bagatelizované, až prehliadané¹⁷. Média sa stali zbraňou a novinári vojakmi hybridnej vojny. Kateřina Konečná (2024), česká ľavicová politička, to vyjadrila zrozumiteľne: „*Proste sú tu novinári, ktorých jediným cieľom je vyvolávať nenávisť. Ukazovať na niekoho prostom, Ty si ten, ktorého tu nechceme. Ty si ten zlý...*“

- (2) Na krok prvý úzko nadväzuje krok dva v podobe dehumanizácie politického rivala, v tomto prípade najmä strany Smer - SSD a jeho predstaviteľov. „Populárni“ sa stali najmä traja z nich a to prirodzene Robert Fico, Robert Kaliňák a Ľuboš Blaha, niekedy sa pridalo aj meno Peter Pellegrini. Väčšinu používaných dehumanizačných označení a vulgarizmov sme uviedli už na inom mieste tohto textu, ale pripomeňme aspoň niektoré: spodina, opice, dezoláti, šváby, hmyz, hranol, kápo, SVIŇA. Názorne ich ilustruje obr. 1, na ktorom je predvolebná dodávka strany SAS pred parlamentnými voľbami v roku 2020, na ktorej je explicitne napísané, že kandidáti tejto strany chcú Slovensko zbaviť

¹⁵ Práve Igor Matovič sa rétoricky vyžíva v tom, že o Smere-SSD a jeho predstaviteľoch hovorí ako o mafii. Po vražde Jána Kuciaka a Marty Kušnírovej na tlačovej besede vyhlásil, že [opozícia] vraždou dosiahla míľnik – zaujímavé je, že sa týmto tvrdením nikto nezaobrá.

¹⁶ V zmysle kolektívnej viny – akýkoľvek akt alebo zločin je zločinom celého Smeru, ak sa to týka opačnej strany, tak ide o poklesok konkrétneho jednotlivca.

¹⁷ Aj preto sa v rétorike Smeru objavujú slovné spojenia ako dvojaký kilometer alebo test Ficom.

hmyzu, ktorý predstavujú konkrétni predstavitelia strán SNS, Smer – SSD a ĽSNS¹⁸.

Obr. 1: Predvolebná dodávka strany SAS:

Takýto slovník je typický pre krajnú pravicu. V 30-tych rokoch 20. storočia to bol slovník nemeckého nacizmu, vedúci priamo k masovým vraždám v koncentračných táborech za potlesku väčšiny nemeckého národa. Takýto slovník sa dnes preniesol aj na sociálne siete, kde mu boli vystavení najmä voliči Smeru - SSD, nikdy nie voliči opozície. Prečo ale dnešných politológov a médiá takýto slovník nevyrušuje, ak ho použije politický stred? Prečo nepovieme, že toto je už za hranicou a do demokratickej spoločnosti to nepatrí?

Na ilustráciu dehumanizácie prikladám ešte odkaz na video strany SMER-SSD:

<https://www.facebook.com/smersd/videos/3400927460206652>, musíme však konštatovať, že zostavovatelia tohto videa vybrali ešte umiernené ukážky dehumanizácie, šikanovania, hejtovania a výziev na fyzickú likvidáciu predstaviteľov strany. Zároveň prikladáme aj odkaz na zoznam prehreškov súčasnej koalície Smer - SSD, Hlas a SNS v podaní Progresívneho Slovenska na porovnanie:

<https://www.facebook.com/miso.simecka/videos/3558519761066998>.

V tejto súvislosti sa žiada dodať, pretože pamäť nám často zlyháva najmä v súvislosti s vládnu stranou, áno Robert Fico, aj Ľuboš Blaha v poslednom období používali aj nepekné vyjadrenia, no takúto rétoriku predtým, ako pravicový politik Igor Matovič spustil tú svoju a nikto ho nebol schopný zastaviť a médiá ho v tom dokonca podporovali, nemali. Všetko, čo Robert Fico a Ľuboš Blaha následne povedali, nech to bolo akokoľvek neadekvátne, bola vždy odpoveď. Dnes sa ich oponentom hodí poukazovať na tento aspekt, len sa zabúda na to, čo tomu

¹⁸ Zároveň v tejto kampani spojili relevantné a štandardné politické strany vládnej koalície s extrémistickou politickou stranou, obviňovanou z propagácie fašizmu, čím sa snažili krivo obviniť vládne strany z podpory fašistickej ideológie.

predchádzalo. Ale akou formou mali brániť seba a svojich voličov, ak nie tou istou, ktorej útočníci rozumejú?

- (3) Tretím krokom je politizácia spravodlivosti a uplatňovania zákona. Tu sa dostávame do obdobia po parlamentných voľbách v roku 2020 až do obdobia predčasných parlamentných volieb v septembri 2023, ktoré boli vtedajšou vládnu koalíciou a prezidentkou na hrane ústavnosti odďaľované na čo najneskorší možný termín, aby mohol byť dokončený práve tento tretí krok, a to kriminalizácia politickej opozície. Táto fáza má, podobne ako v Argentíne, aj svoje ľudské obeť¹⁹. A podobne ako na Slovensku, aj v Argentíne sa štátne orgány zaoberali „výrobou kajúcnikov“ a mediálne sa útočilo na generálnu prokurátorku a jej rodinu, keď bránila nezákonným postupom pri vyšetrovaniach. Tento postup je najmä v Latinskej Amerike známy pod názvom lawfare²⁰, čo je vlastne metóda vedenia vojny, kde sa právo používa ako nástroj vojny (Dunlop, 2001). Ide o sofistikovanú taktiku náhrady konvenčnej vojny za nátlak na oponentov, ktorí sú často vládnucimi politikmi, vďaka dominancii aktérov lawfare v mediálnej a justičnej oblasti. Scenár je pomerne jednoduchý. Média začnú na adresu politických oponentov, ktorých je potrebné z politického života odstrániť, chrliť zväčša krivé obvinenia z korupcie a zakladania zločineckej skupiny, ktorá ovládla alebo sa chystá ovládnuť štát. Navodzuje sa tak dojem z únosu štátu „mafiou“ a vytvára sa tak psychologická atmosféra, kde si verejnosť musí vybrať medzi dvoma alternatívami - médiami nastolenou predstavou boja proti korupcii a populizmu a podporou daného politického oponenta. Každý, kto sa postaví na stranu danej obeť, je nemorálny, lebo takto korupciu a populizmus podporuje. Veľmi jednoducho túto techniku opísal vo svojej homílii zo 17. mája 2018 Pápež František: *„Vytvárajú sa obskúrne podmienky pre odsúdenie nejakej osoby...Médiá začínajú negatívne hovoriť o konkrétnych ľuďoch, lídroch a špinia ich ohováraním a difamáciou. Potom do hry vstúpi justícia, ktorá ich odsúdi a nakoniec sa*

¹⁹ Vo väzbe tam v decembri 2018, podobne ako na Slovensku generál Milan Lučanský, zomrel bývalý vysoký predstaviteľ štátu, ex minister zahraničných vecí Hector Timmerman.

²⁰ Lawfare je vlastne hybridná vojna vedená prostredníctvom práva. V štátoch Latinskej Ameriky známa neokoloniálna technika zmeny režimu prostredníctvom vojenského prevratu so zahraničnou účasťou stratila účinnosť, keďže domáce obyvateľstvo sa naučilo, ako sa pučistom účinne postaviť na odpor. Preto sa novou neokoloniálnou taktikou stalo lawfare. Skúsenosť s ňou majú brazílsky prezident Lula da Silva, ekvádorský prezident Rafael Correa, argentínska prezidentka Cristina Fernandez Kirchnerová, bolívijsky prezident Evo Morales alebo prezident Peru Pedro Castillo. Objavila sa už v 20. storočí, ale súčasný význam nadobudla až v 21. storočí za pomoci amerických vojenských teoretikov, medzi ktorými vynikol generál letectva Charles J. Dunlop, Jr., ktorému v roku 2001 prekážalo, že právne argumenty komplikujú vojenské intervencie USA. Problematike lawfare sa v slovenskom prostredí na stránkach Nového slova venuje Branislav Fábry.

urobí štátny prevrat.“ Priamo a tvrdo sa o nej vyjadril ekvádorský exprezident Rafael Correa: „Už nemučia a nezabíjajú, nie preto, že by nechceli, ale preto, že nemôžu, keďže technologický pokrok by tieto zločiny ukázal prakticky v reálnom čase. Z tohto dôvodu je represia maskovaná legalistickým a dokonca morálnym podtextom. Ide o právo, doslova o „právnu vojnu“: Spočíva v zneužívaní práva a používaní ohovárania a v mene protikorupčného boja ide o morálne, politické, ekonomické a súdne zničenie politických protivníkov...Bohužiaľ, zlí sudcovia dnes zohrávajú úlohu, ktorú v 70. rokoch zohrávali zlí vojaci. Zatiaľ čo predtým potláčali v mene národnej bezpečnosti a protikomunistického boja, dnes to robia v mene boja proti korupcii...“ (Correa, 2022, s. 168) Pápež František k tomu 15. novembra 2019 vo svojom posolstve pre Medzinárodnú asociáciu pre trestné právo dopĺňa: „Pravidelne sa objavujú krivé obvinenia proti politickým lídrom a tie sú rozširované médiami, oponentmi a skolonizovanými justičnými orgánmi. Týmto spôsobom, nástrojmi lawfare, sa zneužíva stále potrebný boj proti korupcii na boj proti neželaným vládam, obmedzovanie sociálnych práv a vytváranie pocitu anti-politiky, ktorý vyhovuje tým, ktorí ašpirujú na výkon autoritatívnej moci. Súčasne je zvláštne, že za fakt korupcie a organizovaného zločinu sa nepovažuje využívanie daňových rajov, prostriedku, ktorý slúži na skrývanie zločinov všetkého druhu...“ , pričom menoval ďalšie tri trendy, ktoré techniku lawfare sprevádzajú: 1. zneužívanie predsúdnej väzby - na Slovensku sa stalo pravidlom, v ktorom vyniká najmä sudkyňa Pamela Záleská; 2. podnecovanie k násiliu - dialo sa tak napríklad na rôznych demonštráciách, organizovaných proti strane Smer – SSD a jej predstaviteľom, za prítomnosti šibeníc a iných vizuálnych pomôcok, niektoré priamo pred miestom bydliska Roberta Fica; 3. kultúra vylučovania a nenávisťi - tá sa na Slovensku šíri najmä prostredníctvom sociálnych sietí, má podobu rôznych organizovaných aktivít ako facebookova skupina DOBRE alebo podobu odstraňovania profilov zo sociálnych sietí prostredníctvom nátlaku na prevádzkovateľov týchto sietí. Má tiež podobu vylučovania určitých názorov z verejného priestoru zo strany médií, ale aj akademických a vzdelávacích inštitúcií, niektoré názory je možné dokonca postihovať prostredníctvom trestného práva. (Pápež František, 2019) K ďalším znakom, sprevádzajúcim techniku lawfare, ktoré sa objavili aj na Slovensku, a s ktorými má Latinská Amerika bohaté skúsenosti, možno zaradiť: 1. budovanie väzieb v justícii, bez ktorých by krivé a vyfabulované obvinenia nebolo možné dotiahnuť do želaného konca, ktorým je „spravodlivý trest“ a uväznenie danej osoby, 2. už vyššie spomenutú mediálnu kampaň a protivládne filmy, 3. masové protesty, 4. zneužívanie nahrávok a informácií - spomeňme za všetky nahrávku z poľovníckej chaty, 5. väzbu a kajúcnikov, ktorí sa vo veľkom množstve v priestore Slovenska objavujú po roku 2020, pričom jeden z nich svedčí až vo vyše 80 prípadoch, 6. rozsudky s nízkou úrovňou dôkazov, pričom sa často stáva, že sudca nepripustí žiadne dôkazy obhajoby, čím sa porušuje právo

obvineného na obhajobu, a napokon 7. selektívna likvidácia politikov, najmä tých, ktorí sa snažili presadzovať relatívne nezávislú a suverénnu zahraničnú politiku v zmysle odpútania sa od konkrétneho hegemonu. Naopak, pri tých, ktorí s týmto hegemonom spolupracujú, sa závažné podozrenia z korupcie podložené forenzne potvrdenými dôkazmi nepretavia do súdnych procesov a ich odsúdenia. Ani to, že ich mená sa objavili na tzv. Panama Papers im nespôsobilo zo strany médií a vyšetrovacích orgánov vážnejšie problémy. Pokiaľ ide o aktérov lawfare, v Latinskej Amerike bolo identifikovaných päť základných zainteresovaných skupín: 1. USA v pozícii koloniálnej veľmoci a hegemonu, chrániaceho si svoje geopolitické záujmy; 2. mimovládne organizácie, podieľajúce sa na tvorbe stratégie reorganizácie justičného aparátu a boja proti korupcii; 3. konkrétni predstavitelia súdnej moci a prokurátori, ktorí majú právomoc zaoberať sa trestnou činnosťou verejných činiteľov; 4. masmediálne koncerty a ich armády trollov na sociálnych sieťach; a 5. domáci politici, ktorí podporujú a sú podporovaní vyššie uvedenými aktérmi (Iguera – Murúa, 2022, s. 85). V prípade Slovenska si čitateľ dosadí sám konkrétnych hráčov. Vizuálne techniku lawfare výborne stvárnil v dare pre Daniela Lipšica, karikaturista Danglár, vlastným menom Jozef Gertli (obr. 2):

Obr. 2 Dar pre špeciálneho prokurátora D. Lipšica – alebo lawfare v „umení“

Zdroj: <https://www1.pluska.sk/gal/spravy/z-domova/dar-ktory-dostal-lipšic-predstavuje-problem-zasiahne-eticka-komisia/2>
[2024-05-25]

K tomuto dielu iba dodáme, nikomu zo zainteresovaných toto znázornenie neprekážalo. Ani generálna prokuratúra, ktorej bol Úrad špeciálnej prokuratúry podriadeným orgánom, ani Advokátska komora, ani politológovia, ani akademická obec alebo iná verejná autorita sa k etickosti a morálnosti takéhoto vyobrazenia nevyjadřila a

neprotestovala. Médiá či politici ho neodsúdili ako neprijateľné, prekračujúce všetky pomyselné hranice slušného a korektného susedského správania akceptované v civilizovanej, ľudskej, demokratickej spoločnosti, a ako popierajúce ľudskú dôstojnosť, čo je jedna zo základných hodnôt Európskej únie, uvedená v článku 2 Lisabonskej zmluvy.

- (4) Štvrtým krokom je podľa Pabla Iglesiasa zapalovanie ohňa, až kým nezasiahne nejakú narušenú osobu. Týmto zapalovaním ohňa sa na Slovensku stali protesty organizované prakticky od parlamentných volieb v septembri 2023 politickou stranou Progresívne Slovensko (PS). Táto strana, napriek tomu, že sa stala druhou najsilnejšou stranou v parlamente, tieto voľby v podstate prehrala. No s touto prehrou sa akosi nedokáže vyrovnáť. Nedokáže rešpektovať ich výsledok, hoci už od posledného volebného obdobia má svojich ľudí, svojich aktivistov a podporovateľov prakticky všade, na všetkých pozíciách riadenia a vedenia štátu a posledná vláda – tzv. úradnícka, menovaná prezidentkou SR napriek ústavným pravidlám, pred predčasnými parlamentnými voľbami, bola vlastne vládou PS. Napriek tomu vo voľbách nezískala taký volebný výsledok, aký si predstavovala, aby bola schopná zostaviť koaličnú vládu, a aby sa znovu mohla podieľať na vláde²¹. To je dôvod, prečo táto strana toľko zapalovala pomyselný oheň, plápolajúci proti vládnucej koalícii za výdatnej asistencie médií, hercov a celebrit, vizuálnych pomôcok, až ním zasiahla konkrétnu osobu, Juraja Cintulu, ktorá vzala 15. mája 2024 spravodlivosť do vlastných rúk a štyrikrát vystrelila z tesnej blízkosti na predsedu vlády Slovenskej republiky Roberta Fica. Juraj Cintula tak spáchal vôbec prvý politický atentát v moderných dejinách samostatného Slovenska. Ako motív svojho činu uviedol nesúhlas s politikou vlády a heslá z demonštrácii opozície o likvidácii masmédií, likvidácii RTVS a zbavenie sudcu Mazáka funkcie. Do akej miery sú tieto motívy a dôvody (z ktorých mnohé sú založené na polopravdách, zavádzaní a klamstvách) relevantné na spáchanie premyslenej vraždy, ponechávame na úvahu čitateľovi.
- (5) Piatym a posledným bodom, s ktorým budeme teraz žiť, je snaha opozície vytvoriť bez dôkazov dojem, že si za to obeť môže sama. Podobne, ako v Argentíne, ale aj v Španielsku (svedkom je práve Pablo Iglesias), tak aj na Slovensku neprišlo na strane opozície k žiadnej sebareflexii. Týka sa to tak novinárov, ako aj opozičných politikov. *Pro forma* atentát odsúdili, ale takmer vzápätí začali šíriť naratív, že zodpovednosť za útok nesie samotná obeť a jej okolie, hlavne jeden konkrétny poslanec, člen strany Smer - SSD Ľuboš Blaha. Veď on spolu s obeťou šířili nenávisť tiež. Dokonca sa objavili aj tvrdenia, že žiadny útok sa nestal a celé to bolo len

²¹ Dôvody, prečo sa tak stalo, si zasluhujú samostatnú analýzu a nie sú predmetom tejto práce.

dobre naaranžované divadlo, čoho dôkazom má byť rýchle uzdravenie obeť (7 týždňov po atentáte). Zároveň sa objavili pokusy zbaviť sa viny za zasievanie nenávisťi a zodpovednosti za samotný atentát pokusmi o preradenie atentátnika z tábora podporovateľov PS do tábora podporovateľov obeť, respektíve do tábora extrémistov. Na rozdiel od členov strany Smer – SSD a Hlas, ktorí sa verejne za svoje verbálne prejavy ospravedlnili, neučinil tak ani jeden z politikov opozície. Ani jeden opozičný politik nevyjadril ľútosť nad akýmkoľvek prejavom nenávisťi zo svojej strany, ale naopak, tak predseda PS Martin Šimečka, ako aj ostatní predstavitelia opozície svoje štvavé vyjadrenia na námestiach obhajovali tvrdením „*samozrejme, veď to je úlohou opozície*“, respektíve heslami ako „*Necítim nijakú zodpovednosť*“ (predseda SAS Branislav Gröhling) alebo „*My sme nič nespravili!*“ (Ľubomír Galko z OĽANO). Pritom práve Ľubomír Galko, okrem dennej dávky rôznych vulgarizmov, len niekoľko týždňov pred atentátom v parlamente povedal toto: „*Myslím, že vás treba, dámy a páni z koalície, vážne varovať. Aby vás tu nejakí horkokrvní voliči opozície nezrovnali so zemou. A za seba hovorím, že keď sa tak raz stane, tak ja budem mať pre tých rozhorčených ľudí svoje pochopenie.*“ A Branislav Gröhling na demonštráciách tvrdil, že na Slovensku je vraj totalita, a že „*Fico je diktátor a mal by dožiť v base*“, s čím ho konfrontoval moderátor Peter Bielik v relácii TA3 krátko po atentáte na premiéra²². Opozícia zároveň koalícii odkazuje, že zmierenie nastane až, keď koalícia zmení svoj politický a vládny program v prospech opozície. Ide o šialenú požiadavku, hraničiacu s vydieraním. Ak by to koalícia urobila, legitimizovala by tým fyzické odstraňovanie politických rivalov, teda atentáty, ako riešenie politických sporov. Podobne nenastala sebareflexia ani v radoch novinárov. Naopak aj dnes, v podstate bez prestávky, sme svedkami hádam ešte obľudnejších, nenávisťných mediálnych kampaní niektorých médií.

ZÁVER

Ak by George Orwell mal možnosť žiť a pozorovať náš svet dnes a zažíval by to, kam dospel oblúkom západný tzv. demokratický svet v roku 2024, nestačil by sa čudovať a určite by si pripadal ako vo svojich románoch 1984 a Zvieracia farma zároveň. Pravdepodobne by žasol, čo sme dokázali za pár rokov urobiť so slobodou slova a názoru. Aké nástroje na jej obmedzovanie a umlčovanie diskusie v mene vyššieho dobra dnes používame, a že dokonca tieto nástroje sú univerzálne legitimizované na nadnárodnej úrovni, prostredníctvom smerníc a nariadení Európskej únie. Určite by ho vystrašilo, že médiá, ktoré mali byť tzv. strážnym psom

²² Diskusia je dostupná na stránke TA3: <https://www.ta3.com/clanok/940069/koalicia-u-seba-chybu-nevidi-blaha-vyzyva-k-pokaniu-opoziciu-grohling-ocakava-prve-vyjadrenie-premiera>

demokracie, sa stali súčasťou, nástrojom a organizátorom tohto umlčivania a manipulácie. Že ony samé volajú po obmedzovaní slobody slova a cenzúre.

Obr. 3: George Orwell a rok 2024

Zdroj: <https://www.facebook.com/giedrius.sakalauskas>

Politika politickej korektnosti nás priviedla do stavu, že vnímame veci a udalosti len ako čierno-biele. Prestali sme vnímať tie tisíce odtieňov šedej, ktoré náš život robia pestrým a komplexným. Zleniveli sme vnímať a myslieť svet v celej jeho celistvosti, jednoduchšie sa pre nás stalo myslieť v skratkách. Zoskratkovateli sme. Svet sa nám scvrkol na *smsky* a *čety*, v ktorých sa nemusí dodržať ani len interpunkcia a namiesto argumentov a faktov si vystačíme s hejtom ad hominem. Politický boj sa nám scvrkol na rozprávkový - jednoduchý boj dobra so zlom, v ktorom nám *aktivistický* novinár a pracovníci mimovládnych organizácií bez reálnych životných skúseností určujú, čo je správne a čo nie je, ako máme a ako nesmieme žiť a myslieť. Skutočný politický extrémizmus začali reprezentovať tí, ktorí všade vidia tento boj absolútneho dobra a absolútneho zla; a potom idú „absolútne zlo“ zlikvidovať.

K tomuto ešte dodávame, že aj my – politici vedci, analytici, komentátori, politológovia – by sme si mali vstúpiť do svedomia a pýtať sa samých seba, či naše analýzy a hodnotenia v súvislosti so stranou SMER – SSD a jej konkrétnymi predstaviteľmi ako Robert Fico či Ľuboš Blaha, o ktorom aj niektorí z nás písali ako o poslancovi, ktorého meno sa nevyslovuje, boli skutočne objektívne, nestranné a nezávislé. Mali by sme sa sami seba pýtať, ako sme mohli bez akéhokoľvek komentára pripustiť každodenné prekračovanie pomyselných červených čiar, napríklad aj stránkou ZOMRI, popierajúc základné politologické poučky o demokracií. Ako sme mohli pripustiť, aby táto stránka bola legitimizovaná Európskou komisiou či Ministerstvom vnútra a Ministerstvom zahraničných vecí, keď evidentne pod rúškom satiry porušovala na dennej báze základnú európsku hodnotu, ktorou je rešpekt k ľudskej dôstojnosti. Prečo sme sa neozvali, keď evidentne dochádzalo k porušovaniu základných demokratických pravidiel, o ktorých tak

vznešene hovoríme na prednáškach študentom. Mali by sme sa zamyslieť, či sme svojimi aktivitami skôr nelahodili a nevychádzali v ústrety médiám, ktorým sme takto, zo strachu pred nimi a ich mocou zničiť kohokoľvek vo verejnom priestore, legitimizovali ich postavenie štvrtej moci v štáte, v rámci ktorej oni rozhodujú, čo sa verejnosť dozvie a čo nie, čo je pravda a čo je lož, o čom sa diskutovať bude a o čom nie. V rámci ktorej oni rozhodujú, kto bude vládnuť, a akú politiku bude robiť bez toho, aby toto ich rozhodnutie podliehalo demokratickému procesu a demokratickej kontrole. V rámci ktorej oni pravdu nehľadajú, ale vlastnia. Dovoľme si preto na záver citovať známeho slovenského speváka, populárneho pred rokom 1989: *„Dlhšie pozorujem médiá v našej krajine. Pár vecí asi nechápem. Mýlim sa, keď si myslím, že médiá majú pravdu hľadať a nie ju nastoľovať podľa svojho uváženia? Mýlim sa, keď si myslím, že médiá v demokratickej spoločnosti majú byť nestranné a zastupujúce celé spektrum národa? Kde sa stratili idey nežnej revolúcie o slobode a pluralite názorov? Prečo sme sa oblúkom vrátili do dôb pred roka 1989? Zdá sa vám to v poriadku?“* (Robo Grigorov: <https://www.facebook.com/RoboGrigorovOfficial>)

Podakovanie

Príspevok vznikol v rámci výskumného projektu: VEGA 2/0068/23 Podoby a mechanizmy diferenciacie a rekonfigurácie verejného a politického života. Kolektívne akcie a politické postoje

Zoznam použitej literatúry

- BRHLÍKOVÁ, R.: Politická korektnosť v medzinárodných vzťahoch, In. *Jazyk a politika : na pomedzí lingvistiky a politológie 2*. Zborník príspevkov z 2. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave dňa 22. 6. 2017. - Bratislava : Ekonóm, 2017. - ISBN 978-80-225-4424-5, s. 280-293.
- BRHLÍKOVÁ, R.: Démonizácia nepriateľa v 21. storočí. In: ŠTEFANČÍK, R (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie 3*. Bratislava: Ekonóm, 2018, s. 91-101.
- BRHLÍKOVÁ, R.: Obraz „iného“ v zahranično-bezpečnostnej politike Slovenska. In: Štefančík, R. (ed.): *Jazyk a politika : na pomedzí lingvistiky a politológie 4*. Bratislava : Ekonóm, 2019. s. 323-332. ISBN 978-80-225-4641-6.
- BRHLÍKOVÁ, R. : Jazyk ako nástroj politiky = Language as a political tool. In: *Politické vedy v modernom svete = Political sciences in the modern world: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie = Conference proceedings*, 30. - 31. máj 2023 – Trenčianske Teplice. ed. Dana Petranová, Pavol Struhár, Miroslav Řádek, Eva Smetanová. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, 2023, s. 43-56. ISBN 978-80-8075-999-5.
- CORREA, D. R. : Desafíos en el campo de los derechos humana. In Romano, S., Copani, A. Palazzo M. (comp.) *El lawfare en América Latina y su impacto en la vigilancia de los derechos humanos*. Ediciones SAIJ INFOJUS, 2022, p. 165-171. ISBN 978-987-8338-49-1. [online]. [2024-06-30]. Available at: <https://broquel.ptn.gob.ar/2022/12/12/el-lawfare-en-america-latina-y-su-impacto-en-la-vigilancia-de-los-derechos-humanos/>
- DUNLOP, CH.: *Law and Military Interventions: Preserving Humanitarian Values in 21st*. Prepared for the Humanitarian Challenges in Military Intervention Conference. Kennedy School of Government, Harvard University, Washington D. C., November 29, 2001
- DUNLOP, CH.: *Lawfare: A decisive element of 21st century conflicts?* Joint Force Quarterly, 54, 2009, s. 34-39
- ECO, U. : *Vyrobiť si nepriateľa a iné príležitostné písacky*. Bratislava: Slovart 2013, ISBN 978-80-556-0436-7.
- ERIKSEN, T. H.: *Antropologie multikulturních společností*. Praha: Triton, 2007.
- IGLESIAS, P. Intento de asesinato a Cristina Kirchner: discursos de odio y el contexto mediático. iPnoticias. 2. 9. 2022 [online]. [2024-06-30]. Available at: <https://ipnoticias.ar/politica/17580-intento-de-asesinato-cristina-kirchner-discursos-de-odio-y-el-contexto-mediatico>
- IGUERA, M. F., MURÚA, D. : El lawfare como golpe por goteo. Un análisis desde la criminología crítica sobre democracia, sistema penal y medios en Latinoamérica. In: Romano, S., Copani, A., Palazzo, M. (Comp.): *El lawfare en América Latina y su impacto en la vigilancia de los derechos humanos*. Ediciones SAIJ, 2022.

- KREJČÍ, O. : *Mezinárodní politika*. Praha: Victoria Publishing, 1997. ISBN 80-7187-034-X
- LANE, J-E., ERSSON, S.: *Politics and Society in Western Europe*. London: Sage Publications, 1987.
- LIPSET, S. M., ROKKAN, S. : Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction". In Lipset, Seymour Martin; Rokkan, Stein (eds.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. The Free Press, 1967. pp. 1–64.
- MERKEL, W.: Embedded and Defective Democracies. In *Democratization*. Vol.11, No.5, December 2004, pp.33–58. ISSN 1351-0347 print=1743-890X. DOI: 10.1080=13510340412331304598. Available at: https://www.wzb.eu/system/files/docs/sv/iuk/merkel_embedded_and_defective_democracies.pdf [cit. 2024-07-07].
- MILL, J. S. *O slobode*. Bratislava: Iris, 1995
- ORWELL, G. : *1984*. Bratislava: Slovart, 2012.
- POPE FRANCIS: *Address to the Participants at the World Congress of the International Association of Penal Law*. Sala Regia, November, 15th, 2019. [online]. [2024-05-25]. Available at: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/november/documents/papa-francisco_20191115_diritto-penale.html
- PAPE FRANCOIS: *Homélie du pape Francios, jeudi 17 mai 2018, „Contre le poison des commérages“ – Méditation matinale lors de la messe célébrée dans la chapelle de la Maison Sainte-Marthe*. [online]. [2024-05-25]. Available at: https://www.vatican.va/content/francesco/fr/cotidie/2018/documents/papa-francesco-cotidie_20180515_troupeau-pas-la-carriere
- GRIGOROV, R. : *Krátka úvaha na pondelok*. [online]. [2024-05-25] Available at: <https://www.facebook.com/RoboGrigorovOfficial>
- SEIFERT, D.: *Ataque a Cristina Kirchner: quién es el detenido que apuntó con un arma a la vicepresidenta*. Clarín [online]. 2022-09-01. [cit. 2024-07-07]. Available at: https://www.clarin.com/politica/detenido-apunto-arma-cristina-kirchner_0_bPC3tlzPEm.html
- SMER –SDD Video pre tých, čo “zabudli”... <https://fb.watch/scyh-B76Cq/> [online]. [2024-05-25]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/smersd/videos/3400927460206652>

Radoslava Brhlíková is an assistant professor at the Department of Philosophy and Political Science at the Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia.
[e-mail: rbrhlikova@ukf.sk]

Discussion

**NOVÉ POJETÍ KOMPLEMENTARITY ÚZEMNĚ-
SPRÁVNÍCH STRUKTUR JAKO NADĚJE VZNIKU
A ROZVOJE FRAKTÁLNÍ DEMOKRACIE**

**A NEW CONCEPT OF COMPLEMENTARITY OF
TERRITORIAL-ADMINISTRATIVE STRUCTURES
AS A HOPE FOR THE EMERGENCE
AND DEVELOPMENT OF FRACTAL DEMOCRACY**

Jaroslav VENCÁLEK

Abstract

If we accept the thesis that the world can no longer be perceived as just a system, but a system of sub-systems, then research of innovative new approaches to the perception of the social reality of the world will become a global need.

The classic study of the organization and functionality of the hierarchy of territorial-administrative structures will recede into the background in favor of the study of self-organization and phase transitions of these structures into their innovative new forms. Due to the sophistication of fractal structures in a number of natural sciences, it is most likely that increasing attention will be paid to the study of the fractal arrangement of structures in the world community of people as well. Fractally structured communities will require the acceptance of two factors, so far neglected; relative autonomy and relative self-sufficiency of the territorial-administrative structures existing (and evolutionarily differentiated) in the landscape. The newly released, exclusive publication "The Hope of Fractal Society" contributes to this goal.

Keywords: *fractal democracy, fractal territorial-administrative structures, cohesive relations*

PROLOG

V průběhu mnoha staletí bylo nespočetněkrát potvrzeno, že evolučním vývojem dochází k rozvoji odlišností (tj. hodnotově nových kvalit) a nikoli k tvorbě stejností (tj. hodnotových univerzálností). Samozřejmostí fungování nejrůznějších struktur by tedy měl být dostatečný zájem o analýzy

kvalitativních proměn vztahů mezi vždy existujícími rozdíly územně-správních struktur.

Ke stěžejním znalostem posledních desetiletí náleží poznání, že lidská spokojenost je mnohem více než na bohatstvím utvářených vazbách, závislá na vztazích mezi subjektivním očekáváním lidí a vnějšími podmínkami daných území (lokality, regiony apod.). Proto je neobyčejně důležité zcela nově akceptovat a pozorně vnímat fenomén komplementarity. Jedná se jak o komplexnější vnímání fenoménu „jednoty“ (jako nekonečné rozrůzněnosti vazeb mezi celky a jeho parciálními částmi), tak i o neodvratné porozumění realitě, v níž demokracii nelze nadále obhajovat jen a pouze nejrůznějšími vnějšími prostředky, ale především individuálními, hluboce v lidských povahách zakořeněnými psycho-sociálními přístupy. Určující pro vznik a rozvoj fraktální demokracie se tak stává hledání měr co nejmenších vývojových složitostí a měr ničím nezrušitelné rostoucí komplexity systému společenských systémů.

Možná rizika v dalším vývoji světového společenství lidí totiž mají neobyčejně pestrou škálu dimenzí. Mnohá z nich byla již detailně analyzována řadou badatelů, včetně, ve středoevropském regionu známým německým sociálním teoretikem Ulrichem Beckem (1944-2015) – autorem „kritické teorie světové rizikové společnosti“. Tato rizika jsou dnes známá (nejen odborné veřejnosti), a to bez ohledu na to, zdali mají environmentální, ekonomickou, sociální, politickou, či dokonce válečně konfrontační povahu. (Beck, 2004, 2007)

Reaguje ale odborná veřejnost, včetně politologů či zástupců dalších společenskovedních směrů, dostatečně adekvátně na tato zjištění?

Z dosavadního celosvětového vývoje je zřejmé, že nikoliv.

Cílem tohoto příspěvku je, na bázi principů autorem před deseti lety publikované „Teórie fraktálnej demokracie“ (2014), poukázat na nezbytnost globální změny v myšlení lidí a uvědomování si důležitosti evolučně podmíněných rozdílností při vnímání jak samotných dílčích struktur, tak i vnímání komplementarity územně-správních struktur ve smyslu „systému rozrůzněných společenských systémů“.

1 VNÍMÁNÍ ÚZEMNĚ-SPRÁVNÍCH STRUKTUR VE SPOLEČENSKÉ PRAXI

Za nepochybně všeobecně přijatelné lze považovat tvrzení, kde „strukturu“ vnímáme jako určitou vnitřní uspořádanost konkrétního – v časoprostoru existujícího – objektu či systému. Strukturou je tedy rozuměn určitý souhrn vztahů (pravidelností a zákonitostí) daného objektu či komplexněji vnímaného systému. „Územně-správními strukturami“ jsou pak vnímána konkrétní funkčně-významová uspořádání územně-správních prvků, vymezených podle předem daných jednotlicích principů. „Územně-správní struktury“ netvoří jen pouhý systém, ale jsou součástí více vrstevnatého „systému systémů“. I bez dalšího obsáhlejšího zdůvodnění lze přijmout tezi, že svět, v němž žijeme, lze charakterizovat právě jako „systém systémů“. Ten ale není neměnný (konstantní), nýbrž podléhá vývojovým změnám. V druhé

polovině 20. století začal být tento časoprostorový fenomén výrazně ovlivňován rozvojem globalizačních procesů. Začala se tak výrazně proměňovat jak vývojová složitost, tak i komplexnost, a to nejen dílčích územně-správních systémů (jejich částí), ale i vyšších integrovaných územně-správních souborů (celků). Společensky vysoce relevantním úkolem se tak stala potřeba studia proměn vývojových tendencí „systému územně-správních systémů“.

Je ale nutno zmínit ještě jednu neobyčejně významnou důležitost studia v časoprostoru existujících objektů, sítí vztahů a socioekonomických povrchů. Samotná lokalizace těchto objektů (např. veřejně-správních), eventuálně plošné vymezení socioekonomických povrchů (např. dosah jejich působnosti) jsou trvale zastiňovány rostoucí potřebou studia sítí vztahů. Jedná se jak o vztahy mezi dílčími strukturami (částmi systému), tak i vztahy mezi dílčími částmi a integrovanými celky (tj. studium systému systémů).

Pokud bychom se např. zabývali jen proměnami produkčně–výrobních struktur, pak by v rámci (zdánlivě protichůdných) koncentračně-decentralizačních procesů, stěžejní pozornost vyžadovalo studium sítí nově vytvářených organizačních struktur. Vše tedy nasvědčuje tomu, že tím nejdůležitějším úkolem budoucnosti se stane potřeba hledání a studia pozitivně synergických vazeb a vztahů mezi jednotlivými úrovněmi územní správy. Na základě nových vědeckých poznatků, které nám poskytuje teorie vzniku nových kvalit (synergetika) bychom se měli zamýšlet nad přístupy k transformaci stávajících územně-správních struktur, které by generovaly společensky kreativnější trajektorie života obyvatel.

V publikaci „Budoucnost státu?“ český politolog Petr Agha: uvádí: *„Stejně jako je naše biologická existence situována na pomezí mezi životem a smrtí, rozvojem a zánikem, nachází se i naše politická existence na často téměř neviditelném rozhraní mezi významem a bezvýznamností, mezi správnými a špatnými volbami“* (Agha, 2017, s. 126). Je to jen jedna z pregnantních výzev, jejichž smyslem je upozornit na potřebu objevování nových forem územně-správních struktur, které by vedly k tvorbě humánně-kreativněji fungujících sítí vztahů v tomto systému systémů. Životně důležitým faktorem studia současné politikologie se tak stává schopnost tvorby syntéz síťových vztahů mezi dílčími územně-správními částmi krajiny integrovanými celky, jichž jsou nedílnou součástí.

2 PODCENĚNÍ SUBJEKTIVNÍCH PRINCIPŮ KOMPLEXNÍHO VNÍMÁNÍ REALITY ÚZEMÍ CHARAKTERIZOVÝCH VZRŮSTAJÍCÍ MÍROU OTEVŘENOSTI A IRACIONÁLNÍCH VAZEBNOSTÍ

K humánnímu rozvoji lidského společenství náleží nejen potřeba racionálně formulovaných podmínek tvorby makroregionálně či stále častěji globálně se uplatňujících kohezních vztahů (podmínky ke svobodnému ekonomickému trhu a politické demokracii), ale i potřeba dokonalého porozumění subjektivně vnímaným vztahům, podmiňujícím tvorbu neméně významných vnitřních kohezních sil krajiny (identita obyvatel s obývaným

prostorem, vliv genia loci na regionální rozvoj). Teprve propojováním těchto vztahů mohou být realizovány skutečné principy otevřené společnosti.

K odhalování pozitivních synergických sil v krajině je zapotřebí mnohem výrazněji akceptovat evolučně vzniklé mentální, morální, duchovní a intelektuální rozdíly obyvatel. Ke studiu sociální evoluce lidských společenství je tudíž nutno přistupovat jako k syntéze, a to nejen ve smyslu syntézy dávno vzniklých vztahů a současných vývojových tendencí, ale i představ jednotlivých společenských struktur o svém budoucím vývoji. Podvědomí každého žijícího člověka (ale i společenské entity, či jinak definované skupiny lidí) není jen pouhým záznamem individuálních prožitků, nýbrž obsahuje i prastaré impulsy, tendence a sklony k vlastní specifické realizaci bytí. K pochopení reality časoprostorově rozrůzněných dílčích skupin světové populace proto nelze dospět jen pouhou sumarizací poznatků, vyplývajících z dílčích analýz (zcela jedno jestli politologických, geografických, etnografických či jiných), nýbrž komplexní syntézou vedoucí k odhalení nejrůznějších komplementárních vztahů, generujících dané společenské klima v konkrétní části kulturní krajiny. Globální problém přitom spočívá v tom, že dnes má bohužel málokdo širší erudovaný přehled o dané problematice a dokáže tak obšírněji uvažovat a akceptovat souvislosti vyplývající z kontextuálních vazeb a vztahů.

Organizace světového společenství lidí a fungování dílčích společenských struktur, ovlivňované normativně utvářenými pravidly, se tak stále více dostává do rozporu se sociálně-evolučními principy vývoje lidských společenství. Upřednostňováním ziskových hledisek dochází k devalvaci jedné z nejcennějších hodnot tohoto procesu – dochází k drastickému poklesu významu „důvěry“.

Ta vznikala v období před nástupem globalizace z empatie a tolerance rozdílnosti. Vlivem globalizačních tendencí začala být postupně nahrazována politicky deklarovanými smlouvami národních struktur s nadnárodními. Do popředí se dostávaly aspekty ekonomické, politické a mocensko-donucovací. Iracionální složky lidského bytí byly především Západní civilizací posunuty do roviny irelevantních znaků. Vztah mezi racionálními a iracionálními aspekty lidské existence byl tak fakticky prohlášen za dichotomii, jejíž složky nelze v budoucím společenském vývoji vnímat komplementárně.

Preference ziskového hlediska, vědecky podmíněna jakoby trvale přijatou platností paradigmatu konkurenceschopnosti, provází celosvětové společenství od samého počátku průmyslové revoluce. Obrazně řečeno bitva mezi modernějším a dřívějším vnímáním společenské reality nabyla podobu bitvy mezi průmyslovou budoucností a zemědělskou minulostí. Od počátku průmyslové revoluce se tak tím nejvýznamnějším fenoménem rozvoje lidstva (v jakékoliv části zemské ekumeny) staly vztahy mezi zdroji a odbytišti. Komplementární vztah mezi těmito atributy fungoval v 18., 19. a 20. století prostřednictvím několika (především Západní civilizací utvořených) modelů; např. využívání otrocké práce, koloniální nadvláda, anexe území, protektorátní správa apod.).

Vzhledem k tomu, že 1. září 2019 si v Polsku připomněli evropští státníci 80. výročí od vypuknutí 2. světové války, je relevantní připomenout situaci, která ji bezprostředně předcházela. Když 28. 4. 1939 vypověděl Adolf Hitler německo-polskou dohodu o neútočení z roku 1934 a německo-britskou námořní dohodu z roku 1935, bylo zjevné, že ke vzniku 2. světové války chybí jen málo. A v tomto nesmírně složitém období celosvětového vývoje publikoval americký filozof J. Dewey rozsáhlou inovativní studii, v níž ke vnímání demokracie uvedl:

„Hloubka současné krize je ve značné míře důsledkem toho, že jsme se po dlouhou dobu chovali, jakoby demokracie byla něco, co se automaticky vyvíjí samo od sebe, jakoby naši předchůdci úspěšně nastavili mechanismus, který řeší problém věčného pohybu v politice... V praxi to znamená, že současné mocné nepřátele demokracie můžeme úspěšně porazit jen tak, že budeme formovat osobní postoje jednotlivců; že překonáme svůj sklon domnívat se, že demokracii můžeme obhajovat jen nějakými vnějšími prostředky, ať už vojenskými nebo civilními, které nemají nic společného s individuálními přístupy hluboce zakořeněnými v naší osobní povaze. (Dewey, 2001, s. 641-642)

Tento významný představitel intelektuální špičky americké společnosti tehdy výrazně apeloval na význam morálních hranic (tedy vysoce subjektivního lidského faktoru) pro rozvoj lidské společnosti. Po skončení válečných operací ale jakoby na tuto inovaci nebyl brán zřetel. Opak se stal pravdou a tvrdou realitou.

Od nástupu a v průběhu rozvoje globalizačních procesů docházelo k výraznému zesílení soustředování globálního bohatství poskytovaného planetou Zemí do rukou nadnárodních společností (především v ekonomickém a bankovním sektoru). Došlo k výraznému prohloubení mezi bohatstvím stále se zmenšující společenské entity a bídou rostoucí většiny celosvětové populace.

Tento disharmonický vztah se stal hlavním aspektem plejády krizových situací, prakticky ve všech hierarchicky utvářených prostorových strukturách (mikroregiony, regiony, mezoregiony, státy, kontinenty, světová ekumena apod.).

Demokracie v pojetí osobního způsobu života, nepředstavuje proto jen pouhou vírou ve všeobecně vnímanou lidskou přirozenost, ale víru v lidské schopnosti inteligentního úsudku a lidského konání. Přes ničím nezpochybněnou funkci a význam práva, teprve v komplementárnosti s inteligentním úsudkem člověka, lze posilovat další efektivní tvořivost demokracie. To dokládá i vyjádření teoretika demokracie J. Dewey, když prohlásil: *„Netolerancia, zneužívania, udavačstvo kvôli rozdielnym názorom na náboženstvo, politiku či podnikanie, ako aj kvôli rozdielom rasy, farby pleti, bohatstva či stupňa kultúry sú zradou demokratického spôsobu života. Pretože všetko, čo prekáža slobode a plnosti komunikácie, kladie bariéry, rozdeľujúce ľudí na skupiny a klany, na antagonistické sekty a frakcie, čím sa demokratický spôsob života neguje. Iba legislatívne garancie občianskych práv slobody presvedčenia, vyjadrovania, zhromažďovania sú málo platné, ak*

sa sloboda komunikácie, výmena ideí faktov a skúseností v každodennom živote potláčajú vzájomným podozrievaním, zneužívaním, strachom a nenávisťou.“ (Dewey, 2001, s. 643-644)

Hledání smyslu vlastní existence spolu s pochopením transcendentálních hodnot, etických a humanitních ideálů a rozvoje sociálně kohezních vztahů mezi dílčími částmi lidské pospolitosti nelze odvozovat od racionálně deklarovaných pravidel konkurenceschopnosti, ale od principů sociální evoluce, vycházejících z pravidel akumulované selekce a asociativnosti.

V rámci uvedení několika zahraničních velvyslanců při Svatém stolci papež František prohlásil: „Vytvořili jsme si nové modly. Dřívější uctívání „zlatého telete“ má nyní podobu bezcitného uctívání kultu peněz. Tato diktatura ekonomie nemá žádnou tvář a chybí jí jakékoli lidské cíle... Je potřeba provést ekonomické reformy, které se budou řídit etickými zákony, ze kterých vzejde pomoc všem... Politikové by měli být vynalézaví a důslední při hledání skutečných důvodů ekonomické krize, která je založena na upřednostňování síly peněz před lidmi a společností jako celkem.“ (Mánert, 2013)

Protože demokracie může být faktickou demokracií jen tehdy, jestliže se stane součástí běžného každodenního života všech obyvatel, je nutno v souladu s nejnovějšími vědeckými poznatky, podle nichž lidské vědomí, informace, energie a hmota tvoří jednotný celek (teorie torzních polí), promýšlet nové modely celoplanetární organizace lidského společenství. Tento úkol je tím naléhavější, čím významnější podobu nabývá globální produkce nadbytečných lidí, pro něž se v odborné literatuře začal užívat termín „*lidský odpad*.“ (Bauman, 2008, s. 44)

Má-li nová uspořádanost lidských společenství být skutečně demokraticky inovační, pak nemůže programově odstraňovat, zmenšovat či rádoby vyrovnávat rozdíly v časoprostorově utvářených společenských strukturách, ale musí je ctít, musí je vstřebávat, musí je přijmout za vlastní. Modely reprezentující nově vzniklou uspořádanost musí být spravedlivé pro všechny.

Sdružování představ na základě předchozích zkušeností a vnímání tradice, ale i mnoha dalších nehmotných fenoménů krajinné sféry náleží spíše k iracionálním aspektům lidského vědomí. Nové paradigmatické vnímání společenské reality v 21. století je proto úzce svázáno s objevy fungování vědomí lidí, které se udály v druhé polovině století předchozího. A právě s těmito medicínskými výzkumy podstaty funkcí levé a pravé mozkové hemisféry souvisí i obnova teorií, které paradigmaticky vycházejí z principu vzájemnosti vnějšího krajinného rámce (*landscape*) a jeho vnitřního prostředí (*inscape*). Tato vzájemnost sepětí vnitřního a vnějšího prostředí člověka, předávána následujícím generacím, vytváří neobyčejně významný soubor lidských zkušeností, který lidem umožnil kontinuální prosperitu. (Vencálek, 2021, s. 157)

3 OD RŮZNOSTI DETERMINUJÍCÍ HIERARCHICKÉ VNÍMÁNÍ REALITY K PODOBNOSTEM A FRAKTÁLNÍMU VNÍMÁNÍ ČASOPROSTOROVÝCH STRUKTUR

Každá různost je spojena s určitými prahy, bariérami a hranicemi, které vymezují a současně oddělují dané rozdílnosti v charakteru, významu a funkcích jednotlivých objektů a jevů.

Vlivem rozdílného vnímání reality světa jednotlivými společenskými entitami (ale i jinak definovanými skupinami), podmíněného generačně rozdílnými životními zkušenostmi lidí, dochází k jejich odlišným interpretacím. Vzájemná komparace rozdílných přístupů pak v drtivé míře případů vychází z modelu, v němž na základě toho, jak my sami vnímáme na bázi nabytých znalostí a získaných zkušeností svou vlastní realitu, jsme přesvědčení, že na základě stejných principů můžeme vnímat i pro nás odlišnou realitu. Bohužel tímto způsobem dojdeme jen k jakési registrační evidenci daného rozdílu. K tomu, abychom mohli srovnávat (komparovat) je ale zapotřebí mnohem víc než pouhé konstatování daných rozdílů (byť podložených sofistikovanými metodami zpracovávaných hromadných dat).

Klademe-li si otázku: Proč tomu tak je? Nabízí se celkem rychlá odpověď. Protože pouhé konstatování „rozdílu“ nikoho k ničemu nezavazuje. K tomu je zapotřebí tvorba „hlediska“ na jehož základě si vytváříme určité postoje k zjištěným rozdílům. A právě procesům tvorby nejrůznějších hledisek bychom měli klást mnohem větší pozornost, než je tomu doposud!

„Nic na světě nenahradí čas potřebný k tomu, aby dozrály hrušky, aby byly vychovány děti, aby byla formulována hlediska. ... Běží zde totiž o vnitřní postoje a jednotlivá hlediska a o kladení odporu a o nadšení a soustavy vztahů mezi myšlenkami a věcmi.“ (Exupéry, 1998, s. 66)

Společenské interakce v sociálním prostoru mohou mít skutečnou humanitní povahu jen za předpokladu, že jednotlivé osoby a taktéž (v nejširším slova smyslu) i dílčí společenské struktury, dokážou učinit obecný zájem svým vlastním přesvědčením, a ten se stane rozhodujícím fenoménem jejich svědomí. Podmínkou důstojného lidského spoluzití je tak přechod od pouhé subjektivní morality k jakémusi minimu mravní identity, která ale odvisí od povahy konkrétního sociálního prostoru. Ten, ale jak známo, je v jednotlivých civilizačně-kulturních regionech světa rozdílný. Na tuto skutečnost poukázal v celosvětovém měřítku „Střetem civilizací“ americký politolog Samuel Huntington (2001); podle slov Henry Kissingera - jednou z nejdůležitějších knih od konce studené války.

Je proto zcela relevantní připomenout, či spíše důrazněji zopakovat, několik nezpochybnitelných zjištění.

Makroregionálně, ale i regionálně vnímané zkušenosti jsou v evropské kulturní krajině historicky determinovány pestrou škálou sítí vztahů, které se stále (i když se snižující se intenzitou), v nejrůznějších prostorových úrovních uplatňují.

Poněkud jinak je různorodost vnímána v americkém kulturně-civilizačním prostoru, kde tamní zkušenost (na rozdíl od zkušenosti Evropanů)

není existenčně propojena s historicky podmíněnými vlivy lokální a regionální kultury. Americká zkušenost je v rozhodující míře ovlivňována racionálně utvářenými hledisky konkurence a trhu.

V evropské populaci je stále uchováváno něco „archetypálního“, významně poznamenávajícího percepci kulturně-společenské různosti. Duševní blízkost spočívající ve schopnosti prožívat pocit sounáležitosti se sociálně-kulturním prostorem příslušné dílčí struktury, se ve světě ekonomické kalkulace a všudy přítomné racionálně utvářené konkurenceschopnosti, nacházejí bohužel mimo hlavní pozornost rozhodujících organizačně-řídících struktur.

Prvky podmíněné lokálně nebo kulturně ale nelze nerespektovat jen proto, že reprezentují výraznou míru individuálnosti a specifik dílčích sociálních prostorů. Klima vzájemné důvěry totiž vyžaduje odhodlání posilovat respekt k vnitřně utvářeným kohezním silám, prostupujícím ve smyslu genia loci (genia regionis) celým evropským kontinentem, i když se často jedná o velmi těžce definovatelný, avšak v krajině po staletí existující, (i když pozvolna proměňující se) nekvantifikovatelný rozvojový fenomén.

Přestože základní charakteristikou evropského sociálního prostoru je různost, vlivem komercializace dochází k výraznému uplatňování fenoménu „stejnosti“. Zachování různosti je vnímáno jako neekonomické a neefektivní, zatímco stejnost je prezentována jako prostředek garantující ekonomičnost a efektivnost. Protože v sociálně stále více se integrujícím prostoru může mít tento přístup i inspirativní podobu, nelze jej jednorázově spojovat se šablonovitostí a uniformitou. Vzájemným propojováním nejrůzněji akceptovaných růzností (majících např. charakter tradic) může dojít k nové schopnosti funkční existence původního celku. Ten se ale bude vyznačovat jakousi mírou „podobnosti“ (relativní stejnosti).

Uplatnění a využití takto chápané stejnosti sociálního prostoru vyžaduje ale dokonalou znalost v něm se uskutečňujících rozdílností. Jejich imaginací lze dospět k novým pohledům na společensko-kulturní struktury světa. Akceptováním významu podobnosti společenských struktur, nabývá na důležitosti právě model fraktálního uspořádání struktur lidských společenství.

Bránit se stejnosti z důvodu šablonovitosti a uniformity tak lze paradoxně nejen posilováním různosti jako takové, ale i posilováním podobnosti jako výsledku kreativních imaginací různosti (např. komplementace určitých stylů kosmopolitního života).

V integrujícím se světovém prostoru planety Země tak získává na důležitosti výraznější pozornost věnována průnikům fenoménů podobnosti a různosti. Hledání odpovědí, souvisejících s dalším vývojem lidských práv a povinností člověka je tak odvislé od fungování dvou paralelně probíhajících procesů:

- Nucené podobnosti (relativní shody) jako výsledku prohlubujících se integračních vztahů, vyústujících v rozvoj vnějších společenských kohezních sil.

- Tolerance různosti (neshody) jako výsledku prohlubujících se integračních vztahů mající především charakter rozvoje vnitřních společenských kohezních sil.

V této souvislosti je užitečné připomenout poznatek jednoho z nejvlivnějších současných myslitelů ve sféře managementu – irského sociálního filozofa Charlese Handyho (1932), který nejenže dospěl k názoru, že stávající rozdíly na planetě Zemi nelze dále pokoušet se vyrovnávat ale ani ignorovat, nýbrž je třeba je uznat a legitimizovat. „Proto se dnes velké organizace, včetně národních vlád, pomalu přetvářejí do poněkud zmatených forem federací, mnohdy aniž by o tom mluvily nebo aniž by si to vůbec uvědomovaly... Po staletí jsme vyrůstali v zaměstnaneckém systému shora dolů. Pro většinu z nás práci zajišťovaly instituce, ať už ve veřejném nebo soukromém sektoru. V současné době instituce ořezávají, co mohou, takže potřebujeme celý systém nově nastavit. Musíme znovu začít odspoda, vytvářet malé podnikatelské projekty, které – v případě, že uspějí – mohou dál růst a vytvářet nová pracovní místa.“ (Handy, 2016, s. 155)

Ve sféře politologické Handy konstatuje „V současné době, kdy je v mnoha zemích moc příliš centralizována, se začíná vytrácet síla zastupitelské demokracie. K volbám chodí stále méně lidí, buď proto, že už přestali věřit ve schopnost zvolených politiků jednat slušně a kompetentně, nebo protože jsou přesvědčeni, že jejich hlas stejně nic nezmění.“ (Handy, 2016, s. 193)

Možná kuriózně proto zní jeho myšlenka o tom, že místo, aby si lidé autonomii vyžádali, budou do ní uvrženi. To ale znamená přistoupit na adekvátně novou formu vnímání časoprostorových struktur. Vzhledem k tomu, že v mnoha aspektech existence planety Země bylo potvrzeno fungování fraktálních struktur (nikoliv struktur hierarchických), nabízí se k úvaze potřeba promýšlet teoretické a praktické ukotvení tohoto typu strukturů organizace lidských společenství do celoplanetárního systému Země.

ZÁVĚR

Je všeobecně známou skutečností, že současný svět je na straně jedné mnohem fragmentovanější, než tomu bylo v minulosti, na straně druhé je mnohem propojenější, a to jak ve smyslu horizontálním (např. vazby mezi regiony či státy), tak ve smyslu vertikálním (např. mezi nestátními aktéry a státy). Bohužel oba tyto procesy se promítly do „vrůstajícího odcizení sociálních institucí od společnosti, jež mají reprezentovat“. (Barša 2015, s. 4) Neméně známou skutečností zůstává, že i přes významný vědecko-technický pokrok, lidé se potýkají na počátku třetího tisíciletí s absolutním nedostatkem kontaktů, na jejichž základě by lépe dokázali porozumět druhým, či dokonce sdíleli jejich hodnoty. To nelze zabezpečit pouhým kladením důrazu na organizaci a uskutečňování stále početně rostoucího množství nejrůznějších podpůrných akcí, které v konečném důsledku vedou k dlouhodobě

nefunkčnímu odčerpávání lidskou prací získaných finančních zdrojů. Je nutno především posilovat klima důvěry mezi částmi a celky společenských strukturálních systémů. To proto, neboť důvěra vyvolává relevantní pocity jistoty, vyplývající z přesvědčení, že partneři ve vzájemné komunikaci splní určitá očekávání. Důvěra je komplementárně svázána s lidskou solidaritou, což dokazoval např. filozof Kohák (1933–2020) „Kde není lidská solidarita, kde se život stane zápasem všech se všemi, bez pravidel, bez úsilí o spravedlnost, tam se soužití rychle stane diktaturou nejsilnějšího.“ (Kohák, Šantora, Zajíc, 2001, s. 116)

Příhodné klima pro rozvoj diktatur nejsilnějšího vzniká především v podmínkách hierarchicky vnímaných struktur. V systémově fraktálních přístupech, založených na vzájemné spolupráci dílčích částí, přinášejících harmonicky proporcionální výhody všem zúčastněným, postrádá diktatura nejsilnějšího jakýkoliv smysl.

V lékařských vědách by byl považován za hlupáka ten, kdo by vyslovil otázku „Co je pro život člověka důležitější; plíce nebo srdce?“ V ekologických disciplínách by postrádala smysl otázka. „Je pro život člověka důležitější vzduch nebo voda?“

Ve společenských vědách, dnes už se zřetelným úsilím nalézat synergické efekty při využívání jakýchkoliv zdrojů, lze predikovat blízkost fraktálního vnímání reality. Tento proces je však odvislý od důrazu společnosti na širší programové a koncepční myšlení, které je založeno na zevrubném studiu vzájemných vztahů měnícího se vnitřního a vnějšího prostředí lidských entit, a to jak v historických, tak i současných kontextech.

Vyjděme z všeobecně známé skutečnosti, že každý celek a tedy každá struktura ať sociální, filozofické, politická či jiná má tendenci rozpadat se do menších, dílčích struktur, které spolu buďto koexistují nebo na sebe působí destruktivně.

Z výše uvedených tvrzení vyplývá, že i na dnešním stavu světového společenství lidí, (svým způsobem) není nic zvláštního. To dokládají jednak procesy fragmentace, jednak procesy promítající se ve značné míře do růstu negativních kohezních sil (vztahů).

Jako zvláštní se ale může jevit skutečnost, že v přijatých dokumentech rozvoje Evropské unie (zvláště pak koncepční materiál Evropa 2020) byl jednoznačně preferován rozvoj pozitivně kohezních sil hospodářské, sociální a územní koheze. Ve značné míře proto existující rozpor mezi deklarovanými dokumenty a existující realitou vyvolává potřebu hledání nového, humánnějšího modelu organizace a řízení lidských společenství. To je navíc posilováno rostoucím intelektuálním vědomím o rozpracování paradigma vzájemné spolupráce společenských subjektů na bázi vzájemné výhodnosti všech zúčastněných partnerů konkrétní spolupráce. To je ale možné jen tehdy, jestliže hierarchické vnímání struktur bude vyvažováno a postupně nahrazeno existencí struktur takového typu, které jsou vlastní nejen abiotické složce krajiny, ale i sociálním strukturám lidského společenství. Těmito strukturami jsou struktury fraktální.

Bohužel, vnímání časoprostorově diferencovaného celosvětového společenství lidí je v současnosti výrazně podřízeno instrumentálnímu myšlení. To ale „nedovede pochopit význam „neúčelných“ věcí, které nelze převést na prostředky, nástroje, tabulky, grafy, čísla. Instrumentální myšlení se už neptá: A k čemu jsou prostředkem? Jaký mají smysl? Tyto otázky jsou velké tabu.“ (Hauser, 2012, s. 132)

Pochopit fraktální strukturu lidského společenství, jehož základními znaky by byly relativní autonomie a relativní soběstačnost, je ale neslučitelné s paradigmatem konkurence, jímž se vývoj vyspělých společností v současnosti řídí. Alespoň v teoretické a akademické úrovni se proto může jevit jako zcela konkrétní podnět ke změně vnímání reality světa nová a svým obsahem ve společenských vědách exkluzivní publikace „Nádej fraktální společnosti.“ (Vencálek, 2024)

Seznam použité literatury

- AGHA, P. (ed.): *Budoucnost státu?* Praha : Academia, 2017.
- BAUMAN, Z.: *Tekuté časy ; Život ve věku nejistoty.* Praha : Academia, 2008.
- BARŠA, P.: Návrat (geo)politiky. In *Právo : Salon literární a kulturní příloha.* 2015, Vol. 25, No. 908, p. 4, 5. ISSN 1211-2119.
- BECK, U.: *Riziková společnost / Na cestě k jiné modernitě.* Praha : Sociologické nakladatelství, 2004.
- BECK, U.: *Moc a protiváha moci v globálním věku / Nová ekonomie světové politiky.* Praha : Sociologické nakladatelství, 2007.
- DEWEY, J.: *Rekonštrukcia liberalizmu ; Z politickej filozofie klasického pragmatizmu.* Bratislava : Kalligram, 2001.
- EXUPÉRY, A. S.: *Citadela.* Praha : Vyšehrad, 1998.
- HANDY, CH. *Druhá křivka: Jak neminout odbočku do budoucnosti.* Překlad H. Škapová. Praha : Management Press, 2016.
- HAUSER, M.: *Kapitalismus jako zombi / neboli Proč žijeme ve světě přízraků.* Praha : Rybka Publishers, 2012.
- HUNTINGTON, S.: *Střet civilizací / Bok kultur a proměna světového řádu.* Praha : Rybka Publishers, 2001.
- KOHÁK, E. - ŠANTORA, R. - ZAJÍC, J.: *Erazim Kohák : Poutník po hvězdách.* Praha : Portál, 2001.
- MÁNERT, O.: Uctíváme zlaté tele, burcuje papež František proti diktatuře peněz. [online]. [2013-05-17]. Available at: <https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/papez-frantisek-a-ekonomicka-krize.A130517>.
- VENCÁLEK, J.: *Teória fraktálnej demokracie / Theory of Fractal Democracy.* Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014.
- VENCÁLEK, J.: *Inkluzívna diferenciacia sveta; Inclusive Differentiation of the World.* Nemšová : Tlačiareň J + K, 2021.
- VENCÁLEK, J.: *Nádej fraktálnej spoločnosti.* Nemšová : Tlačiareň J + K, 2024.

Jaroslav Vencálek is a professor at Institute of Political Science, Faculty of Arts, University of Presov.

[e-mail: jaroslav.vencalek@unipo.sk]

Discussion

SOCIÁLNA POLITIKA A SOCIÁLNE SLUŽBY

SOCIAL POLICY AND SOCIAL SERVICES

Peter SLOVÁK

Abstract

Each social system has its own authentic characteristics, including social policy, social welfare and so specific models of social services provision. These are usually the result of the customs and culture of each nation, society and democratic legislation. It is evident that social work theories are involved in the creation theoretical models of social services provision and these are naturally an integrated part of social policy. In a certain sense, the theoretical models can be described as alternative approaches and a basic construct for the implementation of social services. Each of the models, depending on the context of their application, has certain advantages but also certain limitations, which are identified in the present paper. Indeed, the same fact may present a preference under certain conditions and a disadvantage under others. The key is to look for and update the pillars of models that positively support the improvement of the quality of social services. Social policy discovers innovative attributes in models of social services provision in order to with regard on space and time participate in the creation of effective social services.

Keywords: *the new public service, social policy, social services, theoretical models.*

ÚVOD

Sociálne služby v optike sociálnej politiky sú horizontálnym pojmom, keďže sa môžu vytvárať vo všetkých sústavách sociálnej ochrany ako náhrada dávok alebo ako ich doplnok. Dynamické premeny cieľov sociálnej politiky sa tak podieľali na profilácii modelov sociálnych služieb (Tomeš 2010). Niet pochybností, že sociálne služby v kontexte vlastného vývoja, sa ukotvili v sociálnej práci, a preto čerpajú z nej aj teoretické východiská. Odrážajú sa v nich progresívne zmeny a ich optimalizácia vzhľadom k aktuálnym sociálnym problémom. Týmto spôsobom sa tak vyprofiloval jedinečný diapazón teórie sociálnych služieb. Integračný model sociálnej práce predstavuje pyramídu hodnôt a postojov, na ktoré nadväzujú bazálne a

špecifické teórie. A tie sú medzistupňom pre formovanie autentických prístupov a modelov, pričom vrcholom pyramídy je reflexia praxe (porov. Maureen Ross in Levická et al. 2016).

Všeobecne modely vnímame ako špecificky usporiadané poznatky, ktoré ponúkajú organizovaný popis aktivít v štruktúrovanej forme. Podľa Levickej et al. (2016) predstavujú určitý „plán pre akciu,“ ktorý všeobecným spôsobom popisuje čo sa deje v praxi. Ak je základom modelu teória učenia, model poskytuje konkrétne pokyny pre dosiahnutie naplánovanej zmeny, popisuje teda proces, ktorým klient spolu so sociálnym pracovníkom prechádza. Inými slovami autentické teoretické modely sociálnych služieb vznikajú v súvzťažnosti teoretických modelov sociálnej práce a aplikovaných autentických prístupov ako napríklad systémového prístupu, psychosociálneho prístupu, prístupu zameraného na klienta, participatívneho, restoratívneho, antiopresívneho či terapeutického, poradenského prístupu a mnohých iných. V teoretických modeloch sociálnych služieb vnímame prienikové body, určené práve spomínanými akcentmi teoretických východísk a prístupov v sociálnej práci.

Payne (2021) označuje teóriu za ucelený komplex usporiadaných poznatkov: *„Všetky sociálne činnosti vytvárajú praktickú teóriu, ktorou v sociálnej práci môžu byť perspektívy, rámce, modely a vysvetľujúce teórie. Často sa navzájom dopĺňajú.“* Zároveň pripomína, že sociálna konštrukcia teórie sociálnej práce tvorí politiku. To znamená, že skupiny v rámci profesie bojujú o získanie vplyvu na prax tým, že získavajú podporu pre určité teórie. Ciele sociálnej práce ako sociálna súdržnosť, posilnenie postavenia, sociálna zmena a rozvoj tvoria kontext, v ktorom sa konštruujú teórie praxe. A teda i praxe sociálnych služieb. V tejto súvislosti treba vziať do úvahy, že teória nie je totožná s vedomosťami. V základnej línii to znamená, že teória indukuje myslenie o niečom, kým vedomosť je opis skutočnosti. Prax potrebuje teóriu ako využiť vedomosť. Vedomosť, prax a teória sa spájajú z dvoch hlavných dôvodov: Skutočný svet existuje nezávisle od teórií a myšlienok, ale dôkazy o reálnom svete musia byť získané tak, aby boli akceptované ako platné prostredníctvom akceptovaného vedeckého procesu. Sociologický výskum naznačuje, že disponovať teóriami o praxi nie je vymedzené len pre sociálnu prácu. Teória praxe je druh sociálnej teórie, ktorá opisuje ako sociálna skupina koncipuje a organizuje dôležité aspekty jej práce (Nicolini in Payne 2021). Bočáková a Hrnčárik (2022) píšú, že človek sa často ocitá v situáciách, kedy si nevie pomôcť. V takých prípadoch je tu na jeho ochranu systém sociálneho zabezpečenia.

Za pozornosť stojí aj konkrétny legislatívny model sociálneho štátu, v ktorom sa sociálne služby realizujú. Ak berieme do úvahy či už anglosaský, škandinávsky alebo korporatívny model, môžeme v každom nájsť špecifické prvky teoretických modelov sociálnych služieb. Pri anglosaskom modeli štát len v minimálnej miere (minimálne štandardy) preberá zodpovednosť za sociálne zabezpečenie, všetko podstatné prenecháva v rukách miestnych orgánov (samosprávy) a neštátnych organizácií. Škandinávsky model sociálneho štátu je štedrý, no prirodzene exponuje v nákladnom sociálnom

štáte, pričom podporuje širokú paletu sociálnych služieb poskytovaných verejným sektorom. A konečne korporatívny model (Nemecko, Rakúsko), kde hoci sociálne poistenie výrazne ovplyvňuje poskytovanie sociálnych služieb, je v značnej miere ponechané v rukách neštátneho sektoru, pričom sa ukazuje ako najúspešnejší (Matoušek 2011).

Koncepcia poskytovania moderných sociálnych služieb má svoj aktuálny predikát v individuálnom poskytovaní sociálnych služieb. Ide o skutočnosť, ktorá sa postupne etabluje na poli sociálnych služieb, i keď proces kreovania prirodzene neskončil. Najčastejšie sa stretávame s nasledovnými spôsobmi uplatnenia. Trhový model s charakteristickými prvkami The New Public Management a komunitný model poskytovania sociálnych služieb s typickými črtami tzv. The New Public Service - Novej verejnej služby. V oboch prípadoch ide o úsilie využiť privátny sektor a biznis prístupy, no v súčasnosti už nejde len o využitie biznis techník v priestore sociálnych služieb, ale najmä o zmenu myslenia fungovania verejnej správy (Denhardt, Denhardt 2015).

1 ADMINISTRATÍVNY MODEL POSKYTOVANIA SOCIÁLNYCH SLUŽIEB

Administratívny model poskytovania sociálnych služieb má svoj pôvod v koncepte vlastností mechanickej organizácie (Burns, Stalker 1996). Dôraz sa kladie na presné postupy a dodržiavanie pravidiel, systém riadenia založený na hierarchickej štruktúre a značná miera uzavretosti voči prostrediu okolo. Štruktúra zamestnancov s ich rolami, pracovné procesy fungujú na princípe stroja, pričom zjavné je úsilie o maximálnu efektívnosť v aplikácii sociálnych služieb. Očakávaná lojalita a zásadné rešpektovanie pravidiel môže však z pohľadu organizačnej štruktúry viesť k rigidite. Spokojnosť pomáhajúcich profesionálov súvisí s hodnotením situácie v konkrétnom zariadení sociálnych služieb. Zásadná tímová spolupráca viac-menej absentuje, uprednostňuje sa vertikálna komunikácia nadriadený verzus zamestnanec. Vykonávanie nemenných štandardných postupov prirodzene nenabáda k ochote zamestnancov meniť prístupy. Aplikácia sociálnych služieb má punc oficiálnosti s prísnyim dodržiavaním predpísaných noriem a pravidiel. Navyše treba povedať, že ciele zariadení sociálnych služieb sú oddelené od cieľov partnerov, ktorí participujú na ich realizácii. Istá miera uzavretosti u zamestnancov sociálnych služieb sa spája s menšou ochotou prispôbovať svoje pracovné správanie. Zo strany manažmentu zariadení sa k zamestnancom pristupuje skôr vecne, neosobne bez akceptácie individuality osobnosti. Nezriedka sa stáva, že tradičný administratívny model poskytovania sociálnych služieb klienti ignorujú. Napriek tomu percipujeme v ňom aj isté výhody, ktoré súvisia s dodržiavaním štandardných postupov či ľahším riešením rutinných úloh. Limitom je neochota riešiť neštandardné problémy, ktorých prirodzene s výkonom profesie a pracovných úloh môže byť veľa. V konečnom dôsledku model nie je vhodný pre individuálne poskytovanie sociálnych služieb. Ak manažér sociálnych služieb chce implementovať moderný prototyp poskytovania sociálnych služieb, je nevyhnutné vystúpiť z neho a prejsť smerom k profesionálnemu modelu, s

ohľadom aj na kvalitu poskytovaných sociálnych služieb. Prepojenie perspektívy sociálnej práce a manažmentu má svoje úskalia a obmedzenia, zároveň však môže ponúknuť nové podnety pre porozumenie problematiky kvality v sociálnych službách a žiaľ administratívny model tento potenciál nemá (Malík Holasová 2014).

2 PROFESIONÁLNY MODEL POSKYTOVANIA SOCIÁLNYCH SLUŽIEB

Na rozdiel od administratívneho, dôraz profesionálneho modelu spočíva v kvalifikácii a pripravenosti pomáhajúcich profesionálov v sociálnych službách vedieť riešiť konkrétne problémy. Podstatná nie je hierarchická štruktúra pracovníkov. Pre tento typ modelu to napríklad v praxi zariadenia sociálnych služieb znamená, že pokiaľ ide o reakcie na okolité prostredie, organizácia sa správa ako živý organizmus. Reaguje na aktuálne zmenenú sociálnu situáciu obmenou organizačnej štruktúry, pracovných postupov a úloh, pričom sa to nepovažuje za zložitú úlohu. V porovnaní so spomínaným mechanickým typom organizácie, sa dokáže lepšie prispôsobiť nestabilnému prostrediu. Rozdiel je aj v prístupe k zamestnancom a pracovným podmienkam. Podporuje kreativitu, inovácie, a hľadajú sa zamestnanci s potrebnou kvalifikáciou, zručnosťami a schopnosťami.

Implementácia inovatívnych postupov je pozitívne prijímaná. Kontrolný mechanizmus nepôsobí len zmysle reštrikcie zo strany nadriadeného, ale aj o istú formu sebakontroly. Vo väčšej miere sa využíva aj tímová práca. Otvorenosť sa prejavuje aj v komunikácii medzi jednotlivými zariadeniami (Burns, Stalker 2001). Profesionálny model umožňuje vytvoriť podmienky na individuálne poskytovanie sociálnych služieb, inými slovami obrazne povedané presne šité na mieru klienta, a jeho psychosociálnej situácii. Čo sa týka konkrétneho zriadenia, to získa organizačnú komplexnosť. Názov tohto modelu vypovedá o kontinuálnej profesionalizácii, teda v rámci vlastných kompetencií uplatňovať maximálnu mieru požadovaných štandardov. Navrátil (2001) sa domnieva, že procesy profesionalizácie idú ruka v ruku novými formami vzťahov medzi pomáhajúcimi a klientmi. Tiež vytváranie etických kódexov, diskusia a analýza kompetencií medzi príbuznými profesiami, odborné vzdelávanie a profesijné asociácie. To všetko súvisí s profesionalizáciou sociálnych služieb.

Banksová (in Matoušek 2005) potvrdzuje prepojenosť s profesionálnym modelom v sociálnej práci. Súčasťou je autonómia profesionálov, ktorí prostredníctvom odborných zručností získaných kontinuálnym vzdelávaním a dodržiavaním etických kódexov sociálnej práce získavajú profesionálnu identitu. Aj preto, že neustále sa usilujú o práva a záujmy užívateľov sociálnych služieb. Winkler (2014) však pritom pripomína, že dochádza ku kríze tzv. „ortodoxného“ profesionalizmu i preto, že viac sa kladie dôraz na dôveru profesionála v schopnosti samotného klienta sociálnych služieb vyriešiť si problém sám. Naznačuje tak modernejšiu verziu nového profesionalizmu. Dôraz na klientove práva, účasť klient na rozhodovaní a ovplyvňovaní poskytovanej sociálnej služby.

S profesionálnym modelom v konečnom dôsledku súvisí aj diferenciácia sociálnych služieb na základe ich kvality. Podľa Malík Holasovej (2014) významnú úlohu zohráva orientácia na produkt (product-based). Usmerňuje sociálne služby na kvalitu ako súhrn významných vlastností podľa konkrétneho druhu služby. Spoločnými znakmi je ľudskosť, autonómia, profesionalita, spolupráca, organizačné fungovanie a hospodárnosť. Orientácia na klienta (user-based) prináša posudzovanie kvality u hľadiska zákazníka, teda užívateľa sociálnych služieb. Významný vplyv tu majú subjektívne názory a predstavy klienta, v mnohých prípadoch s väčšou váhou ako objektívne hľadisko produktivity. Orientácia na cenu (price-based) vychádza z predpokladu naplnenia očakávaní klienta za prijateľnú cenu. Vedieť reagovať na individuálne potreby klienta, účinnosť sociálneho začleňovania, získavania autonómie a nezávislosti. Existuje však bariéra závislosti od politických, spoločenských či hospodárskych vplyvov. A v neposlednom rade orientácia na poskytovateľa (provider-based) či už ide o konkrétnu osobu alebo organizáciu, ktoré poskytujú konkrétny produkt sociálnych služieb. Ide o kvalitu personálu, odbornej erudície a zručnosti, primerané technické a obslužné vybavenie. Konkurencieschopnosť a marketingová stratégia sociálnej služby je na prvom mieste.

3 TRHOVÝ MODEL POSKYTOVANIA SOCIÁLNYCH SLUŽIEB

Individuálne rozhodovanie a potreby klientov sociálnych služieb, spolu s fiškálnymi tlakmi na hospodárnosť stoja za vznikom trhových mechanizmov (platí aj pre verejný sektor), ktoré sa implementovali do trhového modelu sociálnych služieb (Cabanová in Potůček 2005). Mal by existovať reálny výber bez hrozby sankcií a transparentnosť trhu. Občanom by malo byť jasné, ktorá organizácia im môže pomôcť, ako funguje a aká je kvalita služieb, ktoré poskytuje. Len za takýchto podmienok môže trh prispieť k samostatnosti občanov a efektívnemu poskytovaniu služieb. Ide v podstate o percepciu klienta ako zákazníka, ako sme to spomínali pri etablovaní kvality v sociálnych službách. Poskytovanie sociálnych služieb pomocou trhových mechanizmov nájdeme v paralele New public management (porov. Denhardt, Denhardt 2015). Počas 80. rokov 20. storočia došlo v dôsledku ekonomických problémov k výraznému oslabeniu a kríze sociálneho štátu. Nárast verejných výdajov zo štátneho rozpočtu prispel k profilácii alternatívnych prístupov využívania sociálnych služieb, keď štát už nie je jedinou zásobárňou. Efektívne, účinné a profesionálne služby, na ktorých sa podieľajú občania tým, že ich usmerňujú prostredníctvom vlastných požiadaviek predurčujú zoštíhlenie verejnej správy, pričom sa priestor viac ponúka privátnemu sektoru. Tento model viac inklinuje k využívaniu manažérskych techník, k zvyšovaniu osobnej zodpovednosti každého pomáhajúceho profesionála v línii kontroly a transparentnosti. Úsilie maximalizovať produktivitu a flexibilnejšie poskytovanie sociálnych služieb s partnerským a otvoreným prístupom. Hodnoty súkromného sektora a úloha manažérov v sociálnych službách podnikateľsky myslieť, dávajú šancu maximalizovať produktivitu a

uspokojiť klientov sociálnych služieb. Konkurencia predikuje šetrnosť pri zaobchádzaní s nielen verejnými zdrojmi. Úlohou je poskytnúť väčšie množstvo služieb aj pri znížení priamych nákladov. V tomto modeli sa redukuje solidárny princíp. Narastajúca finančná náročnosť, sa kompenzuje významným spolufinancovaním služieb, kde nadštandard služieb je už v základnom balíku ponuky.

Isto nie je jednoduché naplno uplatniť tento model, i keď štát už nemá monopol na poskytovanie sociálnych služieb a vo viacerých prípadoch môže ísť len o akoby trhový model. Najmä ak sú zjavné rozdiely u poskytovateľa i príjemcu služieb. Na strane poskytovateľa absentujúca konkurencia, ktorá súťaží o prijímateľov služieb. Na strane klientov chýbajúca kúpna sila, vyjadrená finančnou solventnosťou, disponibilnou možnosťou určitého rozpočtu, ktorý majú k dispozícii na nákup konkrétnych služieb. Treba podotknúť, že v istých prípadoch rozhoduje o „kúpe“ danej služby tretia strana (rodina, manžel/ka, partner/ka, deti). Poskytovanie sociálnych služieb prostredníctvom kvázi trhov môže dosiahnuť väčšej schopnosti reagovať na potreby a sebaurčenie zo strany klienta za predpokladu trhu, ktorý je konkurenčný, teda existuje dostatočné množstvo poskytovateľov a užívateľov sociálnej služby. Obe strany musia mať prístup k presným a nezávislým informáciám. Poskytovatelia najmä o cene, zatiaľ čo klienti predovšetkým o kvalite služieb. Transakčné náklady musia byť obmedzené na obmedzené na minimum. Prirodzene podstatná je motivácia oboch strán, či už vo finančných aspektoch (poskytovatelia) alebo prostredníctvom svojich záujmov (klienti). Winkler (2007) naznačuje že filozofia neoliberalizmu sa usiluje nahradiť byrokratický štýl realizácie sociálnej politiky a to aj v sociálnych službách. Schopnosť nájsť vhodné organizačné štruktúry na dosiahnutie rozvoja ľudských zdrojov, reforma právno-administratívnych opatrení spojených s byrokraciou sú súčasťou neoliberalnej koncepcie.

I keď sa trhový model javí ako optimálny, prekážkou môže byť už naznačená nízka konkurencia. Vyšší podiel dopytu po službe prirodzene spôsobený demografickými vplyvmi. Napriek tomu zavádzaním trhových mechanizmov je možné zabezpečiť efektívnejšie i nákladovo účinnejšie sociálne služby. Výhodou je aj vzájomná kontrola konkurenčných súkromných poskytovateľov služieb. Jeden subjekt tak prostredníctvom svojej činnosti kontroluje druhého, aby zabezpečil jeho efektívne fungovanie. Navyše umožňuje poskytovať kvalitných špecializovaných služieb prispôbených potrebám a želaniam klientov.

4 BUDÚCNOSŤ MÁ KOMUNITNÝ MODEL POSKYTOVANIA SOCIÁLNYCH SLUŽIEB

Komunitný model poskytovania sociálnych služieb má svoj pôvod v koncepcii New Public Service (Denhardt, Denhardt 2015). Exponuje v nej dôraz na väčšiu aktivitu jednotlivca a participáciu na veciach verejných. Komunitné aktivity, dobrovoľníctvo, podpora rozvoja komunít sa javí ako pozitívny posun v realizácii nových sociálnych služieb, založených na

efektívnej vzájomnej spolupráci s menšou mierou kontroly. Komunita a verejná spoločnosť koreluje s podporou pomáhajúcich profesionálov, nie však na báze kontroly a riadenia, ale na základe sprostredkovania podnetov a hľadania spoločných záujmov. Činnosti, ktoré určujú víziu a smerovanie sociálnych služieb, sú v centre rozsiahleho verejného dialógu a reflexie. Spoločným úsilím a vzájomnou spoluprácou je možné dosiahnuť vyššiu účinnosť sociálnych programov. Východiskovým bodom je vytvárať prostredie priaznivé pre spoluprácu a participáciu.

Spoločné záujmy by však nemali byť len otázkou potenciálneho nákupu jednotlivých služieb. Mali by byť založené na dialógu a spoločných hodnotách. Vo verejnom sektore komunitný model poskytovania sociálnych služieb pomáha aj tým, ktorí na služby čakajú, potrebujú ich, alebo zatiaľ aktívne nevyhľadávajú. Ide o budúce generácie príjemcov, ako aj príbuzných klientov, ktorí v súčasnosti potrebujú služby. Niektorí sa navyše ani nechcú stať užívateľia služieb, keďže disponujú lepšími zdrojmi, aby vlastné potreby v danej oblasti naplnili. Konceptcia New Public Service však zdôrazňuje, že v záujme ľudí ako občanov je dôležité obrátiť sa na širšiu komunitu.

Administratívny model	Profesionálny model	Trhový model	Komunitný model
Presné rozdelenie práce, striktná kontrola pracovníkov	Profesijná špecializácia, nové pracovné postupy	Aplikácia trhových mechanizmov, úsilie o zisk	Orientácia na klienta, úsilie pomáhať tým, ktorí to najviac potrebujú
Rutinné postupy, neochota prijímať zmeny	Ochota prijímať zmeny, otvorenosť voči okoliu	Kvalitné služby odvodené od kúpyschopnosti klienta	Kvalita služieb daná solidaritou
Uzavretosť voči okoliu, Dominantná rola pracovníka, pasivita klienta	Zohľadnenie individuálnych odlišností klienta, aktívny podiel klienta na tvorbe služby	Individuálne napĺňania potrieb klienta na základe jeho požiadaviek, klient je vnímaný ako zákazník	Obojstranný vzťah daný najmä dôrazom na prania a potreby

Tab. 1 Prehľad jednotlivých teoretických modelov poskytovania sociálnych služieb

Zdroj: *vlastné spracovanie*

V optike tohto modelu poskytovania sociálnych služieb, by sa úradníci verejnej správy mohli prirovnať k ich priamym poskytovateľom. To znamená že majú zabezpečiť odozvu potencionálnych klientov vyjadriť vlastné záujmy a umožniť im podieľať sa na tvorbe služieb. Motiváciou je pomáhať ľuďom v núdzi priamo v ich komunite. Sprostredkovatelia sociálnych služieb, sociálni pracovníci sa riadia normami vlastnej profesie, ako aj normami a hodnotami

klientov komunity. Zároveň môžu využiť potenciál dobrovoľníctva, založený na koncepcii osobnej solidarity. Táto súvzťažnosť, ktorú predstavuje komunitný model má v porovnaní s vyššie uvedenými modelmi zreteľné výhody. Predstavuje alternatívu k administratívne poskytovanému sociálnym službám, ale aj voči poskytovanému jednotlivých sociálnym službám na trhovom princípe. Výhodou modelu oproti napríklad modelu na trhovom základe je menšie riziko, že napriek nízkej kúpnej sile klienta, dosiahne na adekvátnu službu.

ZÁVER

Bočáková (2015) konštatuje, že sociálna politika je veľmi náročná na verejné zdroje. Korektná sociálna politika sa predovšetkým orientuje na človeka a jeho osobný rozvoj, na jeho životné podmienky a na kvalitu jeho života. Stotožňujeme sa s tvrdením Benzecry at al. (2017), že učenie sa teórie ako multiplicity v dialógu má pozitívne dôsledky pre individuálnu dispozíciu človeka vnímať teóriu, ktorá umožňuje spresňovať, precizovať a objasňovať skutočnosti prostredníctvom procesu pomalej rekonštrukcie. Bolo by naivné neakceptovať, že vďaka obrovskému pokroku v rôznych oblastiach vedy, ale aj politiky a sociálnych vied, je nevyhnutná revitalizácia zaužívaných modelov poskytovania sociálnych služieb. Komparáciou viacerých modelov poskytovania sociálnych služieb, sa ako progresívny javí práve komunitný model.

Komunitný model poskytovania sociálnych služieb sa vyznačuje najmä snahou pomôcť človeku v núdzi, keďže bazálne vychádza z hodnôt solidarity. Sprewádza ho veľký počet aktérov, ktorí sa podieľajú na formovaní sociálnej služby, čo považujeme za benefit. Na základe obsahovej analýzy hodnotíme, že profesionálny model a jeho formy, spoločne s trhovým i komunitným modelom predstavujú dôležitú alternatívu konzervatívneho modelu poskytovania sociálnych služieb zo strany štátu. V súvzťažnosti s komunitným modelom a konštruktívnym nastavením jednotlivých benefitov je možné zmierniť negatívne účinky centralizovaného a byrokratického poskytovania sociálnych služieb. Je záruka, že rozvoj sociálnych služieb bude akceptovať individuálne záujmy človeka v jeho prirodzenom prostredí, a to je v každom prípade cesta korektnosti.

Zoznam použitej literatúry

- BENZECRY C. E., KRAUSE M., REED I., A. 2017. *Social Theory Now*. Chicago: The University of Chicago Press, 2017. pp. 395. ISBN 13: 978-0-226-47528-8.
- BOČÁKOVÁ, O. 2015. *Sociálna politika a sociálne zabezpečenie*. Brno: Tribun EU, 2022. 168 s. ISBN 978-80-263-0938-3.
- BOČÁKOVÁ, O., HRNČÁRIK, A. 2022. *Sociálne zabezpečenie*. Nemšová: J+K, s.r.o. 2022. 105 s. ISBN 978-80-89788-64-4.
- BURNS T., STALKER G. M. 1996. *The Management of Innovation*. New York: Oxford University Press, 1996. 267 p. ISBN 0-19-828877-8.
- DENHARDT, R. B., DENHARDT, J. V. 2015. *The new public service: serving not steering*. Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 2015. 272. p. ISBN 978-13-157-0976-5. DOI<https://doi.org/10.4324/9781315709765>
- GHENTA, M. - SARBU, R. - MIHAI, M. 2014. *Managing quality in social care services*.
- LEVICKÁ, J., LEVICKÁ K., BÁNOVČINOVÁ A., UHNÁKOVÁ, D. 2016. *Teoretické východiská sociálnej práce*. Trnava: FZa SP Trnavskej univerzity. 2016. 88 s. ISBN 978-80-8082-962-9.
- MALÍK HOLASOVÁ, V.. 2014. *Kvalita v sociálnej práci a sociálnych službách*. Praha: Grada Publishing, 2014. 160 s. ISBN 978-80-247-4315-8.
- MATOUŠEK, O. et al. 2005. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 352 s. ISBN 80-736700-2-X.
- MATOUŠEK, O. 2011. *Sociální služby*. Praha: Portál, 2011. 200 s. ISBN 978-80-262-0041-3.
- NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Zeman, 2001. 168 s. ISBN 80-903070-0-0.
- PAYNE, M. 2021. *Modern Social Work Theory*. London: Macmillan Education limited; 2021, 568pp. ISBN 978-1-3520-1108-1.
- POTUČEK M. et al. 2005. *Veřejná politika*. Praha: SLON, 2005. 396 s. ISBN 80 864295-0-4.
- RICHMOND, M., E. 1917. *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation, 1917.
- TOMEŠ, J. 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010. 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3.
- WINKLER, J. 2014. *Organizace implementačního procesu. Institucionální hledisko analýzy*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 273 s. ISBN 978-80-210-7823-9.
- WINKLER, J. 2007. *Teorie rozhodování a dynamika sociální politiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2007.s. 254 s. ISBN 978-80-210-4486-9.
- GHENTA, M. - Sarbu, R. - Mihai, M. 2014. *Managing quality in social care services*.

Peter Slovák is an assistant professor at the Faculty of Social Sciences, University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava.
[e-mail: peter.slovak@ucm.sk]

Reviews

**Erik Pajtinka: Diplomacia Európskej únie. 1. vydanie.
Bratislava: PAMIKO, 2023. 185 strán,
ISBN 97-80-85660-15-9.**

Ľudmila LIPKOVÁ

Keywords: *European Union, diplomacy, European External Action Service, diplomatic corps*

Vydavateľstvo PAMIKO publikovalo tematicky novátorský text mladého avšak odborne vysoko erudovaného autora, vysokoškolského pedagóga z Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici PhDr. Erika Pajtinku, PhD. Recenzné posudky na publikáciu vypracovali renomovaní slovenskí diplomati, bývalý minister zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky JUDr. Miroslav Lajčák a bývalý mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Slovenskej republiky v Portugalsku JUDr. Peter Rusiňák, PhD. Pozitívne posudky oboch menovaných diplomatov sú dôkazom vysokej kvality publikácie.

Európska únia je od 1. mája 2004 každodennou súčasťou života každého občana Slovenskej republiky ako členského štátu tohto integračného zoskupenia. To znamená, že všetky politiky dnešnej Európskej únie bezprostredne ovplyvňujú náš život. Od svojho vzniku sa toto pôvodne západoeurópske ekonomické integračné zoskupenie zo šiestich štátov do dnešného dňa rozšírilo na dvadsaťsedem členských štátov. Popri rozširovaní dnešnej Európskej únie dochádza i k prehĺbovaniu jej aktivít, ktoré boli pôvodne orientované na ekonomickú spoluprácu. Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika je jednou z moderných politík Únie. Aj keď diplomacia Európskej únie nie je výsostnou doménou iba zahraničnej politiky Európskej únie, ale je aktívnou súčasťou všetkých politík Európskej únie, pretože súčasné procesy internacionalizácie a globalizácie (spoločná poľnohospodárska politika, spoločná obchodná politika, energetická politika ai.) vedú k integrácii EÚ do celosvetových ekonomických a politických procesov, kde je možné dosiahnuť úspech iba využitím vysokého diplomatického majstrovstva.

Doktor Erik Pajtinka sa vo svojej odbornej publikácii rozhodol zhostiť témy *Diplomacia Európskej únie*. Hneď na úvod treba konštatovať, že sa mu podarilo vytvoriť originálne dielo, ktoré na slovenskom trhu s literatúrou venujúcej sa aktivitám Európskej únie chýbalo.

V úvode autor oboznamuje čitateľa s používanými základnými terminologickými nástrojmi. Logicky prvý pojem, ktorý je vysvetlený z viacerých aspektov, je pojem diplomacia. Autor si pri analýze významu tohto pojmu zobral na pomoc texty niekoľkých zahraničných autorov - Geoffa Berridgea, Martina Hubingera a Georgea Lloyda, ktorí podávajú svoj výklad daného pojmu.

Na základe analýzy traktovania pojmu diplomacia uvedených odborníkov, autor ponúka svoje vlastné viacdimenzionálne poňatie diplomacie Európskej únie, ktoré chápe ako súbor aktivít Európskej únie nenásilného charakteru, zameraných na realizáciu jej spoločných záujmov vo vzťahu k nečlenským štátom Únie a medzinárodným organizáciám, ďalej ako diplomatickú službu Európskej únie predstavenú súborom profesionálnych diplomatov Únie, pôsobiacich na ústredí diplomatickej služby Únie v Bruseli a na zastúpeniach v tretích štátoch a pri medzinárodných organizáciách. Ako posledný význam obsahu tohto pojmu uvádza autor zahraničnú politiku Európskej únie v zmysle súboru konkrétnych cieľov Únie v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky a zahraničných vzťahov Únie.

Autor si za cieľ publikácie stanovil komplexne charakterizovať systém fungovania inštitúcií Európskej únie a formy praktického výkonu diplomatických aktivít. Publikácia je zameraná na identifikáciu špecifických prvkov diplomacie Európskej únie, okrem oboznámenia čitateľa s fungovaním diplomatických aktivít Únie hodnotí a vymedzuje potenciál a limity ich budúceho pôsobenia.

Dr. Pajtinka rozdelil svoju publikáciu na šesť logicky na seba nadväzujúcich častí.

Prvá kapitola práce nesie názov „*Historický vývoj diplomatických inštitúcií európskych spoločenstiev pred Lisabonskou zmluvou*“. Autor sa v úvodnej kapitole zameril na vysvetlenie mechanizmu vytvárania diplomatických misií tretích štátov pri historicky prvom európskom spoločenstve - Montánnej únii. Všíma si rôznorodosť ich technického fungovania. Následne sa text zameriava na proces vytvárania na budovania zastúpení v tretích štátoch označovaných ako Informačný úrad Európskeho spoločenstva uhlia a ocele. Od roku 1958 začalo fungovať Európske hospodárske spoločenstvo, ktoré zahŕňalo širšiu ekonomickú integráciu nielen integráciu sektorov. Význam EHS bol zásadnejší pre rozvoj všestrannej hospodárskej spolupráce medzi členskými štátmi, rovnako však ekonomická integrácia zasahovala aj tretie štáty, čo si vyžadovalo intenzívnejšiu diplomatickú spoluprácu s týmito aktérmi medzinárodných vzťahov. Išlo najmä o USA, ostatné európske štáty a následne i neeurópske štáty. Ako uvádza autor vo svojej práci, v roku 1966 už bolo akreditovaných 68 stálych misií tretích štátov pri Európskom hospodárskom spoločenstve. Analogicky sa rozširovala sieť diplomatických zastúpení EHS v tretích štátoch ale i pri medzinárodných organizáciách ako je Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj alebo dnešná Svetová obchodná organizácia. V ďalších častiach tejto kapitoly sú analyzované zmeny v diplomatických inštitúciách, ku

ktorým dochádzalo v jednotlivých dekádach 20. storočia a v prvých dekádach 21. storočia.

Druhá kapitola je venovaná *Reforme diplomatickej služby Európskej únie po prijatí Lisabonskej zmluvy a vznik európskej služby pre vonkajšiu činnosť*. Pozornosť autora je zameraná na diskusiu o budúcej podobe európskej služby pre vonkajšiu činnosť, ktorá bola odvodená od obsahu novoprijatej Lisabonskej zmluvy. Najdiskutovanejšou otázkou bol budúci status tejto služby. Diskusia bola zameraná okrem iného i na kritériá prijímania zamestnancov a pravidlá obsadzovania jednotlivých pozícií v rámci európskej služby pre vonkajšiu činnosť. Európska služba pre vonkajšiu činnosť začala aktívne pôsobiť od konca roka 2010.

Tretia kapitola sa venuje *Európskej službe pre vonkajšiu činnosť ako diplomatickej službe Európskej únie*. Táto časť práce sa zaoberá organizačnou štruktúrou služby, personálu – kvalitatívnej i kvantitatívnej stránke tejto otázky, problematike postavenie a úloh diplomatického personálu, asistentom, zmluvným a miestnym zamestnancom, vyslaným národným expertom, vyslaným zamestnancom Európskej komisie, rozsahu personálu tejto služby a výberu diplomatického personálu. Autor oboznamuje čitateľa s diplomatickými hodnotami v rámci európskej služby pre vonkajšiu činnosť.

Štvrtá kapitola nesie názov *„Delegácie Európskej únie“*. Sú tu charakterizované delegácie (bilaterálne – multilaterálne, úrady Európskej únie pre nesuverénne územia) a ich kategórie. Pozornosť je venovaná postaveniu vedúcich delegácií Európskej únie (mimoriadnym a splnomocneným veľvyslancom). Autor sa zaoberá problematikou vymenovávanie a odvolávanie vedúcich delegácií Európskej únie, ich protokolárnemu postaveniu. Vhodne túto časť dopĺňa ukážkou dokumentov poverovacích a odvolacích listín vedúceho delegácie. Následné časti textu poukazujú na spôsob riadenia delegácií, výsady a imunity delegácií Európskej únie s rôznou pôsobnosťou, opäť doplnené o fotokópie príslušných dokumentov. Záverečné časti štvrtej kapitoly si všímajú technické otázky, ako sú identifikačné doklady členov delegácií Európskej únie. Podrobne sú vysvetlené v tejto časti funkcie delegácií.

Piata kapitola je venovaná *Osobitným predstaviteľom Európskej únie*. Táto časť publikácie charakterizuje osobitných predstaviteľov Európskej únie ako špecifický typ diplomatických zástupcov, ktorí sú vymenovávaní na obmedzené časové obdobie a ktorí sa v rámci svojej agendy zameriavajú na plnenie diplomatických úloh spojených s riešením konkrétnej medzinárodno politickej otázky alebo s realizáciou špecifických politík v oblasti vonkajších vzťahov Únie. Osobitní predstavitelia disponujú podľa autora osobitným teritoriálnym alebo tematickým mandátom, majú sídlo v Bruseli alebo v niektorom nečlenskom štáte. Druhá časť predposlednej kapitoly sa venuje problematike vymenovania a funkčného obdobia osobitného predstaviteľa, riadeniu osobitných predstaviteľov, ktorí podľa článku 33 Lisabonskej zmluvy vykonávajú svoju funkciu pod vedením vysokého

predstaviteľa Európskej únie. Záverečná časť kapitoly sa zaoberá personálom osobitného predstaviteľa.

Posledná šiesta záverečná kapitola práce má názov *Diplomatický zbor Európskej únie*. Je tu definovaný diplomatický zbor Európskej únie, ako súbor diplomatov alebo vedúcich diplomatických misií, ktorí sú akreditovaní v určitom štáte. Diplomatický zbor Únie tvoria všetci diplomati tretích štátov, ktorí sú akreditovaní pri Európskej únii. Autor sa zaoberá vedúcimi stálych misií pri Európskej únii, ich postavením, akreditačnou procedúrou vedúcich stálych misií pri Európskej únii, viacnásobnú akreditáciu apod. Táto časť je opäť vhodne doplnená fotodokumentáciou k danej problematike. Tretia časť poslednej kapitoly je zameraná na ozrejmienie protokolárnej hierarchie diplomatického zboru Európskej únie, kde má v súlade s platnými pravidlami najvyššiu protokolárnu pozíciu apoštolský nuncius s automaticky priznaným postavením doyna diplomatického zboru Európskej únie. Protokolárne postavenie ostatných vedúcich stálych misií je určované podľa dĺžky ich akreditácie pri Európskej únii. Časť tretích štátov má vytvorené stále misie pri Európskej únii, mnohé štáty však samostatnú misiu zriadenú pri Európskej únii nemajú a funkcie stálej misie vykonáva ich zastupiteľský úrad v Belgicku.

Záverom svojej publikácie autor Dr. Pajtinka upozorňuje, že európska služba pre vonkajšiu činnosť neustále čelí výzvam, ktoré sú zvyčajne výsledkom globálnych zmien v diplomacii, vyvolané vedecko – technickým pokrokom, výzvam, ktoré vychádzajú z jej mnohonárodnej povahy a statusu inštitúcie Európskej únie. Všíma si možné smery doplnenia a zdokonalenia európskej služby pre vonkajšiu činnosť. V závere textu je uvedený zoznam stálych misií tretích štátov pri Európskom spoločenstve uhlia a ocele, pri Európskej únii. Text je doplnený zoznamom delegácií Európskej únie a úradov Európskej únie v tretích štátoch, ai.

Práca PhDr. Erika Pajtinku, PhD. vhodne dopĺňa dostupnú literatúru k problematike fungovania Európskej únie nielen na slovenskom trhu sa danou literatúrou ale i na trhu českom.

Ludmila Lipková is a professor at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia. [e-mail: ludmila.lipkova@tnuni.sk]

Political Science Forum Contributing to the journal

It is possible to publish several kinds of manuscripts in Political Science Forum. The **Studies** section constitutes the main part of the journal. To this section belong bigger analytical articles with the format of 15 to 30 pages (5000 – 8000 words).

The next section is called **Discussion** and shorter articles are placed there. An article in this section should be between 5 to 10 pages (1500 -3000 words) long and it should be presenting specific view of its author on the theme of the particular issue or alternatively to present a new interesting finding.

The last traditional section of scientific journals is **Reviews**. Authors can evaluate latest interesting books in their field of interest. Reviews are usually 1 to 5 page long (500 - 2500 words).

It is possible to submit manuscripts in electronic form to e-mail address of the address marian.bussa@tnuni.sk in standard formats (.doc, .rtf or .docx).

All submitted manuscripts are evaluated by the editorial staff and selected manuscripts are sent out to peer review. In case of positive review the article will be listed for publishing. Every author will be informed about the decision to publish or to return the article. Unless informed otherwise we presume every manuscript we receive has not been published yet and was not submitted separately to be published elsewhere. Brief information about the author and his current and past positions along with full contact address should be attached in covering letter to the manuscript.

Style Guidelines for Manuscripts:

Title: arial, size 13, bold, all caps

Title in English language: arial, size 13, all caps

Name and surname: arial, size 11, last name in capital letters

Abstract in English and length of 100 to 150 words. It should contain exact topic of the manuscript, used method and authors' findings. (arial, size 11)

Keywords: 4-6 (*arial, size 11, italic*)

Text:

Page format: B5

Font: arial, size 11

Paragraph: 1 line spacing, no extra space before or after paragraph

Format: MS Word (.rtf, .doc, .docx)

Mark **footnotes** with Arabic numbers. Footnotes should be placed on the same page as the text reference, with the same number in the manuscript. To **tables, graphs and pictures** please state the source and mark them with Arabic numbers.

The reference list in alphabetical order at the end of the paper.

Some Examples of the Preferred References Style:

Name of author in the text:

Susser (1992)

Susser (1992; 1994)

Name of author outside of the text:

(Mair 1997: 76)

(Mair 1993; 1998)

(Mair 1997; Gallagher 2005)

Names of authors:

Mair and Gallagher (1998: 11-23)

(Mair, Gallagher 1998: 11-23)

More sources by the same author in the same year of publication:

Mair (1997a; 1997b)

(Mair 1998a; 1998b)

Quotation format:

Quoted text is marked by double quotes, not by Italic.

References

Books:

Mair, P. (1997): Party System Change: Approaches and Interpretations, Oxford, Oxford University Press.

Gallagher M. - Laver M. - Mair P. (2005): Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties, and Governments, New York, McGraw-Hill, 4th edition.

Edited Volumes:

Mair, P. – Zielonka, J. (2002, eds.): The Enlarged European Union: Diversity and Adaptation, London, Frank Cass.

Chapters from Monographs:

Kirchheimer, O. (1966): The Catch-all Party, In: Mair, P. (ed. 1990): *The West European Party System*, Oxford, Oxford University Press.

Articles in Journals:

Lijphart, A. (1992): Democratization and constitutional choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland, 1989-91. *Journal of Theoretical Politics* , vol. IV, no. 2, 207-223.

Mareš, M. (2004): Politický rozměr požadavků německé menšiny v České republice. In: *Středoevropské politické studie*, roč. VI, č. 2-3, [online]. Available at: <<http://www.cepsr.com/index.php> [Accessed 30. April 2006].

In case of using Internet sources it is necessary to state the date of access.